

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФАКУЛЬТЕТ ГУМАНІТАРНОЇ, ФІЛОЛОГІЧНОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ
КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ФІЛОСОФІЯ»

для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

ОП Дошкільна освіта, спеціальність 012 Дошкільна освіта
ОП Початкова освіта, спеціальність 013 Початкова освіта
ОП Дошкільна освіта. Початкова освіта, спеціальність 012 Дошкільна освіта
ОП Середня освіта (Математика, інформатика), спеціальність 014 Середня освіта (Математика)
ОП Середня освіта (Математика), спеціальність 014 Середня освіта (Математика)
ОП Середня освіта (Фізика), спеціальність 014 Середня освіта (Фізика)
ОП Середня освіта (Фізика та астрономія, інформатика), спеціальність 014 Середня освіта (Фізика та астрономія)
ОП Середня освіта (Інформатика), спеціальність 014 Середня освіта (Інформатика)
ОП Середня освіта (Біологія та здоров'я людини), спеціальність 014 Середня освіта (Біологія та здоров'я людини)
ОП Середня освіта (Українська мова і література), спеціальність 014 Середня освіта (Українська мова і література)
ОП Середня освіта (Українська мова і література. Середня освіта (Мова і література (англійська), спеціальність 014 Середня освіта (Українська мова і література
ОП Середня освіта (Українська мова і література. Середня освіта (Англійська мова та зарубіжна література), спеціальність 014 Середня освіта (Українська мова і література
ОП Середня освіта (Мова та зарубіжна література (англійська, німецька)), спеціальність 014 Середня освіта (Мова і література (англійська, німецька))
ОП Середня освіта (Трудове навчання та технології), спеціальність 014 Середня освіта (Трудове навчання та технології)
ОП Середня освіта (Технології), спеціальність 014.10 Середня освіта (Технології)
ОП Середня освіта (Фізична культура), спеціальність 014 Середня освіта (Фізична культура)
ОП Професійна освіта (Транспорт), спеціальність 015 Професійна освіта (Транспорт)
ОП Спеціальна освіта, спеціальність 16 Спеціальна освіта
ОП Спеціальна освіта (Логопедія. Корекційна психопедагогіка), спеціальність 16 Спеціальна освіта (016.01 Логопедія)
ОП Психологія, спеціальність 053 Психологія
ОП Практична психологія, спеціальність 053 Практична психологія
ОП Філологія (Германські мови та література (переклад включно), перша - англійська), спеціальність 035 Філологія (германські мови та література (переклад включно), перша - англійська
ОП Облік і оподаткування, спеціальність 071 Облік і оподаткування
ОП Менеджмент, спеціальність 073 Менеджмент
ОП Фізична терапія, ерготерапія, спеціальність 227 Фізична терапія, ерготерапія
ОП Соціальне забезпечення, спеціальність 232 Соціальне забезпечення
ОП Соціальна робота, спеціальність 231 Соціальна робота
ОП Середня освіта (Історія та громадянська освіта), спеціальність 014.03 (Історія та громадянська освіта)
ОП Початкова освіта мистецтво, спеціальність 013 Початкова освіта
ОП Фізична культура і спорт, спеціальність 017 Фізична культура і спорт (Тренерська діяльність за обраним видом спорту)

Дніпро-Слов`янськ - 2025

УДК 378.016:1(07)

H15

*Розглянуто та рекомендовано до друку на засіданні кафедри
філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін
(протокол № 8 від 06 березня 2025 року)*

*Рекомендовано до друку вченою радою
ДВНЗ «Донбаського державного педагогічного університету»
(протокол № 7 від 20 березня 2025 року)*

Укладач: Ємельяненко Г.Д., доктор філософських наук, професор
Абизова Л.В., кандидат філософських наук, доцент

Рецензенти: Н.Г. Богданова, доктор філософських наук, професор
Г.О. Дьяковська, кандидат філософських наук, доцент

H15 Навчально-методичний посібник з навчальної дисципліни «Філософія» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (для всіх ОП) [Електронний ресурс] / уклад. Г.Д. Ємельяненко, Л.В. Абизова. Слов'янськ: ДВНЗ «ДДПУ», 2025. 138 с.

ISBN 978-966-316-8

Навчально-методичний посібник з дисципліни «Філософія» розроблений для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (для всіх ОП). Видання спрямоване на формування у студентів системних знань з історії філософської думки, основних філософських категорій та методів пізнання, а також на розвиток критичного мислення та здатності до самостійного аналізу складних філософських проблем. Посібник містить структурований матеріал, який охоплює ключові теми курсу: від античної філософії до сучасних філософських напрямів. Кожна тема супроводжується методичними рекомендаціями, переліком контрольних питань, завданнями для самостійної роботи та списком рекомендованої літератури. Особливу увагу приділено практичним аспектам вивчення філософії, зокрема аналізу філософських текстів та формуванню навичок філософської рефлексії. Видання розраховане на використання як під час аудиторних занять, так і для самостійної роботи студентів. Посібник містить зразки виконання завдань, тестові питання для самоперевірки та посилання на додаткові електронні ресурси, що робить навчальний процес більш інтерактивним і ефективним.

Навчально-методичний посібник з навчальної дисципліни «Філософія» підготовлений авторським колективом ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» і відповідає сучасним вимогам до вищої освіти. Видання стане корисним ресурсом для студентів, викладачів та всіх, хто цікавиться філософськими питаннями та прагне поглибити свої знання в цій галузі.

УДК 378.016:1(07)

© Г.Д. Ємельяненко, 2025

© Л.В. Абизова, 2025

ЗМІСТ

№	Назва	Сторінки
1	ВСТУП	4
2	РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ ФІЛОСОФІЯ	5
3	ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	18
4	ГЛОСАРІЙ	48
5	ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ	90
6	ДИДАКТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ	108
7	КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ І ВМІНЬ ЗДОБУВАЧІВ	134

ВСТУП

Філософія - це вікова мудрість людства, яка вчить мислити глибоко, критично та самостійно. Вона є основою для розуміння світу, суспільства та самого себе, допомагає сформувати цілісну картину світу та знайти своє місце в ньому. У сучасному глобалізованому світі, де інформаційні потоки та технологічні зміни впливають на всі сфери життя, філософське знання стає невід'ємною складовою освіченої, творчої та відповідальної особистості.

Навчально-методичний посібник з навчальної дисципліни «Філософія» розроблено для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти з метою забезпечення ефективного вивчення ключових філософських концепцій, ідей та методів. Посібник орієнтований на формування у студентів системних знань з історії філософії, основних філософських проблем та їхнього значення для розвитку науки, культури та суспільства.

У посібнику висвітлено основні етапи розвитку філософської думки, представлено ключові філософські течії та концепції, а також розглянуто сучасні філософські дискусії. Особливу увагу приділено практичним аспектам викладання дисципліни, зокрема методикам проведення семінарських занять, організації самостійної роботи студентів та підготовки до контролю знань.

Метою навчального посібника є не лише передача знань, але й розвиток у студентів критичного мислення, здатності до філософської рефлексії та вміння застосовувати філософські знання у професійній та повсякденній діяльності. Автори сподіваються, що цей посібник стане корисним інструментом для викладачів та студентів, сприяючи глибшому розумінню філософії та її ролі у формуванні сучасного світогляду.

Бажаємо вам натхнення та успіхів у пізнанні безмежного світу філософської думки!

РОБОЧА НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ФІЛОСОФІЯ»
підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Характеристика навчальної дисципліни	
	денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 5	Обов'язкова	
Загальна кількість годин – 150	Рік підготовки:	
	2-й	2-й
	Семестр	
	3-й	3-й
	Лекції	
Тижневих годин для денної форми навчання: контактних – 4 самостійної роботи здобувача – 12	32 год.	6 год.
	Практичні	
	32 год.	6 год.
	Самостійна робота	
	86 год.	138 год.
	Вид контролю: екзамен	

Метою вивчення навчальної дисципліни «Філософія» є формування у здобувачів філософської культури мислення, освоєння філософських теорій, концепцій, ідей, які можуть стати основою розвитку світогляду сучасного фахівця, здатного розв'язувати актуальні проблеми сучасної педагогічної науки, опанування базовими знаннями з філософії.

**2. Матриця компетентностей, програмних результатів навчання,
результатів навчання, методів навчання, методів контролю з навчальної дисципліни (обов'язкової)
Філософія**

Компетентності, які формуються з посиланням на шифр відповідно до освітньої програми	Програмні результати навчання з посиланням на шифр відповідно до освітньої програми	Методи навчання	Методи контролю
		Словесні методи: інтерактивні лекції (проблемні лекції, лекції-дискусії, лекції-демонстрації з використанням мультимедійного обладнання); Практичні методи: семінарсько-практичні заняття, діалог, дискусії, робота в групах, робота в парах, «мозкова атака», «мозковий штурм», метод рефлексії; Наочні методи: методи спостереження, ілюстрації, демонстрації, презентації; Робота з навчально-методичною літературою: конспектування, тезування, анотування, рецензування, есе; Самостійна робота: тестові, контрольні завдання, есе, робота з першоджерелами, робота з електронними носіями інформації.	Спостереження за активністю здобувачів, доповідь, есе, наукове повідомлення, презентації, виконання контрольних завдань, екзамен

Структура навчальної дисципліни

Назви розділів	Кількість годин											
	Очна форма						Заочна форма					
	усього	зокрема					усьог о	зокрема				
		л	п	ла б	ін д	с.р .		л	п	ла б	ін д	с.р .
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Тема 1. Сутність філософії і її роль у суспільстві	12	3	2	-	-	7	12	2		-	-	10
Тема 2. Парадигми стародавньої філософії.	11	3	2	-	-	6	11	2		-	-	9
Тема 3. Парадигма середньовічної філософії.	11	4	2	-	-	5	11		-	-	-	11
Тема 4. Західноєвропейська філософія епохи Відродження та Нового часу	12	3	4	-	-	5	12	-	2	-	-	10
Тема 5. Некласична філософія.	12	3	4	-	-	5	22	-	2	-	-	10
Тема 6. Гуманістичний пафос вітчизняної філософії.	11	2	2	-	-	7	11	-	-	-	-	11
Тема 7. Філософське вчення про буття (онтологія).	12	2	2	-	-	8	12	2	-	-	-	10
Тема 8. Філософія пізнання (гносеологія).	12	2	2	-	-	8	12	-	2	-	-	10

Тема 9. Свідомість як філософська проблема	11	2	2	-	-	7	11	-	-	-	-	11
Тема 10. Філософська антропологія.	12	2	4	-	-	6	12	-	-	-	-	12
Тема 11. Філософія релігії.	12	2	2	-	-	8	12	-	-	-	-	12
Тема 12. Соціальна філософія.	11	2	2	-	-	7	11	-	-	-	-	11
Тема 13. Філософія історії.	11	2	2	-	-	7	11	-	-	-	-	11
Усього годин	150	32	32	-	-	86	150	6	6	-	-	138

Програма навчальної дисципліни

Теми лекцій

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна форма	заочна форма
1	Сутність філософії і її роль у суспільстві	3	2
2	Парадигми стародавньої філософії	3	2
3	Парадигма середньовічної філософії	4	-
4	Західноєвропейська філософія епохи Відродження та Нового часу	3	-
5	Некласична філософія	3	-
6	Гуманістичний пафос вітчизняної філософії	2	-
7	Філософське вчення про буття (онтологія)	2	2
8	Філософія пізнання (гносеологія)	2	-
9	Свідомість як філософська проблема	2	-
10	Філософська антропологія	2	-
11	Філософія релігії	2	-
12	Соціальна філософія	2	-
13	Філософія історії	2	-
Разом		32	6

Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна форма	заочна форма
1	Предмет філософії та коло її основних проблем	2	2
2	Парадигми східної та західної стародавньої філософії	2	-
3	Геоцентризм філософії Середньовіччя	2	-
4	Основні напрями філософії Ренесансу та Нового часу філософія	4	-
5	Німецька класична філософія	4	-
6	Напрями і проблематика зарубіжної філософії XIX-XX століть	2	2
7	Філософська думка в Україні	2	-
8	Проблема буття у філософії	2	2
9	Пізнання та його види	2	-
10	Людина та її буття як філософська проблема	4	-
11	Релігія в системі духовної культури	2	-
12	Суспільство у вимірах філософського аналізу	2	-
13	Моделі історичного процесу	2	-
Разом		32	6

Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна форма	заочна форма
1	Проблема виникнення філософії	7	10
2	Космоцентризм античної філософії	6	9
3	Онтологія і гносеологія середньовічної філософії	5	11
4	Натурфілософія доби Відродження	5	10
5	Проблема сенсуалізму у філософії Нового часу	5	10
6	Постаті та ідеї німецької класичної філософії	7	11
7	Сучасна світова філософія	8	10
8	Сковорода – український Сократ	8	10
9	Раціональні та ірраціональні форми пізнання	7	11
10	Екзистенціали буття людини	6	12

11	Форми духовного буття людини	8	12
12	Біологічне і соціальне в людині.	7	11
13	Філософські аспекти науково-технічного прогресу	7	11
Разом		86	138

Критерії оцінювання результатів навчання

Шкала оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти

За накопичувальною 100 - бальною шкалою	За національною шкалою	
	<i>для екзаменів, звітів з практики, курсових робіт</i>	<i>для заліків</i>
	90 -100 балів	відмінно
89 - 75 балів	добре	
60 - 74 балів	задовільно	
26 - 59 балів	незадовільно	не зараховано
0 - 25 балів	неприйнято	

Засоби діагностики результатів навчання

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання є: завдання для вхідного, поточного та підсумкового контролю, взаємоконтролю (взаємооцінювання), самоконтролю (рефлексія, самооцінювання), усного, письмового опитування, оцінювання самостійної роботи (повідомлення, есе, презентація, ментальна карта, таблиця, тощо), семестровий екзамен.

Рекомендована література

Основна

1. Данильян О.Г. Філософія: підручник / О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань. Харків: Право, 2018. 432 с.

2. Петрушенко В.Л. Основи філософських знань: Курс лекцій. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти, 3-тє видання, виправлене та доповнене. Львів: «НовийСвіт-2000», 2020. 296 с.

3. Петрушенко В.Л. Філософія (вступ до курсу, історія світової та української філософії, фундаментальні проблеми сучасної філософії) Навч. посіб. Друге видання, виправлене. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. 596 с.

4. Філософія [Електронний ресурс] : навч. посібник . Ю. М. Вільчинський, Л. В. Северин Мрачковська, О. Б. Гаєвська та ін. Київ : КНЕУ, 2019. 368 с.

5. Філософія науки: підручник. І. С. Добронравова та ін. Київ: ВПЦ «Київський університет». 2018. 255 с.

Допоміжна

1. Губерський Л. Філософія. К.: Фоліо, 2018. 621 с.

2. Петінова О. Б. Філософія: навчальний посібник / О. Б. Петінова. Одеса, 2019. 304 с.

3. Постсекулярність: богословські та філософські інтенції сучасної релігійності. Чернівці: Черн. нац. ун-т, 2019. 424 с.

4. Релігійна освіта в сучасній Україні: стан, тенденції та виклики // Аксіосфера освіти: історичні тенденції та пріоритети сьогодення: колективна монографія. за ред. член-кореспондента НАПН України В.О. Балуха. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2018. С. 197-203.

5. Соціальна значущість філософсько-релігієзнавчої та культурологічної освіти в Україні в умовах суспільних та ціннісних змін. Аксіосфера освіти: історичні тенденції та пріоритети сьогодення: колективна монографія. за ред. члена-кореспондента НАПН України В.О. Балуха. Чернівці: Чернівецький національний ун-т імені Юрія Федьковича, 2018. с. 187-196.

6. Феноменологічна філософія. Частина перша: Навчальний посібник. І.Починок. Чернівці: Чернівецький національний ун-т, 2018. 376 с.

7. Філософія освіти і науки : навч. посібн. / І.С. Алексейчук та ін. 2-ге вид. переробл. та доповн. Слов'янськ: Вид-во Б. Маторіна, 2019. 365 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Сайт Українського філософського фонду. Режим доступу: <http://www.philosophy.ua>

2. Інститут філософії НАН України імені Григорія Сковороди. Режим доступу: <http://www.filosof.com.ua>

3. Електронна бібліотека “psylib” (психологія, філософія, релігія, культурологія, методологія та ін.). Режим доступу: <http://www.psylib.kiev.ua>

4. Сайт “Релігієзнавство в Україні” Української асоціації релігієзнавців. Режим доступу: <http://religstudies.org.ua/main.php>

5. Енциклопедії і довідники. Режим доступу: <http://mega.km.ru/>
<http://vesna.sammit.kiev.ua/> <http://www.slovnyk.org/Ink/dic.html>

Посилання на дистанційний курс

Дистанційний курс «Філософія» <http://212.3.125.77:9090/moodle/>

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Тема № 1. Сутність філософії і її роль у суспільстві. Місце філософії у самопізнанні людини. Філософія і світогляд. Світогляд як духовно-практичний спосіб освоєння світу. Структура світогляду. Історичні типи світогляду: міф, релігія, наука і філософія. Сучасна світоглядна парадигма. Філософія як теоретична основа світогляду. Специфіка філософського освоєння дійсності. Повсякденне і філософське мислення. Основні теми і типи філософствування. Філософія в системі культури. Основні функції філософії: світоглядна, пізнавальна, методологічна, соціально-практична. Специфіка філософського знання. Духовно-творча природа філософії. Людиномірна сутність філософії. Загальнолюдські цінності у філософії. Гуманістичний зміст філософії.

Тема № 2. Парадигми стародавньої філософії. Становлення філософського знання. Парадигмальність філософського знання: основні відмінності між парадигмами Давньої філософії - східною та західною. Давньокитайська і давньоіндійська філософія. Буддизм: історія і сучасність. Умови виникнення та розвитку буддизму. Світоглядні основи буддизму. Віровчення і культ. Космоцентричний характер античної філософії. Досократична філософія (Мілетська школа, Геракліт, піфагореїзм, Елейська школа). Плюралістична тенденція філософського освоєння світу – Емпедокл, Анаксагор, Демокріт. Класична еллінська філософія – софісти, Сократ, Платон, сократичні школи, Аристотель. Криза класичної античної філософії. Епікуреїзм, стоїцизм, скептицизм. Римська антична філософія. Неоплатонізм.

Тема 3. Парадигми середньовічної філософії. Теоцентризм філософії Середньовіччя. Апологетика, патристика і схоластика. Проблема універсалій: номіналізм-реалізм-концептуалізм. Роль християнства у розвитку європейської культури. Витоки християнства. Соціально-економічні, політичні умови формування християнства. Ідейні джерела християнського віровчення. Новозавітна література про Христа.

Тема 4. Західноєвропейська філософія епохи Відродження та Нового часу. Західноєвропейський Ренесанс. Гуманістичний характер філософії епохи Відродження. Натурфілософія Відродження. Пантеїзм та геліоцентризм. Гносеологічна проблематика філософії Нового часу. Проблема методу. Емпіризм Ф.Бекона та раціоналізм Р. Декарта. Сенсуалізм Дж.Локка. Проблема субстанції. Основні поняття метафізики Б. Спінози. Монадологія Г. Лейбніца. Розвиток і обґрунтування експериментального методу в науці (Ф. Бекон, І. Ньютон), розробка нової наукової методології (Ф.Бекон, Р. Декарт, І. Ньютон, Дж. Локк), формування основ нової механістичної картини світу (ньютоніано-картезіанської), зародження і розвиток протистояння раціоналізму – сенсуалізму. Вчення про дві стадії розвитку суспільства (природне право і громадянське суспільство), теорія «суспільного договору». Німецьке просвітництво. Класична німецька філософія. І. Кант – дуалізм світу людського буття. Об'єктивний ідеалізм та діалектичний метод Гегеля. Антропологічний матеріалізм Л. Фейєрбаха.

Тема 5. Некласична філософія. Перегляд класичної моделі світорозуміння. Програма радикального оновлення філософії – марксизм, позитивізм, «філософія життя». Філософія ірраціоналізму (А. Бергсон, А.Шопенгауер, Ф. Ніцше). Відмова від суб'єктно-об'єктної дихотомії буття. Світ як тривалість. Християнський передекзистенціалізм С. К'єркегора. Генеза екзистенціалізму. Проблема пантрагізму, свободи, вибору і відповідальності в екзистенційній філософії. Філософія психоаналізу. Зміщення онтології в сферу психіки. Фрейдизм та неофрейдизм. Сучасна світова філософія. Критика цінностей західної цивілізації. Відмова від проєктів тотального перевлаштування світу. Націленість на вільне культивування людської суб'єктивності. Постмодернізм як відмова від канонів філософського академізму, обґрунтування права на вільний вибір способу філософствування. Постмодерністські проєкти перебудови естетики, політики, філософії. Радикальне оновлення філософського дискурсу.

Тема 6. Гуманістичний пафос вітчизняної філософії. Джерела вітчизняної філософської культури. Етапи та особливості формування філософської думки в Україні. Патонівський мотив філософствування, «софійне» розуміння філософського знання. Діалог з візантійством, наявність «посередників» між трансцендентним і природним. «Софійна» особистість та «премудрість Божа», пошуки благодатної істини. Становлення християнського світогляду на Русі. Братські школи. Острозький культурно-освітній центр. Філософські ідеї в Києво-Могилянській Академії. Філософські погляди Г. Сковороди. Філософські погляди діячів Кирило-Мефодіївського братства. Філософські вчення П. Юркевича та П.Куліша. Академічна філософія в Україні. Ноосферна концепція В. Вернадського. Філософські уявлення мислителів української діаспори (Д. Донцов, Д.Чижевський, О. Кульчицький).

Тема 7. Філософське вчення про буття (онтологія). Філософський зміст проблеми буття. Основні форми буття. Класична і некласична онтологія. Буття і матерія. Матерія як гносеологічна категорія і як субстанція. Простір і час, рух і розвиток. Діалектика, детермінізм та індетермінізм. Проблеми єдиного світу.

Тема 8. Філософія пізнання (гносеологія). Пізнання як специфічна форма відношення людини до світу. Суб'єкт і об'єкт пізнання і його форми. Раціональне пізнання. Єдність чуттєвого і раціонального у пізнанні. Ірраціональність пізнання. Пізнання і творчість. Проблема істини. Класична концепція істини та її альтернатива у сучасній теорії пізнання. Діалектика істини і помилки. Функції практики в процесі пізнання. Методологія наукового пізнання. Співвідношення філософської, загальнонаукової та спеціалізованої методології. Етичні принципи наукової діяльності.

Тема 9. Свідомість як філософська проблема. Багатовимірність феномену свідомості. Основні напрямки аналізу проблеми свідомості в історії філософії. Історико-генетичний погляд на походження свідомості. Соціально-історичні передумови виникнення свідомості. Основні характеристики свідомості. Проблема ідеального. Свідомість, діяльність, спілкування і мова –

взаємообумовленість та взаємовплив. Структура свідомості. Три основні сфери свідомості – когнітивна (пізнавальна), емоційна, мотиваційно-вольова, їх роль у регуляції людської діяльності.

Тема 10. Філософська антропологія. Філософія як методологія філософської антропології. Основні проблеми, напрямки, завдання та функції філософської антропології. Місце філософської антропології серед інших наук. Поняття і основні категорії філософської антропології. Людина як об'єкт філософського дослідження. Унікальність і проблематичність людини. Специфіка філософського осягнення людини. Інтегративний статус філософської антропології в сучасному соціально-гуманітарному пізнанні. Проблема людини у філософії. Людина як мікрокосм, мікротеос, мікросоціум. Поняття «людина» – «індивід» – «індивідуальність» – «особистість». Питання про сутність і природу людини, походження і призначення, місце в світі, смерть і безсмертя, сенс людського життя. Людина як біопсихологічна істота. Тіло, душа, як субстанціальні характеристики людини. Біологічні, соціокультурні і екзистенціальні проєкції тіла. Духовне життя особистості.

Тема 11. Філософія релігії. Предмет та об'єкт релігієзнавства. Релігієзнавство і теологія. Принципи релігієзнавчих досліджень як гносеологічні феномени. Принципи наукової об'єктивності, конкретно-історичної послідовності, толерантності, гуманізму у вивченні релігієзнавства. Світоглядна спрямованість релігієзнавства. Сутність та структура релігії. Релігійна свідомість. Релігійна діяльність. Релігійні відносини. Релігійний культ та релігійні організації. Функції релігії. Історичний характер релігії. Монотеїзм та політеїзм. Родоплемінні культури. Національні релігії. Характерні риси світових релігій. Умови виникнення та розвитку буддизму. Священні книги буддизму. Основні напрями буддизму: хінаяна, махаона, ламаїзм, дзен-буддизм. Соціально-економічні, політичні умови формування християнства. Поширення та еволюція християнства, формування його догматики, культу, символу віри. Розколи християнства (утворення самостійних церков: поділ на західну і східну; реформація і утворення протестантських церков). Біблія як

віроповчальне джерело християнства. Суспільно-історичні причини виникнення ісламу. Мусульманське віровчення, культ. Коран, як культурна пам'ятка мусульман. Суна. Шаріат. Мусульманське право. Основні напрями в ісламі: сунізм, шиїзм, суфізм, харіджизм, вахабізм. Наслідки сучасної політизації ісламу та ісламізації політики.

Тема 12. Соціальна філософія. Суспільство у вимірах філософського аналізу. Філософські концепції суспільства. Географічне середовище та його роль в житті суспільства. Географічний детермінізм. Демографічний фактор суспільного розвитку. Трудовий характер життєдіяльності людини. Економічний детермінізм. Діяльність як основний спосіб існування соціального. Суспільство як система. Поняття соціальної структури суспільства. людина і суспільство, особистість і маси.

Тема 13. Філософія історії. Єдність і багатовимірність історичного процесу. Проблема теоретичних моделей історичного розвитку. Поняття суспільно-економічної формації (К. Маркса), стадії економічного зростання (Д. Росту), локальних культур (О. Шпенглер) та цивілізацій (А. Тойнбі). Сучасна цивілізація, її особливості, протиріччя та напрями розвитку. Світова цивілізація – нова парадигма розвитку людства. Універсальність загальнолюдських цінностей.

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

ТЕМА 1. СУТНІСТЬ ФІЛОСОФІЇ І ЇЇ РОЛЬ У СУСПІЛЬСТВІ

Мета вивчення: ознайомити здобувачів з особливостями, та характерними рисами філософського мислення, пояснити умови виникнення, структуру та основні функції філософії. Сформувати вміння здобувачів розрізняти елементи філософського мислення у певних умовах, розуміння внутрішнього зв'язку основних функцій філософії між собою. Розвивати аналітичне мислення здобувачів, вміння проводити порівняння, робити узагальнення, формулювати власну позицію, власне бачення проблеми.

Зміст заняття:

1. Предмет і специфіка філософії.
2. Поняття і типи світогляду.
3. Функції та методи філософського знання.

Ключові поняття: *філософія, світогляд, буття, світ феноменальний, світ ноуменальний, онтологія, гносеологія, антропологія, аксіологія, історія філософії, етика, естетика, культура.*

Література:

1. Данильян О.Г. Філософія: підручник / О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань. Харків: Право, 2018. 432 с.
2. Петрушенко В.Л. Основи філософських знань: Курс лекцій. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти, 3-тє видання, виправлене та доповнене. Львів: «НовийСвіт-2000», 2020. 296 с.
3. Петрушенко В.Л. Філософія (вступ до курсу, історія світової та української філософії, фундаментальні проблеми сучасної філософії) Навч. посіб. Друге видання, виправлене. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. 596 с.
4. Філософія [Електронний ресурс] : навч. посібник . Ю. М. Вільчинський, Л. В. Северини, Мрачковська, О. Б. Гаєвська та ін. Київ : КНЕУ, 2019. 368 с.
5. Філософія науки: підручник. І. С. Добронравова та ін. Київ: ВПЦ «Київський університет». 2018. 255 с.

Основний зміст

ПИТАННЯ 1. Сучасний стан духовного життя українського суспільства характеризується його радикальним оновленням, переоцінкою цінностей, саме в таку переломну епоху загострюється потреба у філософському усвідомленні світу і суспільного життя людини. Сьогодні значущість філософії оцінюється з світоглядної та методологічної ролі, яку вона виконує в залученні людини до розуміння її як родової істоти, що живе в складному суспільстві. Саме ця роль філософії завжди обумовлювала її першорядне значення в системі соціально-гуманітарної освіти молодого покоління. Філософія відкриває нам шлях до розуміння реальностей: природа, соціум, світ, дух, людина, до пошуку їх внутрішнього значення. Розвиток філософії розглядається, як складний, багатолінійний процес, який здійснюється в конкретних культурах, що створюються різними історичними народами. Історія філософії переконливо показує, що розвиток філософського знання тісно пов'язаний з життям народів, з їх злетами і падіннями в різні епохи.

ПИТАННЯ 2. В залежності від того, як ми ставимося до світу, в залежності від того, як ми сприймаємо цей світ, впливає дуже багато в нашій поведінці, і в нашому ставленні, і в нашому усвідомленні цього світу. Філософія досліджує, аналізує ставлення людини до світу, а саме досліджує взаємозв'язок, взаємовідносини і взаємопроникнення світу і людини. Поза світогляду цілісного, системного розвитку, раціонального погляду на світ, неможливо уявити собі розвинену особистість.

ПИТАННЯ 3. Найбільш значущими і визначальними функціями філософії є світоглядна, критична, методологічна, пізнавальна, прогностична. Філософія виробляє свої методи пізнання, свої способи бачення загального, які відкривають нові смислові горизонти загальних понять, дають їм особливу інтерпретацію. Діалектика – це один з методів філософії, згідно з яким будь-яке явище перебуває у процесі зміни, розвитку, в основі якого – взаємодія (боротьба) протилежностей. Головним своїм завданням феноменологічний метод вбачає формування понять, якими оперує філософія. Суть

трансцендентального методу полягає в тому, що визначення сушого дається через розкриття суб'єктивних умов (засад) його конституювання (формування). Герменевтика - метод який передбачає проникнення в смисл деяких феноменів на основі з'ясування їх місця та функції в культурі, тобто в контексті культури.

Питання для самостійної роботи:

1. Де, коли і чому виникла філософія ?
2. У чому полягають особливості філософських знань?
3. Розкрийте структуру світогляду.
4. Доведіть наявність спільного та відмінного в релігії та філософії.
5. Проаналізуйте функції та методи філософського знання.

ТЕМА 2. ПАРАДИГМИ СТАРОДАВНЬОЇ ФІЛОСОФІЇ

Метою вивчення є ознайомити здобувачів з особливостями філософських парадигм, сформувані вміння порівнювати між собою провідні ідеї філософських шкіл, сприяти розумінню евристичного значення. Розвивати аналітичне мислення здобувачів, вміння проводити порівняння, робити узагальнення, формулювати власну позицію, власне бачення проблеми.

Зміст заняття:

1. Філософія Давнього Сходу
2. Філософія досократиків
3. Класична грецька філософія

Ключові поняття: карма, сансара, космоцентризм, пайдейя, калокагатія, ідеалізм, діалектика, софісти, стоїцизм, епікуреїзм, скептицизм, монізм, гедонізм, метафізика

Література:

1. Данильян О.Г. Філософія: підручник / О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань. Харків: Право, 2018. 432 с.
2. Петрушенко В.Л. Основи філософських знань: Курс лекцій. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти, 3-тє видання, виправлене та доповнене. Львів: «НовийСвіт-2000», 2020. 296 с.

3. Петрушенко В.Л. Філософія (вступ до курсу, історія світової та української філософії, фундаментальні проблеми сучасної філософії) Навч. посіб. Друге видання, виправлене. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. 596 с.

4. Філософія [Електронний ресурс] : навч. посібник . Ю. М. Вільчинський, Л. В. Северин Мрачковська, О. Б. Гаєвська та ін. Київ : КНЕУ, 2019. 368 с.

5. Філософія науки: підручник. І. С. Добронравова та ін. Київ: ВПЦ «Київський університет». 2018. 255 с.

Основний зміст

ПИТАННЯ 1. Східна філософія - це дійсно оригінальне явище в історії розвитку філософської думки, й досі дуже багато речей залишаються незрозумілими для західноєвропейського мислення, менталітету, ми відкриваємо для себе заново абсолютно дивовижні речі, які так чи інакше пов'язані з цим феноменом.

ПИТАННЯ 2. Досократівський період - 7-5 ст до н.е., мілетська школа – Фалес, елейська школа – Парменід, у центрі досократівської філософії – проблеми фізики та космосу. Для давньогрецьких мислителів світ є живим, гармонійно упорядкованим (досконалим), предметно-речовим цілим — Космосом. У давньогрецькій мові слово «космос» спершу означало «військова шеренга, ряд», потім було переосмислено як «порядок взагалі» і, нарешті, стало означати «упорядкований світ», «світопорядок». Представники однієї з перших у давній Елладі філософських шкіл - мілетської, що виникла наприкінці VII ст. До н.е. в місті Мілеті. Фалес, Анаксимандр і Анаксімен уявляли першоречовину буття в конкретно-речовій формі води (Фалес), повітря (Анаксімен), «апейрона» (Анаксимандр). Вирізнення саме названих конкретних речовин як втілення «першоречовини» світу не є випадковим. Речово-тілесний характер універсального світопорядку буття, наочно представлений водою, повітрям, «апейроном», особливої виразності набуває у вченні Геракліта, який вбачав першооснову світу у вогні. Світ єдиний з усього, твердив Геракліт, не створений ніким з богів і ніким з людей, а був, є і

буде вічно живим вогнем, що закономірно спалахує і закономірно згасає. Цей конкретно-чуттєвий вогонь як першоречовина світу є одночасно законом «спалахування» і «згасання» світу — логосом, універсальною закономірністю світу. Вогонь «видимий» і цілком відчутний, але водночас, будучи законом розходження, боротьби і з'єднання протилежностей (а саме їх і втілює речовість вогню), виходить за почуттєві межі. Для представників Мілетської школи рух і взаємоперетворення у світі є чимось само собою зрозумілим, просто фактом, який вони констатують.

ПИТАННЯ 3. Грецька класична філософія займає історичний проміжок з другої половини V ст. до кінця IV ст. до н. е. Це особлива епоха у становленні всієї системи європейської філософії. Перш за все тому, що саме в ній працювали такі відомі титанічні особистості, як Сократ, Платон та Арістотель. Багато постулатів, принципів, ідей, які вони висловили, здійснили і продовжують здійснювати величезний вплив на філософів та філософські системи, створені протягом наступних 25-ти століть. Ці філософи поставили в центр своєї філософії не космогонічні проблеми (тобто проблеми виникнення світу), а саму філософію. “Я не мудрець, я тільки люблю мудрість”, – казав Сократ, пояснюючи мотиви за якими він називав себе філософом. Але любити мудрість – означає прагнути зрозуміти її. І тому думки грецьких класиків були спрямовані перш за все на проблему пізнання, яка включає в себе зазвичай три головні питання: Хто пізнає? Що пізнає? Як пізнає?

Питання для самостійної роботи:

1. Що таке антична філософія? Які її хронологічні межі?
2. Назвіть основні періоди античної філософії.
3. В чому полягає основне питання докласичного періоду античної філософії? Які варіанти його вирішення?
4. В чому суть «сократичного повороту» в античній філософії?
5. Специфіка онтології і гносеології Платона.
6. Чим скептицизм відрізняється від агностицизму?

ТЕМА 3. ПАРАДИГМА СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ

Метою вивчення є ознайомити здобувачів з особливостями середньовічної парадигми філософського мислення, сформувати вміння порівнювати між собою провідні ідеї теологічних напрямів, сприяти розумінню релігії і Бога. Розвивати аналітичне мислення здобувачів, вміння проводити порівняння, робити узагальнення, формулювати власну позицію, власне бачення проблеми

Зміст заняття:

1. Особливості філософії Середньовіччя
2. Середньовічна патристика
3. Схоластика: номіналізм і реалізм

Ключові поняття: *схоластика, патристика, номіналізм, реалізм, теоцентризм, пантеїзм, християнство, Бог, теологія, деїзм, апологетика, теологія, томізм, богослов'я*

Література:

1. Губерський Л. Філософія. К.: Фоліо, 2018. 621 с.
2. Петінова О. Б. Філософія: навчальний посібник / О. Б. Петінова. Одеса, 2019. 304 с.
3. Постсекулярність: богословські та філософські інтенції сучасної релігійності. Чернівці: Черн. нац. ун-т, 2019. 424 с.
4. Релігійна освіта в сучасній Україні: стан, тенденції та виклики // Аксіосфера освіти: історичні тенденції та пріоритети сьогодення: колективна монографія. за ред. член-кореспондента НАПН України В.О. Балуха. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2018. С. 197-203.
5. Соціальна значущість філософсько-релігієзнавчої та культурологічної освіти в Україні в умовах суспільних та ціннісних змін. Аксіосфера освіти: історичні тенденції та пріоритети сьогодення: колективна монографія. за ред. члена-кореспондента НАПН України В.О. Балуха. Чернівці: Чернівецький національний ун-т імені Юрія Федьковича, 2018. с. 187-196.

Основний зміст

ПИТАННЯ 1. Термін Середні століття був використаний вперше одним з маловідомих італійських гуманістів Ф. Бейонд, він використовував цей термін для того, щоб відмежувати попередню епоху, показати межу між епохою Стародавнього світу, епохою Античності і таким унікальним утворенням, як Середні століття. Філософія Середньовіччя, як синтез християнства й античної філософії. Співвідношення віри і розуму, релігії і філософії у філософії Середньовіччя. Проблема універсалій.

ПИТАННЯ 2. Епоха патристики (від лат. pater – батько) – це епоха релігійно-філософських доктрин так званих отців церкви (II–VIII ст.). Епоха патристики це час утвердження догматів християнського вчення і основних мотивів середньовічної філософії, як християнської філософії. Патристика розглядає Бога як абсолютне буття.

ПИТАННЯ 3. Схоластика (від грецького слова “схола” - школа) – це специфічна система середньовікової філософсько – теологічної думки, яка зародилась в монастирських школах. Пізніше так стали іменувати всю середньовічну філософію. Схоластика була спрямована на раціоналізацію обґрунтування основ християнського віровчення, насамперед для осмислення і доведення буття Бога. Вважалося що істина вже дана в Біблії, її тільки необхідно вивести звідти. Природа перестає бути найважливішим об’єктом людського пізнання. Основна увага зосереджується на пізнанні Бога в людській душі. Схоластика в основному опирається на формальну логіку Аристотеля. З виникненням середньовічних університетів схоластика досягає вершин свого розвитку (XII – XIV ст.).

Питання для самостійної роботи:

1. Обґрунтувати релігійний характер філософської думки Середньовіччя.
2. Роль християнської патристики у формуванні ідейних засад середньовічного світобачення.
3. Розкрийте сутність позиції реалізму в схоластичній філософії.
4. Розкрийте основні положення філософії Ф. Аквінського.

ТЕМА 4. ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКА ФІЛОСОФІЯ ЕПОХИ ВІДРОДЖЕННЯ ТА НОВОГО ЧАСУ

Мета вивчення: формувати знання студентів про загальні етапи становлення філософських знань, акцентувати увагу на особливостях парадигм ренесансної філософії епохи Відродження і Нового часу. Формувати навички і вміння студентів пояснювати зміст принципів, обґрунтованих та запроваджених у філософське мислення мислителями означеної доби

Зміст заняття:

1. Філософія епохи Відродження
2. Філософія Нового часу
3. Німецька класична філософія

Ключові поняття: *гуманізм, фортуна, секуляризація культури, пантеїзм, натурфілософія, раціоналізм, деїзм, атеїзм, механіцизм, волюнтаризм, кордо центризм, Ренесанс, модерн*

Література:

1. Данильян О.Г. Філософія: підручник / О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань. Харків: Право, 2018. 432 с.
2. Петрушенко В.Л. Основи філософських знань: Курс лекцій. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти, 3-тє видання, виправлене та доповнене. Львів: «НовийСвіт-2000», 2020. 296 с.
3. Петрушенко В.Л. Філософія (вступ до курсу, історія світової та української філософії, фундаментальні проблеми сучасної філософії) Навч. посіб. Друге видання, виправлене. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. 596 с.
4. Філософія [Електронний ресурс]: навч. посібник . Ю. М. Вільчинський, Л. В. Северин Мрачковська, О. Б. Гаєвська та ін. Київ : КНЕУ, 2019. 368 с.
5. Філософія науки: підручник. І. С. Добронравова та ін. Київ: ВПЦ «Київський університет». 2018. 255 с.

Основний зміст

ПИТАННЯ 1. Важливе місце в історії філософії займає епоха Відродження. У цей час були намічені нові світоглядні і методологічні установки, що змінили уявлення про людину, її місце у світі й започаткували розвиток нової науки, що заклала основи секуляризації громадянського життя. Н.Макіавеллі – флорентійський філософ, мислитель епохи Відродження, який зробив величезний вплив не тільки на свою провінцію, не тільки на свою країну, але і на розвиток всієї світової філософії, культури, політики, соціології. Праця Н.Макіавеллі «Государ», як методичний посібник для людина, яка здатна добитися влади.

ПИТАННЯ 2. Філософія Нового часу символізує собою еволюцію і становлення сучасного стилю мислення, сучасних форм державного і суспільного устрою, сучасного науково-технічного прогресу. Плеяда відомих вчених цієї епохи, що демонструють могутність розуму людини «гомо сапієнс»: Б. Паскаль, А. Безьє, Р. Бойль, В. Гарвей, Г. Галілей, І. Ньютона, Н.Кузанський та інші. Родоначальники філософії Нового часу англійський філософ Ф.Бекон і французький філософ Р.Декарт. Проблема методу пізнання емпіризм і раціоналізм. Вчення про субстанцію.

ПИТАННЯ 3. У другій половині XVIII ст. центр європейської філософської думки перемістився з Англії та Франції в Німеччину, яка значно пізніше від своїх західних сусідів стала на шлях буржуазних трансформацій. Саме тут напередодні буржуазних перетворень виникають ідейні пошуки і духовне піднесення, що охопили все суспільство, в тому числі й філософію. Сформувалась філософська традиція, в межах якої вдалося переосмислити багато проблем, над якими безуспішно билася попередня філософська думка. Одна їх група мала гносеологічний характер: протистояння емпіризму й раціоналізму, детермінізму і свободи волі; друга — онтологічний (стосувалася буття людини): протиріччя між натуралістично-механістичним світоглядом і специфікою буття людини, яке виходило поза межі цього світогляду. Німецька класична філософія займає особливе місце в історії філософії. Без ідей І. Канта і Г. Гегеля найбільш видатних її представників, важко уявити собі наступну

філософію. Разом з ними у філософію і культуру ввійшли дві великі ідеї – ідея діяльної природи людини і ідея розвитку. «Коперніканський переворот» І. Канта у філософії. Система ідеалістичної діалектики Г. Гегеля. Антропологічний матеріалізм Л.Фейєрбаха. Суб'єктивний ідеалізм І. Фіхте.

Питання для самостійної роботи:

1. Назвіть основні риси епохи Відродження.
2. Онтологічна та гносеологічна проблематика філософії Нового часу.
3. Що Дж. Локк вважає законом природи? Які природні права має людина? Як виникає суспільство? Які форми правління виділяє Дж. Локк?
4. Охарактеризуйте специфіку німецької класичної філософії, як особливого етапу розвитку європейської філософії.
5. Наведіть приклади, які б свідчили про домінування гносеологічної проблематики у класичній філософії Нового часу.

ТЕМА 5. НЕКЛАСИЧНА ФІЛОСОФІЯ

Мета вивчення: ознайомити здобувачів зі змінами парадигми філософського мислення в ХІХ - початку ХХ ст., показати вихідні ознаки некласичної філософії, як загальнокультурного явища, сформулювати у здобувачів вміння проводити порівняння вихідних ідей класичної та некласичної філософії

Зміст заняття:

1. Зміна парадигми філософського мислення у ХІХ – ХХ ст.
2. Філософія раціоналізму та ірраціоналізму
3. Психологія та психоаналіз та неофредизм
4. Екзистенціальна філософія та її різновиди

Ключові поняття: *некласична філософія, історія філософії, культура, аксіологія, «надлюдина», світова воля, воля до влади, ідеалізм, абсолютний ідеалізм, суб'єктивний ідеалізм, антропологічний матеріалізм*

Література:

1. Сковорода Григорій Повне зібрання творів у 2-х т. Т.2. Проза. Поезія. Переклади. Листи. Різне. / Пер. російською мовою Р.Кисельова, за участі

М.Кашуби та Я. Стратій. під ред. С.Йосипенка. – К.: Богуславкнига, 2012. – 488 с.

2. Філософські ідеї в культурі Київської Русі. Збірник наукових праць. – 2014. – Вип.6. – 117 с.

3. Теоретичні проблеми сучасної етики: Навчальний посібник / [А.М. Єрмоленко, Г.Д. Ємельяненко, М.М. Кисельов, П.А.Кравченко, Я.В.Любивий, В.А. Малахов, К.Ю. Райда, С.Л.Шевченко]. – Полтава: ПНПУ імені В.Г.Короленка, 2012. – 232 с.

4. Філософські діалоги'2013. Толерантність та діалог в сучасному світі. Зб. наук. праць. – Вип. 7. / Упор. В.А. Малахов, Г.П. Ковадло. Ред. В.А. Малахов. – К.: Стилос, 2013. – 320 с.

5. Філософія, логіка, філософія освіти. Кредитно-модульний курс[текст]: навч.посіб. / За ред. Додонова Р.О., Мозгового Л.І. - К.: «Центр учбової літератури», 2014. - 512 с. (С. 155-166), (С. 380-392).

Основний зміст

ПИТАННЯ 1. Філософія кінця XIX - початку XX ст. в основному відійшла від принципів класичної філософії, яка була значним кроком у становленні теоретичної думки порівняно з усім попереднім філософським розвитком. Історичне значення класичної філософії полягає в тому, що вона обґрунтувала підвалини нової духовної культури, котрі впливали із заперечення феодальної ідеології. Характерною ознакою цієї філософії була безмежна віра в розум, у його здатність пізнати світ і встановити «царство розуму» в ньому.

ПИТАННЯ 2. Класична філософія виходила із головного принципу раціоналізму — з визнання розуму основою пізнання та поведінки людини, яка за своїми внутрішніми нахилами та здібностями є розумною істотою і усвідомлює власні можливості, організовує своє життя на раціональних засадах. Більшості представників класичної філософії властиві пізнавальний оптимізм, впевненість у тому, що раціональне пізнання є тією силою, яка згодом дасть змогу вирішити всі проблеми, які стоять перед людством.

Особливістю класичної філософії є також те, що, розглядаючи людину та історію, вона сконцентрувала свою увагу навколо проблеми свободи та інших гуманістичних цінностей і стверджувала необхідність раціонального пізнання загальнолюдських моральних принципів та ідеалів. У перші десятиріччя ХІХ ст. діалектичному вченню Гегеля намагається протиставити своє ірраціоналістичне вчення про світову волю А. Шопенгауер (1788-1860). За А. Шопенгауером, сутність особи становить незалежна від розуму воля — сліпе хотіння, невіддільне від тілесного існування людини, котра є проявом космічної світової волі, основою та істинним змістом усього сущого. Він намагався довести, що всі людські біди мають космічний характер, і тому ніякі суспіль-но-політичні перетворення нічого не здатні змінити в житті людини і суспільства. Ірраціоналістично-песимістична філософія А.Шопенгауера була одним із основних джерел «філософії життя», а також попередницею деяких сучасних психологічних концепцій.

ПИТАННЯ 3. Психоаналіз, як загальна теорія і метод лікування нервових і психічних захворювань. Доктрина запропонована З. Фрейдом в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. для вивчення потаємних зв'язків та основ людського життя. Кожне психічне явище необхідно розглядати в трьох аспектах – динамічному, енергетичному і структурному. Психіка людини складається з 3-х компонентів, рівнів: «Воно», «Я», «Над-Я». З.Фрейд створив оригінальну теорію, саме довільність засад теорії й привела до численних її модифікацій (А.Адлер, Е. Фромм, К. Хорні, К. Юнг тощо). Структура психіки за К.Юнгом «Я» («Его») – свідомість, «Воно» – індивідуальне несвідоме, колективне несвідоме – «архетипи» – неусвідомлювані сфери людської психіки, в основі яких ”соціальне спільне”, спільне для всіх людей, або певного етносу.

ПИТАННЯ 4. Екзистенціалізм С. К'єркегора (1813-1855), філософські погляди якого склалися під впливом німецького романтизму. Об'єктивній діалектиці Г. Гегеля С. К'єркегор намагався протиставити «екзистенціальну діалектику», яка мала б стати засобом збереження спрямованості особистості до Бога, органічного духовного єднання людини з Богом. На шляху до Бога,

вважає С. К'еркегор, людина проходить три якісно відмінні стадії: естетичну, етичну і релігійну, вищою серед яких є остання. Лише на релігійній стадії особистість досягає найглибшого самоосягнення і саморозуміння. Без Бога особистість не зможе витримати суперечностей та страждань — цих невід'ємних характеристик життя. Лише християнство, за С. К'еркегором, дає основу для правил поведінки, лише воно здатне навчити людину бачити істинну реальність. Філософія С. К'еркегора не була сприйнята сучасниками.

Питання для самостійної роботи:

1. Несвідоме центральне поняття психоаналізу, як З. Фройд розуміє «несвідоме»?
2. Що таке «Едипів комплекс»?
3. Яку роль в житті людини відіграє «Над-Я»?
4. Вплив психоаналізу на розвиток філософії та культури ХХ століття.
5. Е. Фромм: В чому полягає проблема пошуку власного «Я»?

ТЕМА 6. ГУМАНІСТИЧНИЙ ПАФОС ВІТЧИЗНЯНОЇ ФІЛОСОФІЇ

Мета вивчення: сформувати знання здобувачів про історичні та культурні особливості, формування української філософської думки, дати знання про зміст і проблематику найвизначніших культурно-освітніх та філософських пам'яток України, сприяти формуванню патріотичних почуттів та національної гордості здобувачів вищої освіти

Зміст заняття:

1. Провідні філософські джерела та філософські ідеї часів Київської Русі
2. Класичний період української філософії
3. Українська філософія ХІХ – ХХ ст.

Ключові поняття: *етика, естетика, культура, духовенство, книжники, світова воля, кордо центризм, споріднена праця, мудрість, етика, мораль*

Література:

1. Губерський Л. Філософія. К.: Фоліо, 2018. 621 с.
2. Петінова О. Б. Філософія: навчальний посібник / О. Б. Петінова. Одеса, 2019. 304 с.

3. Постсекулярність: богословські та філософські інтенції сучасної релігійності. Чернівці: Черн. нац. ун-т, 2019. 424 с.

4. Феноменологічна філософія. Частина перша: Навчальний посібник. І.Починок. Чернівці: Чернівецький національний ун-т, 2018. 376 с.

5. Філософія освіти і науки : навч. посібн. / І.С. Алексейчук та ін. 2-ге вид. переробл. та доповн. Слов'янськ: Вид-во Б. Маторіна, 2019. 365 с.

Основний зміст

ПИТАННЯ 1. Неповторну діалогічно-гармонійну цілісність українська філософська думка набула в усній народній культурі, у вітчизняних літописах, а також у творчості давньоруських книжників. З діяльністю давньоруських книжників безпосередньо пов'язане зародження і розвиток філософської думки Київської Русі. На цьому тлі визначилися постаті видатних давньоруських книжників: Іларіона Київського, Нестора, В.Мономаха, К. Смолятича, К. Туровського та ін.

ПИТАННЯ 2. Засновником класичної української філософії прийнято вважати видатного мислителя та мандрівного філософа Г. Сковороду (1722-1794). У його філософських пошуках особливого статусу набувають символи, де мікрокосмом виступає сама людина, макрокосмом є Всесвіт, а з'єднувальним символом виступає світ Біблії. В найбільш закінченому вигляді концепція «трьох світів» викладена в діалозі «Потоп зміїний».

ПИТАННЯ 3. Для романтичного світогляду зробили значний внесок діячі української культури М.Костомаров (1817-1885), П. Куліш (1819-1897), Т.Шевченко (1814-1861) та ін., які склали основу Кирило-Мефодіївського товариства, заснованого в січні 1846 р. Засновником цього товариства був історик, мислитель М Костомаров, який зібрав навколо себе гурток молодих ентузіастів, романтиків. Члени товариства створили програми своєї діяльності, виробили «Статут».

Питання для самостійної роботи:

1. Хто такі книжники? Як позначився їх вплив на становлення української філософської думки?

2. В чому полягає ідея «сродної праці» у філософії Г. Сковороди?
3. Який вплив здійснило Кирило-Мефодіївське товариство на розвиток вітчизняної філософії?
4. Сформулюйте філософську позицію Т. Шевченка щодо внутрішнього життя людини.
5. Дати оцінку творчості Д. Донцова, як представника української національної ідеї.

ТЕМА 7. ФІЛОСОФСЬКЕ ВЧЕННЯ ПРО БУТТЯ (ОНТОЛОГІЯ)

Мета вивчення: сформувати знання здобувачів про фундаментальність проблеми буття та особливості людських вимірів проблеми буття, ознайомити здобувачів з послідовністю категоріальних визначень буття в історії європейської філософії, проаналізувати переваги та недоліки конкретно-наукового та філософського буття

Зміст заняття:

1. Значення проблеми буття для філософії
2. Категорії буття. Буття світу і буття людини

Ключові поняття: *філософія, буття, онтологія, культура, субстанція, матерія, рух, простір, істина, час, пізнання*

Література:

1. Губерський Л. Філософія. К.: Фоліо, 2018. 621 с.
2. Петінова О. Б. Філософія: навчальний посібник / О. Б. Петінова. Одеса, 2019. 304 с.
3. Постсекулярність: богословські та філософські інтенції сучасної релігійності. Чернівці: Черн. нац. ун-т, 2019. 424 с.
4. Феноменологічна філософія. Частина перша: Навчальний посібник. І.Починок. Чернівці: Чернівецький національний ун-т, 2018. 376 с.
5. Філософія освіти і науки : навч. посібн. / І.С. Алексейчук та ін. 2-ге вид. переробл. та доповн. Слов'янськ: Вид-во Б. Маторіна, 2019. 365 с.

Основний зміст

ПИТАННЯ 1. Поняття буття є вихідним для філософії, воно має найширший, граничний ступінь узагальнення і тому постає, як наріжний світоглядний орієнтир. Філософія, на відміну від буденної свідомості, порушує проблему буття свідомо, намагається з'ясувати смисл, який людська культура вкладає в це поняття.

ПИТАННЯ 2. Основні категорії онтології: субстанція, простір і час, причинність. У наш час поняття буття доволі глибоко розроблене, гнучке, внутрішньо диференційоване. Воно дає нам вагомні орієнтири для пізнання та практичної діяльності. Водночас стає зрозумілою і причина складності цього поняття. Буття є наш універсальний масштаб для пізнання та діяльності, а наші пізнання та діяльність постають реальними мірами використання цього масштабу.

Питання для самостійної роботи:

1. Порівняйте визначення буття класичній та некласичній філософії.
2. Чи можна ототожнювати слова «бути» та «існувати»? Поясніть свою точку зору.
3. Які модуси буття визначає М. Гайдеггер?
4. Поясніть наступний вислів Д. Дідро: «Щоб уявити собі рух, треба поза існуючою матерією уявити силу, яка на неї діє».
5. Розкрийте ієрархію рівнів організації матерії.
6. Поясніть взаємозв'язок, матерії, руху, простору та часу.

**ТЕМА 8. ФІЛОСОФСЬКЕ ВЧЕННЯ ПРО ПІЗНАННЯ
(ГНОСЕОЛОГІЯ)**

Мета вивчення: сформувати знання здобувачів про процес пізнання і його види та рівні, ознайомити з існуючими у філософії тлумаченнями істини, пояснити процесуальний характер пізнання

Зміст заняття:

1. Пізнання як предмет філософського аналізу
2. Проблема істини

Ключові поняття: *пізнання, гносеологія, свідомість, раціоналізм, скептицизм, емпіризм, раціоналізм, сенсуалізм*

Література:

1. Данильян О.Г. Філософія: підручник / О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань. Харків: Право, 2018. 432 с.
2. Петрушенко В.Л. Основи філософських знань: Курс лекцій. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти, 3-тє видання, виправлене та доповнене. Львів: «НовийСвіт-2000», 2020. 296 с.
3. Петрушенко В.Л. Філософія (вступ до курсу, історія світової та української філософії, фундаментальні проблеми сучасної філософії) Навч. посіб. Друге видання, виправлене. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. 596 с.
4. Філософія [Електронний ресурс] : навч. посібник . Ю. М. Вільчинський, Л. В. Северин, М. Рачковська, О. Б. Гаєвська та ін. Київ : КНЕУ, 2019. 368 с.
5. Філософія науки: підручник. І. С. Добронравова та ін. Київ: ВПЦ «Київський університет». 2018. 255 с.

Основний зміст

ПИТАННЯ 1. Пізнавальне і духовно-практичне відношення людини до світу. Когнітивний компонент в структурі діяльності. Поняття пізнання та знання. Різноманіття форм пізнання. Особливості пізнання природного, соціокультурного і духовного світу людини. Епістемологія і гносеологія. Місце і роль гносеології в структурі філософського знання. Два основних типи пізнавальних відносини в історії європейської філософії. Реалістична версія пізнання в гносеології Аристотеля. Ідея відповідності людських знань світу природних предметів і речей. Проблема принципової пізнаваності світу і її інтерпретація в концепціях гносеологічного оптимізму, скептицизму і агностицизму. Феномен античного скептицизму і його вплив на європейську гносеологію. Софія і епістема, як пізнавальні імперативи. Історична динаміка класичної гносеології і її основні проблеми.

ПИТАННЯ 2. Істина, як термін природної мови і філософська категорія. Класична концепція істини. Онтологічна (Платон) і гносеологічна (Аристотель) версії класичної концепції істини. Основні проблеми класичної концепції істини. Проблеми референції справжніх висловлювань. Сенс і значення. Об'єктивність істини. Істина як процес. Істина і омана. Проблема критерію істини. Логічні теорії підтвердження істини. Практика, як критерій істини і механізми її функціонування. Альтернативи класичної концепції істини в сучасній філософії та теорії пізнання. Принцип інструментальної ефективності знання і прагматична концепція істини. Епістемологічний і ціннісний статус наукової істини.

Питання для самостійної роботи:

1. Співставлення між собою життєво-досвідного, наукового та художньо-мистецького пізнання, з'ясування їхніх переваг і недоліків.
2. Яку роль відіграє досвід в процесі пізнання?
3. Пояснення відмінностей між поняттями істина і правда.
4. З'ясування ключових понять: гносеологія, епістемологія, агностицизм, догматизм, істина, скептицизм.

ТЕМА 9. СВІДОМІСТЬ ЯК ФІЛОСОФСЬКА ПРОБЛЕМА

Мета вивчення: сформувати знання здобувачів про зміст основних концепцій походження свідомості, про основні чинники виникнення та функціонування свідомості, основні складові структури свідомості та її функції. Пояснити здобувачам зв'язок проблеми свідомості з найважливішими особливостями людини, людського способу буття та філософським її осмисленням

Зміст заняття:

1. Походження свідомості
2. Проблема визначення свідомості
3. Категоріальні елементи і структури свідомості. Самосвідомість і рефлексія

Ключові поняття: *свідомість, людина, філософія, етика, естетика, культура, рефлексія, мислення, розум, інтелект, субстанція*

Література:

1. Пазенок В.С., Лях В.В., Соболев О.М., Самчук Р.В., Ковадло Г.П., Любимий Я.В., Шевченко С.Л., Федорченко В.К., Фоменко Н.А., Кручек О.А. Ціннісні орієнтації сучасного інформаційного суспільства // В.С. Пазенок, В.В. Лях, О.М. Соболев та ін. – К., 2013. – 406 с.
2. Поліщук Н. Філософія прагматизму // Н. Поліщук. – К.: Українська Центр духовної культури, 2012. – 400 с.
3. Сковорода Григорій Повне зібрання творів у 2-х т. Т.2. Проза. Поезія. Переклади. Листи. Різне. / Пер. російською мовою Р.Кисельова, за участі М.Кашуби та Я. Стратій. під ред. С.Йосипенка. – К.: Богуславкнига, 2012. – 488 с.
4. Філософські ідеї в культурі Київської Русі. Збірник наукових праць. – 2014. – Вип.6. – 117 с
5. Теоретичні проблеми сучасної етики: Навчальний посібник / [А.М. Єрмоленко, Г.Д. Ємельяненко, М.М. Кисельов, П.А.Кравченко, Я.В.Любимий, В.А. Малахов, К.Ю. Райда, С.Л.Шевченко]. – Полтава: ПНПУ імені В.Г.Короленка, 2012. – 232 с.

Основний зміст

ПИТАННЯ 1. Категорія свідомість є вихідною для аналізу всіх форм духовного життя людини. Проблематика філософії свідомості започаткована ще в античності. Платон та Аристотель є попередниками сучасних дуалістів, оскільки вважали, що розум існує як окрема від матерії онтологічна реальність. Біля джерел традиції монізму стоїть інший грецький філософ, Парменід, який стверджував, що буття та мислення єдині. Свідомість стає найважливішим об'єктом вивчення філософів у Новий час, в концепціях Р.Декарта, Б. Спінози, Дж. Локка та Д. Юма.

ПИТАННЯ 2. Свідомість – одне із центральних понять історії філософії. Протягом усього періоду з дослідженням сутності свідомості були значні

труднощі, а саме з її визначенням. Це пов'язане з тим, що про саму свідомість ми можемо судити лише за рядом непрямих ознак, тоді як сама свідомість не спостережувана. У первісному світі не було чіткого розмежування між людиною і природою, стиралася грань між різним початками людини, матеріальним і ідеальним, душею і тілом. Такий первісний стан свідомості одержав назву синкретичності, яка пов'язана з тим, що в неї в нерозчленованій формі перебувають зачатки знань, вірувань, оцінок ситуацій. Один з моментів становлення свідомості в Стародавньому Сході (переважно в Древній Індії) пов'язаний з існуванням особливого процесу самопізнання, який отримав назву медитація, відповідно до якого людина зосереджується на своїх образах та певних ідеях, відволікаючись від усіх інших думок. У Древній Греції тривалий час свідомість розкривалася, як в'язка і аморфна сутність. В давньогрецькому суспільстві вся система мислення була побудована на незримому переході від релігійно-міфологічного мислення до філософського. У середньовіччі свідомість трактувалася як надсвітлове начало (бог), що існувало до природи і створило її з нічого (така концепція одержала назву креаціонізм). Розум трактувався як атрибут Бога. У Новий час французький мислитель Р. Декарт запропонував розглядати свідомість з погляду її основного механізму – самопізнання.

ПИТАННЯ 3. Свідомість людини виконує ряд функцій, з якими пов'язані її основні структури. Свідомість може бути представлена, як універсальна здатність людини здобувати, зберігати, перетворювати і відтворювати знання; забезпечувати регуляцію ціннісних орієнтацій людей; розкриватися за допомогою системної ієрархії різноманітних процесів: почуття (відчуття, сприйняття, подання), розсудку (які включають роботу з поняттями, судженнями, умовиводами і т.ін.), емоційних, вольових, мнемонічних (процесів пам'яті), уяви, інтуїції, спогаду, а також процесів переживання і віри (сумніву, переконання, радості, пригніченості, бажання).

Питання для самостійної роботи:

1. Що таке людина?

2. Чи має смисл існування людини?
3. Яка сутність смерті і безсмертя людини?
4. У чому полягає сутність проблеми свободи волі.
5. Як відрізняються сучасні погляди на проблеми свідомості від історико-філософських?

ТЕМА 10. ФІЛОСОФСЬКА АНТРОПОЛОГІЯ

Мета вивчення: ознайомити здобувачів зі змістом основних концепцій походження людини та їхніми сучасними оцінками, розкрити сутнісні сили людини та основні складові людського способу буття

Зміст заняття:

1. Проблема людини у філософській антропології
2. Сутність і природа людини
3. Етико-філософські аспекти буття людини

Ключові поняття: *філософська антропологія, свідомість, раціоналізм, розум, сенс буття, свобода, рефлексія, суспільство, відповідальність, воля, свобода, справедливість, солідарність, толерантність*

Література:

1. Данильян О.Г. Філософія: підручник / О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань. Харків: Право, 2018. 432 с.
2. Петрушенко В.Л. Основи філософських знань: Курс лекцій. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти, 3-тє видання, виправлене та доповнене. Львів: «НовийСвіт-2000», 2020. 296 с.
3. Петрушенко В.Л. Філософія (вступ до курсу, історія світової та української філософії, фундаментальні проблеми сучасної філософії) Навч. посіб. Друге видання, виправлене. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. 596 с.
4. Філософія [Електронний ресурс] : навч. посібник . Ю. М. Вільчинський, Л. В. Северин, М. Рачковська, О. Б. Гаєвська та ін. Київ : КНЕУ, 2019. 368 с.
5. Філософія науки: підручник. І. С. Добронравова та ін. Київ: ВПЦ «Київський університет». 2018. 255 с.

Основний зміст

ПИТАННЯ 1. Історико-науковий контекст поняття «антропологія». «Антропологічний поворот» в філософії початку ХХ ст. і дисциплінарне конституювання філософської антропології. Вчення про людину в структурі філософського знання. Проблема філософського визначення людини. Людина як мікрокосм, мікротеос, мікросоціум. Природні, екзистенціальні і соціокультурні проєкції людського буття. Поняття «індивід», «індивідуальність», «особистість». Людина як біопсихосоціальна істота. Тіло, душа і дух - як субстанційні характеристики людини. Основні поняття і проблеми філософської антропології. Феноменологія тіла: проблема статусу, вчення про афекти, проблематизація статі. Екзистенціальна антропологія: проблеми життя і смерті, долі і свободи. Філософія свідомості: матеріальне і ідеальне, суб'єктивне і об'єктивне, свідоме і несвідоме; розум і почуття; індивідуальне і колективне. Соціальна антропологія: феномен соціалізації; поняття діяльності та комунікації.

ПИТАННЯ 2. Функціональна модель свідомості в філософії. Свідомість як *tabula rasa* і принцип індуктивізму в англійському емпіризмі. Процес соціалізації особистості: основні механізми та інститути. Поняття первинної та вторинної соціалізації. Феномен «дитинства» в філософії і культурі. Інститути соціалізації: сім'я, традиція, освіта, ЗМІ. Психоаналітична філософія про статус сімейних відносин у формуванні особистості. Поняття ідентифікації в психоаналізі і символічному інтеракціонізмі: Я-реальне, Я-ідеальне, Я-дзеркальне. Культурна традиція, як механізм соціалізації особистості: історія і сучасність. Особливості сучасного соціокультурного середовища, як фактора соціалізації: індустрія ЗМІ і комп'ютерних технологій.

ПИТАННЯ 3. Форми регулятивно–оцінювального ставлення людини до людини, до суспільства та світу. Автономність і відповідальність людини, воля, моральний вибір і ціннісні орієнтації особистості. Реалізація сенсу життя: особистість у сучасному світі. Що я можу знати? Що я повинен робити? На що мені сподіватися? «Золоте правило» моральності: традиції і новації.

Гуманізм: ідея особистості в етиці. Принципи етики прав людини. Смертна кара. Евтаназія. Добро і зло – вираження протиріч людського буття. Моральний обов'язок: суспільні потреби крізь призму індивідуальної життєвої позиції. Совість, як внутрішній регулятор сенсожиттєвих орієнтацій людського буття. Гідність, як безумовна цінність особистості.

Питання для самостійної роботи:

1. Які перспективи відкриває людині усвідомлення нею проблематичності людського буття?
2. Зв'язок між концепціями походження людини та їх сучасними оцінками.
3. Поєднання між собою сутнісних сил людини та побудова ієрархії складових способу буття.
4. Самостійне окреслення здобувачами вищої освіти основних проявів свободи для пояснення складних ситуацій людського життя.
5. Що в дослівному перекладі означає термін «антропологія», ким він був вперше застосований і в якому значенні?
6. Дайте визначення об'єкта і предмета філософської антропології.
7. Яке місце займає філософська антропологія в системі інших наук про людину?

ТЕМА 11. ФІЛОСОФІЯ РЕЛІГІЇ

Мета вивчення: сформувати у здобувачів вищої школи чітке наукове уявлення про феномен релігії, закономірності її виникнення, еволюції; з'ясувати зміст релігії як соціального явища, основних функцій її у суспільстві, усвідомити сутність релігійної картини світу, визначити її адекватність сучасним науковим уявленням про навколишній світ, показати внутрішню суперечливість релігійних соціальних доктрин

Зміст заняття:

1. Сутність і функції релігії
2. Основні релігієзнавчі концепції
3. Генеза релігійних вірувань

Ключові поняття: *релігієзнавство, буддизм, християнство, іслам, вільнодумство, сунізм, шиїзм, православ'я, католицизм, протестантизм*

Література:

1. Губерський Л. Філософія. К.: Фоліо, 2018. 621 с.
2. Петінова О. Б. Філософія: навчальний посібник / О. Б. Петінова. Одеса, 2019. 304 с.
3. Постсекулярність: богословські та філософські інтенції сучасної релігійності. Чернівці: Черн. нац. ун-т, 2019. 424 с.
4. Релігійна освіта в сучасній Україні: стан, тенденції та виклики // Аксіосфера освіти: історичні тенденції та пріоритети сьогодення: колективна монографія. за ред. член-кореспондента НАПН України В.О. Балуха. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2018. С. 197-203.
5. Соціальна значущість філософсько-релігієзнавчої та культурологічної освіти в Україні в умовах суспільних та ціннісних змін. Аксіосфера освіти: історичні тенденції та пріоритети сьогодення: колективна монографія. за ред. члена-кореспондента НАПН України В.О. Балуха. Чернівці: Чернівецький національний ун-т імені Юрія Федьковича, 2018. с. 187-196.

Основний зміст

ПИТАННЯ 1. Історико-філософські передумови релігієзнавства. Виокремлення релігієзнавства в самостійну галузь гуманітарного знання; його наукове підґрунтя. Академічне (світське) і богословське релігієзнавство, їх відмінність. Об'єкт і предмет релігієзнавства. Основні галузі релігієзнавства (структура): історичне релігієзнавство та теоретичне, філософія релігії, соціологія релігії і психологія релігії. Принципи релігієзнавства: історизм, наукова об'єктивність, позаконфесійність, толерантність, загальнолюдськість. Понятійна (категоріальна) та термінологічна система релігієзнавства. Функції релігієзнавства: гносеологічна, світоглядна, компенсаторна.

ПИТАННЯ 2. Основні типи наукових та богословських теорій походження релігії. Перші спроби наукового пояснення походження релігії. Наукові теорії походження релігії. Міфологічна теорія походження релігії

(Ф.Мюллер). Анімістична теорія (Е. Тейлор, Г. Спенсер, Г. Купов). Аніматизм теорія, яку розробляли видатні етнографи В. Богораз, Л.Штернберг. Концепція преанімізму (Р. Маретт, Л.Леві-Брюль). Преанімізм французького соціолога Е. Дюркгейма. Магічна теорія Д. Фрезера. Психологічна теорія З. Фрейда. Прамонотеїстична концепція (П. Шмідт, Е.Ленг).

ПИТАННЯ 3. Історичні типи релігії (політеїзм, монотеїзм, теїзм) і форми релігії (родоплемені, етнічні, світові). Класифікація релігій за критеріями: статистичний, час виникнення, рівень організації, державний або правовий статус, форми поширення, географічний, етносоціальний. Загальні закономірності еволюції релігії. Ранні форми релігійних вірувань та їх елементи: тотемізм, магія, фетишизм, анімізм, промисловий культ, культ предків, шаманізм, культ вождів, культ племенного бога, аграрні культури та ін. Буддизм: вчення про чотири благородні істини, та вчення про особистість. Іслам. Коран і кораністика. Християнство: витоки, еволюція і сучасний стан. Характеристика основних напрямів християнства.

Питання для самостійної роботи:

1. Чим є релігієзнавство у системі культури.
2. Об'єкт і предмет релігієзнавства.
3. Які функції виконує релігієзнавство.
4. Витоки та розколи християнства.
5. Біблія як священна книга і як культурно-історичний феномен.
6. Мусульманське віровчення, культ, обряди, свята.
7. Основні напрями в ісламі. Сунізм, шиїзм, харіджизм.

ТЕМА 12. СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ

Мета вивчення: розкрити сутність співвідношення людини і суспільства, що складає зміст предмету соціальної філософії, та сформувані у здобувачів інтерес до соціально-філософського осмислення процесів виникнення, функціонування і розвитку суспільства та здатність поглиблювати набуті знання про людину і суспільство у їх співвідношенні.

Зміст заняття:

1. Предмет соціальної філософії
2. Духовна сфера життя суспільства
3. Політична сфера життя суспільства

Ключові поняття: людина, соціум, суспільство, освіта, політика, економіка, соціальні ролі, соціальні маски, наука, соціальна мобільність. Соціальна стратифікація суспільства, мораль, норма

Література:

1. Данильян О.Г. Філософія: підручник / О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань. Харків: Право, 2018. 432 с.
2. Петрушенко В.Л. Основи філософських знань: Курс лекцій. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти, 3-тє видання, виправлене та доповнене. Львів: «НовийСвіт-2000», 2020. 296 с.
3. Петрушенко В.Л. Філософія (вступ до курсу, історія світової та української філософії, фундаментальні проблеми сучасної філософії) Навч. посіб. Друге видання, виправлене. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. 596 с.
4. Філософія [Електронний ресурс] : навч. посібник . Ю. М. Вільчинський, Л. В. Северин Мрачковська, О. Б. Гаєвська та ін. Київ : КНЕУ, 2019. 368 с.
5. Філософія науки: підручник. І. С. Добронравова та ін. Київ: ВПЦ «Київський університет». 2018. 255 с.

Основний зміст

ПИТАННЯ 1. Головною особливістю предмета соціальної філософії є те, що ця наука вивчає не той чи інший бік життя суспільства, а суспільство в цілому, суспільство як цілісну систему. Історик вивчає особливості історичного розвитку суспільства, психолог – психічні процеси, соціолог – сьогодення. Соціальний філософ, узагальнюючи конкретно-гуманітарне знання, розглядає суспільство в цілому. Він здобуває інтегративне знання про суспільство як систему, що має історію, досягло певного рівня сьогоденного розвитку, функціонує в тісній взаємодії економічних, соціальних, психологічних, тобто матеріальних та духовних чинників, має або не має

історичні перспективи розвитку. Зрозуміло, зробити це не можна без певного абстрагування від конкретного знання, що обґрунтовується спеціальними науками про суспільство. Таке абстрагування в соціальній філософії здійснюється на основі узагальнення. Причому воно досягає такого рівня, що, розглядаючи суспільство як цілісну систему, соціальний філософ зосереджується на субстанційній основі, загальнолюдських засадах цивілізаційного життя людства. Доречно зауважити, що жодна конкретна гуманітарна наука не дає такого рівня узагальнення та інтеграції знання і не здійснює обґрунтування загальних законів розвитку суспільства. Цю функцію бере на себе лише соціальна філософія, що зумовлює і специфіку її предмета. Соціальна філософія визначає специфіку і тенденції розвитку людського суспільства, механізми його утворення та закони існування, місце в ньому людини, соціальну будову суспільства, рівні і форми його організації, спрямованість та сенс людської історії, духовні основи суспільства.

ПИТАННЯ 2. Формування соціуму як такого завершує найвеличніша сфера життєдіяльності суспільства і людини – духовна сфера. Адже духовне просякає усі сфери суспільного життя – економічну, соціальну, політичну, суто духовну, тобто доповнює, добудовує, продовжує буття людини. Багатогранність духовного життя суспільства не обмежується різними проявами свідомості людей, їхніх думок і почуттів, хоча їхня свідомість є стержнем, ядром їх особистого духовного життя і духовного життя суспільства. До основних елементів останнього можна віднести духовні потреби, спрямовані на створення і споживання відповідних духовних цінностей, а також духовну діяльність з їх створення і в цілому духовне виробництво.

ПИТАННЯ 3. Життя суспільства, його розвиток суттєвою мірою визначає політична система, що формується всередині нього. Загальні закони формування видів, типів тощо політичного та іншого управління суспільством, зв'язки цих видів одне з одним, створення цілісної системи політичного управління, місце політичного управління в суспільстві, зв'язок з

ним завжди були предметом уваги з боку соціальної філософії. Специфіка філософського погляду на політику в тім, що філософія вивчає не політичне життя конкретного суспільства, а виробляє базисні дефініції природи і сутності влади, держави, демократії та інших боків політичного життя. Основним елементом політичної системи виступає політична організація суспільства, що включає: державу та її установи, політичні партії, громадсько-політичні організації і рухи, трудові колективи зі своїми органами самоврядування. Значну роль у політичній системі відіграють політична свідомість і політична культура, які відображають як рівень розуміння суспільством самого себе як політичної цілісності, так і ступінь соціально-культурного розвитку людини

Питання для самостійної:

1. Дайте визначення поняття «суспільство».
2. В чому відмінність між історичним, соціологічним і філософським розумінням суспільства?
3. Яку роль відіграють потреби та інтереси як збуджувальна сила розвитку суспільства?
4. Що таке «виробничі відносини» і з яких елементів вони складаються?
5. У чому полягає об'єктивний характер виробничих відносин?
6. Дайте визначення поняття «продуктивні сили» і назвіть їх структурні елементи.

ТЕМА 13. ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ

Мета вивчення: ознайомити здобувачів з особливостями, та характерними рисами філософії історії, пояснити умови виникнення, структуру та основні функції філософії історії. Розвивати аналітичне мислення здобувачів, вміння проводити порівняння, робити узагальнення, формулювати власну позицію, власне бачення проблеми

Зміст заняття:

1. Філософія історії як напрям філософського знання.
2. Людина та історія

3. Духовне життя суспільства

Ключові поняття: *історія, суб'єкт історії, ідеологія, прогрес, духовне життя суспільства*

Література:

1. Данильян О.Г. Філософія: підручник / О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань. Харків: Право, 2018. 432 с.
2. Петрушенко В.Л. Основи філософських знань: Курс лекцій. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти, 3-тє видання, виправлене та доповнене. Львів: «НовийСвіт-2000», 2020. 296 с.
3. Петрушенко В.Л. Філософія (вступ до курсу, історія світової та української філософії, фундаментальні проблеми сучасної філософії) Навч. посіб. Друге видання, виправлене. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. 596 с.
4. Філософія [Електронний ресурс] : навч. посібник . Ю. М. Вільчинський, Л. В. Северин, М. Рачковська, О. Б. Гаєвська та ін. Київ : КНЕУ, 2019. 368 с.
5. Філософія науки: підручник. І. С. Добронравова та ін. Київ: ВПЦ «Київський університет». 2018. 255 с.

Основний зміст

ПИТАННЯ 1. Якщо сутнісні сили людини окреслюють її можливості, то історія людства постає виявленням реальності людини. Якщо ми бажаємо знати, що таке людина, якими є її справжні прояви, то повинні звернутися до історії. Але реальний хід історії не лише підносить, а й принижує людину, не лише сприяє виявленню її можливостей, а й обмежує їх. У цьому аспекті історія людства постає водночас як фонтанування людських потенцій, так і велике кладовище людських сподівань, розпочатих, але не завершених задумів, не виправданих захоплень і т.ін. Стосовно окремої людини історія являє собою не лише життєву школу, перелік історичних осіб, дії яких викликають захоплення і бажання їх наслідувати, а й неможливість такого наслідування. Бо, з одного боку, історичні умови змінились, і діяти так, як діяли історичні особи, неможливо та й немає сенсу. З іншого боку, як відомо,

люди радше вчаться на власних помилках; помилки людей історично минулого мало корисні. Кожне покоління, яке виходить на арену історії, починає діяти з упевненістю у своїй неповторності та оригінальності, а не з усвідомлення себе ланочкою в історичному русі поколінь. Коли ж нарешті воно усвідомлює саме таку свою якість, воно помічає, що вже здійснило масу помилок і змушене поступатися місцем новому поколінню.

ПИТАННЯ 2. У наш час майже безсумнівним постає твердження, що історія є результатом діяльності людей. Але й при тому досить поширеним є уявлення, що за поверхнею історичних дій лежать деякі невидимі рушійні сили, приховані чинники, які виконують свою “роботу” щодо здійснення деяких вищих задумів або програм. Людину в даному випадку розглядають лише як виконавця цих задумів або програм, як “дійову особу” у драмі історії. Якщо ж ми звернемося до історії філософії та суспільної думки, то побачимо, що найчастіше історію розглядали саме в аспекті підпорядкованості дій людини законам долі, фатуму, божественному промислу або так званим “субстанційним” чинникам історичного процесу, як-от — розвиткові світового розуму, абсолютної ідеї, волі й т.ін. В усіх подібних випадках справжнім суб’єктом історії (тобто самодіяльним носієм активності) поставала не людина, а перелічені основи історичних звершень. Попри всю заплутаність проблеми суб’єкта та рушійних сил історії можна констатувати деякі принципові моменти в її можливому висвітленні.

ПИТАННЯ 3. Розгляд історії як процесу передбачає виділення у ньому як мінливих (динамічних), так і сталих (статичних) елементів. Адже без фіксації в історії сталих моментів ми навряд чи змогли б зафіксувати її рух. Окрім того, важливо також знати, *що* перебуває в історичному русі. Реальна історія людства — це рух у часі, який здійснює певна суспільна одиниця або структура. В історії виникали та зникали різні форми організації суспільного життя. Але сьогодні ми можемо сказати: розвинене суспільство має певну, більш-менш усталену, структуру. У її основі лежить необхідність забезпечення основних життєвих потреб та виявлень людини (що ще раз

засвідчує: не людина існує для суспільства, а форми суспільної організації — для людини). Сучасний стан суспільства вимагає нормального функціонування у ньому принаймні наступних основних елементів: сфера матеріально-виробничої діяльності; сфера економічної діяльності; сфера побуту та сімейних стосунків; сфера соціальних відносин, органів та інституцій (у тому числі – органів управління різного рівня); сфера духовного життя суспільства.

Питання для самостійної роботи:

1. Окресліть коло питань, що входять у дослідження філософії історії.
2. Поясніть основні тлумачення спрямованості історичного процесу.
3. Поясніть, як співвідносяться між собою суб'єкт історії та її рушійні сили.
4. Дайте критичну оцінку концепцій, які вважають природні умови вирішальним чинником історії.
5. Дайте перелік основних сфер суспільного життя та охарактеризуйте їх взаємозв'язок.
6. Розкрийте структуру духовного життя суспільства та поясніть її основні складові.

ГЛОСАРІЙ

А

Абсолют – вічна, незмінна, нескінченна духовна першооснова світу

Абстрактне – неповне, однобічне знання, ступінь пізнання об'єкта

Абстракція – виділення в мисленні окремих властивостей або відношень предмета як самостійних і відносно цілісних

Авторитарний – той, що ґрунтується на незаперечному підкоренні влади; той, що прагне утвердити свою владу, авторитет, вплив

Агностицизм – у теорії пізнання позиція, згідно з якою частково або повністю заперечується можливість раціонального пізнання

Адекватний – відповідний, тотожний

Акциденція – випадкова, тимчасова, неістотна властивість предмета

Альтернатива – необхідність вибору між двома чи кількома можливостями, що виключають одна одну, при вирішенні якогось питання

Аморалізм – моральний принцип, за яким виправдовується зневажливе ставлення до моральних вартостей та норм співжиття

Аналіз – процес розчленування цілого на його складові частини, елементи

Аналогія – форма умовиводу, коли на підставі схожості предметів за одними ознаками робиться висновок про їхню подібність за іншими ознаками

Анархізм – суспільно-політичне вчення, що заперечує будь-яку державну владу; невизнання авторитету, дисципліни, порядку

Анахронізм – помилкове віднесення подій чи явищ однієї епохи до іншої; застаріле, таке, що не відповідає умовам сучасності, явище, поняття, думка

Анімізм – віра в існування духів і душ; одухотворення явищ і сил природи

Анотація – короткий виклад змісту книги, статті тощо, часто з критичною їх оцінкою

Антагонізм – непримиренні протиріччя, що супроводжуються найгострішою боротьбою

Антиномія – поєднання двох взаємовиключних суджень, кожне з яких відзначається логічною доказовістю

Античний – давньогрецький або давньоримський (культура, мистецтво, суспільний лад тощо)

Антологія – збірник вибраних творів різних авторів якогось одного жанру

Антропогенез – процес виділення людини з природного стану під впливом суспільного життя, діяльності й пізнання

Антропология – наука, що вивчає походження людини й еволюцію фізичної організації людини та її рас

Антропоморфізм – наділення тварин, рослин і явищ неживої природи людськими властивостями; властиве багатьом релігіям уявлення про божество в людській подобі

Апокрифи – книги релігійного змісту, що не збігались з офіційним віровченням, оголошувалися церквою неправдивими, заборонялися і зберігалися таємно

Апологетика – розділ християнської теології, завданням якого є обґрунтування і захист християнського віровчення

Апорія – в логіці суперечність у міркуваннях, що з погляду логічних законів здається нездоланною; парадокс

Апостеріорі – в теорії пізнання знання, що набувається через досвід

Апріорі – в теорії пізнання знання, що наявні в свідомості й передують досвіду

Аргумент – підстава, доказ, що наводяться для обґрунтування істинності думки

Аскетизм – моральний принцип, за яким людина шляхом самозречення й відмови від земних благ прагне досягти релігійного чи морального ідеалу

Атман – у давньоіндійській філософії світова душа як основа всіх речей

Атрибут – необхідна, істотна, невід’ємна властивість предмета чи явища, напр., рух – А. матерії

Афоризм – думка, висловлена коротко, стисло, влучно, що стала самостійним виразом

Б

Банальний – буденний, давно відомий, заяложений

Біогенез – одна з теорій виникнення життя на Землі, згідно з якою зародки живих істот були занесені на Землю з інших небесних тіл (теорія панспермії)

Біосфера – єдність земної кори, гідросфери та атмосфери, населених живими організмами

Біхевіоризм – напрям у психології, який визнає своїм предметом не свідомість людей, а їх поведінку як реакцію на зовнішні подразнення

Бог – у релігії надприродна істота як творець і прамислитель; об’єкт релігійної віри і поклоніння

Богослов'я – теорія релігії, система знань, спрямована на теоретичне обґрунтування, тлумачення та виправдання релігійних вчень та догматів

Брахман – в індійській філософії – безособовий божественний абсолют, який лежить в основі всіх речей; жрець, представник вищої касты в Індії

Буддизм – одна з трьох світових релігій, виникла у середині першого тисячоліття до н. е. в Індії; пов'язаний з ученням Будди про рівність всіх людей у стражданні

Буття – категорія філософії, в якій відображено спільну всім речам властивість бути; існування, що передує всім можливим його формам

В

Веди – найдавніші пам'ятки індійської літератури, священні тексти брахманізму

Верифікація – спосіб встановлення істини шляхом відповідності чи невідповідності відчуттям

Видимість – у філософії неадекватне, спотворене відображення предметів і процесів через їх недостатнє вираження

Відносна істина – неповні, неточні, приблизні знання про об'єкт

Відродження – соціальний та духовний рух у Європі XIV – XVI ст., спрямований на відродження античної культури, проти культури середньовіччя

Відчуження – перетворення сутнісних ознак і якостей речі, предмету культури, людини, соціальної інституції в самостійне і протилежне їм утворення

Відчуття – психічний процес, результатом якого є відображення окремих властивостей предметів і явищ безпосередньо за допомогою органів чуття

Волонтаризм – напрям філософії, що визнає волю першоосноюю і творцем всього існуючого; здійснення влади й управління суб'єктивно-вольовими методами

Воля – здатність людини підкорювати свої бажання, пристрасті й діяльність свідомо визначеній меті

Всесвіт – весь навколишній світ, нескінченний у просторі і часі, різноманітний у формах і проявах

Вульгарний матеріалізм – різновид матеріалізму, що ототожнює психічні процеси з фізіологічними, а свідомість тлумачить як різновид матерії

Г

Галактика – космічна система, що включає в себе понад 100 млрд. Зірок, а також газо-пилові туманності, пов'язані між собою силою всесвітнього тяжіння

Гармонія – впорядкованість та узгодженість зв'язків між складовими елементами і частинами і цілим

Гедонізм – філософсько-етичне вчення, згідно з яким найвищим благом і метою життя людини є насолода

Генезис – поняття, що відображає виникнення, походження і закономірний розвиток явищ

Географічне середовище – природні умови, що становлять основу існування і розвитку суспільства

Герменевтика – один із напрямів філософії, основним методом якого є витлумачення текстів

Гештальтпсихологія – напрям у психології, який первинними і визначальними елементами психіки вважає «гештальти» – суб'єктивні психічні структури

Гінаяна – один із двох основних напрямів буддизму

Гіпотеза – науково обґрунтоване припущення, висунуте для пояснення будь-яких явищ, вимагає перевірки досвідом або підтвердження фактами для того, щоб стати достовірною науковою теорією

Глобальний – такий, що поширюється на всю земну кулю; всесвітній; всебічний, повний; загальний, універсальний

Гносеологія – теорія пізнання

Гомогенний – однорідний за складом

Гуманізм – система поглядів, згідно з якими вищою цінністю проголошується людина та її право на свободу, щастя й розвиток і прояв своїх здібностей; ідейний напрям культури епохи Відродження

Гуманістична етика – напрям у філософії моралі, що пов'язаний з визнанням моральної природи людини, моральної самоцінності кожного індивіда

Гуманітарний – такий, що стосується людського суспільства, людини, її культури

Гуманітарні науки – суспільні науки (філософія, історія, психологія, філологія, мистецтвознавство, право тощо), що досліджують проблеми розвитку людського суспільства

Д

Дао – одне з найважливіших понять китайської філософії, центральне поняття даосизму; означає невидимий всюдисущий закон природи, людського суспільства, поведінки і мислення окремого індивіда, невіддільний від матеріального світу і такий, що ним керує. Дао – закономірний шлях виникнення, розвитку і зникнення всіх речей і одночасно матеріальна праоснова їх існування

Даосизм – один із напрямів давньокитайської філософії, що ґрунтується на визнанні дао

Дедукція – логічний метод, за яким на основі загального істинного твердження виводиться нове істинне твердження, що стосується окремих предметів та їх сукупностей

Деїзм – релігійно-філософське вчення, згідно з яким Бог виступає першопричиною і першопопштовхом світу, але не втручається в розвиток природи і суспільства

Деміург – у давньогрецькій ідеалістичній філософії (Платон) – божество як творець світу; творча сила, творець

Дескрипція – у природних і формалізованих мовах словосполучення і конструкції, що являють собою додаткове означення власних і загальних імен

Детермінізм – визнання загальної об'єктивної закономірності й причинової зумовленості всіх явищ природи і суспільства

Дефініція – логічне визначення змісту певного поняття

Джайнізм – релігія, в основі якої лежить культ Джіни – боголюдини; поширена у Шрі Ланка та Індії

Дискретний – роздільний, перервний, протиставляється неперервному

Дискурс – аналіз, здійснений опосередковано, шляхом логічних міркувань, роздумів

Діалектика – наука про загальні закони розвитку природи, суспільства і мислення, внутрішнім джерелом яких є єдність і боротьба протилежностей; складність і багатоманітність форм, суперечливість розвитку

Діалектичний метод – філософський метод, який полягає у визнанні загального зв'язку і розвитку явищ, джерелом яких є суперечності

Дійсність – все те, що має реальне, наявне буття

Догма – положення, що приймається на віру як незаперечна, вічна істина для всіх часів та історичних епох

Догмат – в теології положення релігійного віровчення, що затверджені вищою церковною інстанцією і визнаються як вищі, абсолютні й незаперечні істини

Догматизм – мислення застиглими, незмінними формулами, що спирається на догми

Доктрина – наукова або філософська теорія, політична система; керівний теоретичний чи політичний принцип

Доцільність – характеристика способу діяльності, що здійснюється у відповідності з визначеною метою (ціллю)

Дуалізм – принцип світоглядно-філософського пояснення сутності світу, що визнає два незалежних начала в його основі – дух і матерію, ідеальне і матеріальне

Дух – не тілесне начало; здатність людини або групи людей до діяльності на основі свідомості та волі

Душа – синонім терміна психіка; сукупність психічних і моральних якостей людини

Е

Евдемонізм – поняття, що ним визначається моральний принцип, за яким людина прагне до щастя

Еволюціонізм – учення, згідно з яким природа розвивається без різних якісних змін, поступово й неперервно

Еволюція – одна з форм руху, розвитку у природі й суспільстві – безперервна, поступова кількісна зміна, на відміну від революції – докорінної зміни, переходу одного з якісного стану в інший

Евристика – наука про творче мислення людини, психічні процеси розв'язання яких-небудь завдань

Езотеричний – той, що містить глибинний, внутрішній, таємний, прихований смисл

Ейдос – у давньогрецькій філософії вид, образ і прообраз речі; ідея

Екзистенціалізм – філософський напрям, за яким реальним є лише існування людини та її переживання, внутрішнє буття

Екзистенція – основна категорія екзистенціалізму, яка означає внутрішнє буття людини, як ірраціональне, неповторне, непізнаване

Екзогенний – зумовлений зовнішніми причинами

Екзотеричний – загальнодоступний, призначений для публічного викладу

Еклектика – механічне поєднання різнорідних, часто протилежних принципів, поглядів, теорій, стилів; еkleктик довільно вибирає з різних систем ті несумісні положення, які йому хотілося б зберегти або обґрунтувати

Експеримент – науковий дослід, спостереження за досліджуваним явищем у штучно встановлених умовах

Елімінація – у процесі логічної операції – виключення, усунення певних даних, ознак, властивостей

Еманація – у філософії та теології поняття, що позначає витікання, випромінювання всієї різноманітності світу з єдиного, вищого начала (Бога)

Емпіризм – напрям у теорії пізнання, що надає перевагу чуттєвому досвіду перед теоретичними дослідженнями та узагальненнями

Ендогенний – внутрішнього походження, викликаний внутрішніми причинами

Енцикліка – письмове звернення папи римського до всіх католиків або до віруючих якоїсь однієї країни з релігійними або політичними настановами

Епікуреїзм – моральне вчення, що виходить із етичних ідей давньогрецького філософа Епікура, за яким найвищі моральні чесноти досягаються у стані блаженства

Епістемологія – те саме, що і теорія пізнання

Еристика – мистецтво вести спір, полеміку

Естетика – філософська наука про закономірності художнього освоєння дійсності, про природу мистецтва та його соціальну роль

Естетична свідомість – форма суспільної свідомості, через яку здійснюється художнє освоєння дійсності, відображаються і виражаються естетичні почуття, оцінки, смаки тощо

Есхатологія – релігійне вчення про кінцеву долю світу і людства

Етатизм – політика активного втручання держави в соціально-економічну та політичну сфери життя суспільства

Етика – наука про суть, походження і розвиток моралі; сукупність принципів і норм поведінки, узвичаєних у певному суспільному середовищі або професійній групі

Етимологія – розділ мовознавства, що вивчає походження слів

Етногенез – походження народу

Ефір – гадане середовище, яке нібито заповнювало проміжки між частинками і весь світовий простір; повітряний простір, у якому поширюються радіохвилі; органічна сполука – безбарвна летка рідина з характерним різким запахом

Є

Євангеліє – ранньохристиянські книги, що оповідають про земне життя засновника християнства Ісуса Христа; Євангелія від Марка, Луки та Іоанна – частина Біблії

Євгеніка – напрям у генетиці, завданням якого є покращення спадкових якостей майбутніх поколінь

Єзуїти – члени католицького чернечого ордену, які не гребували ніякими засобами для досягнення своєї мети;

Єпископ – вищий духовний сан у християнській церкві

Єресі – релігійні вчення, що заперечують догмати пануючої церкви

Ж

Життя – сутнісна ознака процесів органічного світу та людського існування, що пов'язана зі здатністю до цілеспрямованого відтворення й саморегуляції

З

Закон – філософська категорія для позначення істотного, сталого, повторюваного, спільного для зв'язків між предметами і явищами

Засновок – у логіці – судження, що є частиною умовиводу і підставою висновку

Звичаї – стереотипи поведінки, яких дотримуються групи людей, які зберігаються впродовж тривалих історичних періодів

Звичка – вироблений і закріплений у житті людини спосіб поведінки з вираженими внутрішніми спонукальними мотивами до дії

Зло – поняття етики, яким позначається морально-негативне в суспільних явищах, вчинках і мотивах діяльності людини

Зміст – внутрішній зв'язок елементів і процесів організованої певним чином системи матеріальних і духовних явищ

Знання – форма засвоєння результатів пізнання, для якої характерне визнання їх істинності

Зовнішнє – категорія, що відображає зовнішні ознаки об'єкта, які виявляються в безпосередньому спогляданні на емпіричному рівні пізнання

I

Ідеал – вища досконалість, взірець, мета, до яких у своїй діяльності прагне людина чи соціальна група

Ідеалізація – наділення когось або чогось властивостями, які відповідають ідеалові; логічна модель теоретичного об'єкта

Ідеалізм – філософський напрям, який на противагу матеріалізму вважає ідею, свідомість, дух первинними, а природу, буття, матерію їх похідними

Ідентифікація – уподібнення, встановлення тотожності об'єкта за певними ознаками

Ідентичність – подібність, рівнозначність, тотожність предметів, явищ і понять

Ідеологія – система поглядів та ідей, у яких усвідомлюються та оцінюються проблеми суспільного життя, а також цілі соціальної діяльності

Ідея – поняття, уявлення, що відбиває у свідомості людини дійсність і виражає водночас її ставлення до навколишнього світу

Ілюзія – омана, хибне, спотворене відображення дійсності й побудовані на цьому нездійсненні мрії та бажання

Імператив – наказ, веління, вимога

Імпліцитно – приховано, неявно

Інваріантність – незмінність величин, співвідношень, властивостей при зміні умов, що пов'язані з ними

Індивід – конкретний представник людського роду

Індивідуалізація – виділення однієї особи або особини за їхніми характерними властивостями

Індивідуалізм – ознака світогляду і життєва позиція, згідно з якими індивід протистоїть іншим людям і суспільству

Індивідуальний – особистий, властивий лише даному індивідууму; розрахований на одну особу; поширений на кожного зокрема; одноосібний

Індивідуальна психологія – напрям у психоаналізі, що прагне звільнити людину від детермінації соціальних та біологічних чинників

Індивідуум – окрема людина, особа

Індуїзм - сукупність релігійних вірувань, релігійно-соціальні організації в Індії, світоглядними засадами яких є стародавні індійські священні тексти

Індукція – логічна операція, форма умовиводу, в якому на основі знання про окреме робиться висновок про загальне

Інквізиція – судово-поліційна організація у католицькій церкві, заснована у XIII ст. для боротьби з єретиками, надзвичайно жорстока

Інстинкт – сукупність поведінкових актів організму, спрямованих на збереження життєвих функцій будь-якої істоти і виду в цілому; чуття, несвідоме спонукання до чого-небудь

Інструменталізм – філософське вчення, згідно з яким свідомість визнається одним зі знарядь пристосування організму до середовища

Інтеграція – об'єднання в ціле будь-яких окремих частин; процес зближення чого-небудь

Інтелект – розум, здатність до мислення, особливо до вищих його форм

Інтелігібельний – той, що осягається за допомогою розуму, мислення

Іntenція – іманентна суб'єктові спрямованість свідомості, волі, почуттів на об'єкти

Інтерес – спрямованість особистості на матеріальні та духовні цінності з метою їх створення та використання

Інтеріоризація – перетворення, згортання зовнішньої схеми дій у внутрішній, суб'єктивний план людини

Інтерпретація – тлумачення, пояснення, розкриття смислу чого-небудь

Інтерсуб'єктивність – поняття для позначення феноменів, загальнозначущих для багатьох суб'єктів

Інтроекція – спостереження за власними психічними явищами і станом

Інтуїтивізм – філософський принцип, згідно з яким інтуїція виступає як єдино вірогідний вид і спосіб пізнання

Інтуїція – здогад, проникливість, які ґрунтуються на попередньому досвіді; у філософії – безпосереднє осягнення істини без наукового досвіду й логічних умовиводів

Ірраціоналізм – філософське вчення, згідно з яким розумові як основному видові пізнання протиставляються інстинкт, віра, інтуїція

Ірреальне – нереальне, те, що існує в уяві, мисленні, а не в дійсності

Іслам – релігія, заснована, за арабськими переказами, пророком Мухаммедом у 7 ст.; вчення ісламу викладене у Корані

Істина – адекватне відтворення в пізнанні об'єктивної дійсності, відповідність пізнавальних образів об'єктові; твердження, що відповідає уявленню про належне

Історизм – принцип наукового пізнання, згідно з яким процеси дійсності розглядаються в їхньому закономірному історичному розвитку

Історичний матеріалізм – складова частина філософії марксизму, що вивчає загальні закони розвитку суспільства

Й

Йоги – послідовники давньоіндійського релігійно-філософського вчення про самопізнання, що досягається методами фізичного і морального тренування

К

Казуальний – випадковий, той, що не підлягає узагальненню Кальвінізм – протестантська релігійна течія, заснована Ж. Кальвіном

Канон – основне положення, правило, норма; догмат, церковне правило

Кантіанство – сукупність шкіл та напрямів, що склалися на основі філософії І. Канта

Карма – у релігійно-філософських системах Індії – закон відплати, за яким характер наступного існування людини (перевтілення після смерті) визначається її моральною поведінкою

Картезіанство – вчення французького філософа і математика Р. Декарта

Каста – в Індії та у деяких країнах Сходу – замкнена суспільна група людей, об'єднаних певним родом занять, звичаями та законами;

Категоричний імператив – категорія філософії І. Канта, що позначає належну поведінку людини, відповідно до свободи волі й загальних вимог

Категорія – універсальна форма мислення, в якій відображено загальні закони, властивості й відношення природних і духовних явищ

Катехізис – короткий виклад основ християнського віровчення у формі запитань і відповідей

Католицизм – один з основних напрямів у християнстві, в якому верховна церковна влада над усіма католиками належить папі Римському

Каузальність – принцип пізнання і пояснення, згідно з яким усі явища і процеси розглядаються з позицій визнання причинно-наслідкових зв'язків

Квієтизм – релігійно-етичне вчення, що полягає у проповіді містично-споглядального, пасивного ставлення до дійсності

Квінтесенція – найголовніше, найбільш суттєве

Класицизм – напрям у літературі та мистецтві 17 – першої третини 19 ст., пов'язаний зі зверненням до античних зразків і з системою суворих естетичних канонів

Клерикалізм – релігійно-політичний напрям, метою якого є активна участь церкви в суспільно-політичному житті держави

Компіляція – несамостійна літературна чи наукова робота, побудована на використанні опублікованих творів, праць різних авторів

Конвенціоналізм – філософська концепція, згідно з якою наукові теорії й поняття є наслідком угоди між ученими

Конвергенція – сходження, зближення

Конгеніальний – близький за духом, способом мислення, обдаруванням

Конкретний – реальний, точний, предметно визначений

Консерватизм – прихильність до всього старого, до віджилих традицій і порядків; ворожість до нового, передового в політичному житті, в науці, літературі тощо

Константа – постійна, незмінна величина

Конструктивізм – естетичний напрям, що в архітектурі, образотворчому мистецтві та дизайні стоїть на позиціях раціональної доцільності, економності, зручності

Контекст – уривок письмової або усної мови (тексту) із закінченою думкою із закінченою думкою, який точно визначає смисл окремого слова або фрази, що входять до нього

Контрреформація – церковно-політичний рух у Європі 16 – 17 ст., спрямований проти Реформації

Конфлікт – крайнє загострення суперечностей, що призводить до ускладнень або гострої боротьби

Конформізм – пристосуванство, пасивне сприйняття існуючого стану справ, панівних думок тощо

Конфуціанство – філософсько-етичне вчення давньокитайського мислителя Конфуція; одна з провідних релігій Китаю

Концепція – узагальнена система поглядів на предмети і явища і їх тлумачення, основна ідея будь-якої теорії

Кореляція – співвідношення; відповідність, взаємозв'язок, взаємозалежність

Космогонія – розділ астрономії, що вивчає походження і розвиток небесних тіл

Космологія – у натурфілософії філософське вчення про світ, його походження й будову

Космополітизм – ідеологія, що проповідує відмову від національного суверенітету, національних традицій і культури, заперечує патріотизм

Космос – Всесвіт, структурно організований і впорядкований світ як ціле

Краса – категорія естетики, якою позначаються цінності, що здатні задовольнити людські потреби у вищих духовних насолодах

Критерій – ознака, на підставі якої оцінюється яке-небудь явище, дія, ідея;
К. істини – мірило достовірності наших знань, їх відповідності об'єктивній дійсності

Культ – сукупність релігійних обрядів, служіння божеству; поклоніння перед ким-небудь або чим-небудь, надмірне возвеличення кого-небудь

Культура – сукупність матеріальних і духовних цінностей, основним змістом яких є вищі досягнення людини і суспільства та їх творче втілення в результатах діяльності

Л

Лаконізм – коротке, стисле вираження думки, ідеї, задуму; за переказами, спартанці – мешканці давньогрецької Спарти (інша назва – Лаконія) – уславилися чіткістю і стислістю мовлення

Ламаркізм – учення Ж. Б. Ламарка, перша теорія еволюції органічного світу

Латентний – прихований; той, що зовні не виявляється

Легітимація – визнання, підтвердження законності повноважень

Лібералізм – ідейно-політичний рух, учення, що ґрунтується на засадах широких громадянських прав і свобод в економічній, політичній, духовній та інших сферах життя суспільства

Лікей – давньогрецька філософська школа, заснована Арістотелем 335 р. до н. е.

Логіка – наука про закони, форми, прийоми та засоби мислення, спрямовані на пізнання та досягнення істини; розумність, внутрішня закономірність, правильність, послідовність

Логічний атомізм – учення про тотожність структури мови і структури дійсності

Логічний позитивізм – напрям сучасної філософії, предметом якого є тлумачення завдань і проблем формальної логіки

Логос – термін давньогрецької філософії, що вживався у значеннях “слово”, “смысл”, “порядок”, “закон”, “розум” і розумівся як об’єктивна закономірність

Локаята – матеріалістична школа в давній та середньовічній індійській філософії, згідно з якою основу світу складають вогонь, повітря, земля і вода

Людина – вищий ступінь космічно-органічного життя, суб’єкт суспільно історичної діяльності та культури

Люмпен – декласовані елементи в суспільстві (волоцюги, жебраки, злодії тощо)

Лютеранство – один із різновидів раннього протестантизму, фундатором якого був німецький теолог М. Лютер

М

Магія – один з різновидів первісної релігії, система дій, що покликана поза причино-наслідковими зв’язками вплинути на світ

Майя – одне з центральних понять давньоіндійської філософії, що мало магічне і культове значення й означало ілюзію, видимість Макрокосм, Макрокосмос – світ(космос), Всесвіт

Мальтузіанство – соціологічна доктрина англійського економіста Р. Мальтуса, згідно з якою населення зростає в геометричній прогресії, а засоби існування – в арифметичній

Маніхейство – релігійно-філософське вчення, засновником якого був перс Мані (216 – 274); характерним є визнання одвічних протилежних принципів: добра і зла, світла і темноти

Масонство – релігійно-етичний рух у формі протесту проти соціальної несправедливості; виник в Англії на початку 18 ст.

Математична лінгвістика – наука, в якій для дослідження мови застосовують математичні моделі

Матеріалізм – філософський напрям, який вважає, що світ за своєю природою матеріальний, що матерія існує сама по собі, поза й незалежно від

свідомості, що матерія, буття є первинним, а свідомість, мислення – вторинним, похідним, а світ і його закономірності пізнаванні

Матерія – спільна не створювана і незнищенна основа всіх речей, їх змін і форм, що здійснюється самочинно поза людською свідомістю

Медитація – самозаглиблення, споглядання, роздум

Медіум – особа, здатна бути за посередника між світом духів і людьми

Метатеорія – теорія, що аналізує структуру, методи і властивості будь-якої іншої теорії

Метафізика – вчення про перші сутності, вищі первинні всього суцього, що недоступні досвідному знанню, а відкриваються лише розумові або інтуїції

Метод – спосіб побудови та обґрунтування системи філософського знання; сукупність прийомів та операцій практичного і теоретичного освоєння дійсності

Методологія науки – учення про методи досягнення істини в науковому пізнанні та зведення знань у єдину систему

Механіцизм – однобічний метод пізнання, що ґрунтується на визнанні механічного руху як єдиного способу існування її змін; зведення більш складних матеріальних утворень до простих елементів

Мислення – вища форма цілеспрямованого й узагальненого пізнання суб'єктом істотних зв'язків і відносин між предметами і явищами, а також у творенні нових ідей і програмуванні дій

Міра – філософська категорія, що виражає єдність кількісних та якісних характеристик об'єкта; межа, порушення якої призводить до зміни об'єкта

Міркування – послідовне викладення суджень або умовиводів

Містицизм – релігійно-філософський світогляд, в основі якого лежить віра в можливість надчуттєвого спілкування з надприродними, таємними сутностями

Міф – історично перша форма світоглядного відображення світу, що ґрунтується на оповідях і переказах і характеризується синкретичною єдністю

художньо-образного, морального та пізнавального і практичного освоєння дійсності

Міфологія – спосіб духовно-практичного освоєння світу на первісній стадії суспільного розвитку, форма суспільного самоусвідомлення через сукупність міфів; вчення про міфи

Моделювання – спосіб дослідження об'єктів пізнання шляхом вивчення їх моделей

Модель – у методології науки аналог певного фрагмента природної чи соціальної реальності; виступає в дослідженні як замітник або представник предмета, явища системи

Модернізм – світоглядно-мистецький напрям ХХ ст., що ґрунтується на запереченні методів, зразків, норм класичного мистецтва, утвердженні суб'єктивізму і формалізму

Модус – у філософії – вид, прояв, різновид, властивість предмета; у логіці – різновид силогізму

Можливість – філософська категорія, що виражає імовірну тенденцію виникнення предмета

Монада – у деяких філософських системах найпростіша неподільна замкнена єдність, першооснова

Монізм – філософське вчення, що за першооснову буття бере один першопочаток – або матерію, або дух

Монотеїзм – однобожність, віра в єдиного Бога

Мораль – система поглядів і уявлень, сукупність норм і правил, які визначають поведінку людей, їхні обов'язки стосовно суспільства і одне одного

Моральна свідомість – форма суспільної свідомості, що ґрунтується на усталеній системі моральних норм, оцінок і принципів і відображає моральні відносини

Мотив – термін у психології. Чим позначається спонукальна причина до дії і вчинків

Н

Навички – певні дії людини, що доведені до автоматизму внаслідок багаторазового повторення і не потребують свідомого керування кожним елементом структури таких дій

Народ – все населення певної країни; етнічна спільність, що у своїй ієрархізованій соціальній структурі є об'єктом власної історії та культури

Натуралізм – погляд на світ, згідно з яким природа виступає як єдиний універсальний принцип пояснення, в тому числі соціальних та моральних явищ

Натурфілософія – філософія природи, система уможлидних витлумачень природи, що розглядається в її цілісності

Наука – сфера інтелектуальної діяльності людини, функцією і завданням якої є вироблення і теоретична систематизація знань, що в своїй сукупності складають наукову картину світу

Наукова картина світу – узагальнена цілісна система уявлень про властивості й закономірності природи і світу в цілому, що є синтезом природничо-наукових та суспільно-історичних понять і принципів

Науково-технічний прогрес – цілісний взаємозумовлений поступ науки і техніки, що ґрунтується на широкому пізнанні та застосуванні зовнішніх сил і закономірностей природи

Націоналізм – ідейно-політична течія. Що виражає прагнення народу до національного, культурного і політичного самовираження і самоутвердження

Нація – природно-історична спільність людей, що складається на основі духовно-культурних особливостей, спільності території та соціально-економічних зв'язків

Небуття – поняття, що означає заперечення буття, його відсутність, тотожне поняттю “ніщо”

Неокантіанство – напрям у філософії XIX – XX ст., що ставив за мету повернення до вихідних принципів теорії пізнання та етики Канта

Неоплатонізм – напрям у філософії, згідно з яким творцем світу є надчуттєве “єдине”, яке шляхом еманції (випромінювання) виділяє з себе світовий розум, світову душу, природу

Неопозитивізм – один із напрямів філософії ХХ ст., сучасний позитивізм, основними проблемами якого є роль знаково-символічних засобів науки, природи і функції математизації і формалізації знання тощо

Неореалізм – течія в англо-американській філософії ХХ ст., одним із вихідних принципів гносеології якої є визнання здорового глузду як способу пізнання об’єкта, що безпосередньо входить у свідомість

Неотомізм – філософська школа в католицизмі, що виходить з учення Т. Аквінського; природу і суспільство проголошує продуктом божественного творення, наполягає на гармонії віри і розуму

Несвідоме – термін психології для позначення сфери психічної діяльності, яка не бере участі у свідомому ставленні людини до світу і проявляється через інтуїцію, мимовільний спогад, гіпнотичний стан, сновидіння тощо

Нігілізм – світоглядно-філософська позиція, що ґрунтується на запереченні культурних цінностей, релігійних і моральних норм, історичного минулого

Нірвана – у буддизмі – стан спокою, що досягається шляхом повного відсторонення від життєвих благ та задоволень, злиття душі з духовною, божественною першоосновою світу; перен. спокій, блаженство

Ніцшеанство – філософська течія, в основі якої лежать ідеї Ф. Ніцше “про переоцінку всіх цінностей” європейської духовної культури і звернення до ірраціоналізму і суб’єктивізму

Номіналізм – напрям у середньовічній схоластичній філософії, що визнавав первинними одиничні речі, а загальні поняття – їх “іменами”

Ноосфера – оболонка Землі, що охоплена розумною діяльністю людини
Ноумен – у філософії Платона та середньовічній схоластиці термін, який означає те, що пізнається розумом, на противагу даному в чуттях

Нус – одне з основних понять античної філософії, що означало поєднання всіх можливих актів свідомості й мислення, яким підпорядковані космос і людина, думка, розум

О

Обскурантизм – вороже ставлення до науки, прогресу; мракобісся

Об'єкт – предмет, що є частиною зовнішнього матеріального світу; предмет пізнання, діяльності людини

Об'єктивний – такий, що існує поза свідомістю та незалежно від неї; о. реальність – матеріальний світ у всій його багатогранності, все, що існує насправді незалежно від людської свідомості; безсторонній, неупереджений, такий, що відповідає дійсності

Об'єктивізм – світоглядна позиція, що в пізнанні соціально-політичних явищ ґрунтується на безсторонності та відсутності їх оцінок

Об'єктивна істина – в теорії пізнання такий зміст людських знань, який не залежить від волі та бажань суб'єкта

Об'єктивний ідеалізм – один із напрямів філософії, що визнає первинність духу (ідеї) щодо матеріального світу

Одиничне – поняття, яким фіксуються окремі речі, явища і події, що визначаються просторово-часовими межами та визначаються просторово-часовими межами та індивідуальними якостями

Ойкумена – заселена людиною частина земної кулі

Оказіоналізм – визнання будь-яких причино-наслідкових зв'язків як зумовлених божественним впливом

Окультизм – термін, що означає вчення, які визнають існування надприродних явищ і сил і виробляють практичні способи взаємодії з ними (магія, спіритизм)

Олігархія – політичне та економічне панування, правління невеличкої групи

Онтогенез – перебіг розвитку індивідуального організму

Онтологія – розділ філософії. Що вивчає фундаментальні принципи та найзагальніші сутнісні характеристики буття

Оракул – у давніх греків, римлян та народів Давнього Сходу – жрець, котрий давав віруючим відповіді, продиктовані божеством, а також – місце, де робилися ці пророкування, напр., Дельфійський О.

Оратор – особа, що виступає із промовою на зібранні; красномовна людина, що має талант виступати перед широким загалом

Організація – внутрішня впорядкованість, узгодженість у взаємодії диференційованих і водночас автономних частин цілого; об'єднання людей, що реалізують певну програму і діють за визначеними правилами і процедурами

Ортодоксальний – той, хто неухильно сповідує певне вчення, напрям, систему поглядів; той, хто суворо дотримується якогось вчення у його первісному чи загальному вигляді

Остракізм – у Давній Греції – вигнання громадян, небезпечних для держави, шляхом таємного голосування, що проводилося черепками, на яких вказувалися імена вигнанців; *перен.* вигнання, переслідування

Оцінка – вираження ставлення (через схвалення чи осуд) до явищ соціальної дійсності та вчинків людей

Очевидність – безпосередня даність істинності певних знань, на противагу тим, істинність яких потребує доведення

II

Паліатив – засіб, що не забезпечує остаточного розв'язання завдання;

Пам'ять – здатність до відтворення минулих вражень і досвіду, інформації про зовнішній світ і внутрішній стан для подальшого використання в перебігу життєдіяльності

Панегірик – ораторська промова хвалебного змісту; похвальне слово; надмірне вихваляння когось, чогось

Панісламізм – релігійно-політична течія в ісламі, що проповідує єдність і солідарність усіх мусульман, незалежно від соціальної, національної, расової відмінностей, на основі їх рівності перед Аллахом

Панлогізм – філософський принцип, згідно з яким дійсність тлумачиться як логічне самовираження через поняття, ідею субстанції, що мислить сама себе

Пантеїзм – філософське вчення, що ототожнює Бога і світ, розчиняє Бога у світі (природі)

Парадигма – теорія або модель постановки проблем, що виступає як зразок у розв'язанні послідовних завдань у процесі наукового дослідження

Парадокс – думка, судження, що різко розходиться зі звичайним, загальноусталеним, таке, що (іноді лише на перший погляд) суперечить здоровому глуздові; несподіване явище, що не відповідає звичним уявленням

Патетичний – пристрасний, схвильований, сповнений почуттів, пафосу

Патристика – термін, яким позначають сукупність філософсько-теологічних дисциплін християнських мислителів (отців церкви) 2-8 ст.

Патрицій – представник привілейованого стану, родової знаті у Давньому Римі

Патріархат – останній період первіснообщинного ладу, який характеризувався панівним становищем чоловіка у господарстві та суспільному житті

Пафос – піднесеність душевного стану, хвилювання і пристрась; категорія античної естетики

Пацифізм – антивоєнний рух, представники якого виступають проти будь-яких війн

Перипатетик – учень чи прихильник давньогрецької філософської школи Арістотеля

Перманентний – постійний, такий, що безперервно триває

Персоналізм – один із напрямів сучасної філософії, що визнає людську особистість (персону), первісною творчою реальністю, а Бога – верховною творчою особистістю

Перцепція – сприйняття, безпосереднє відображення дійсності органами чуттів

Песимізм – світосприйняття. Сповнене безнадії, зневіри у краще майбутнє; схильність в усьому вбачати найгірші, темні сторони

Підсвідоме – активні психічні стани, що перебувають поза центром смислової діяльності, але впливають на хід свідомих процесів

Пієтет – глибока повага, шанобливе ставлення до кого-небудь, чого-небудь

Пізнання – процес цілеспрямованого активного відображення явищ зовнішнього світу і внутрішнього життя, процес нагромадження знань

Платонізм – напрям в античній філософії, що ґрунтується на вченні Платона, згідно з яким буття тотожне ідеям і визначається ними

Платонічний – духовний, нематеріальний

Плебей – представник найнижчої верстви у Давньому Римі; у середні віки й пізніше – плебеї – широкі верстви міської бідноти, простого люду

Плем'я – форма етнічної та соціальної організації первісного суспільства

Плутократія – державний устрій, за якого політична влада належить групці найбагатших представників панівного класу

Плюралізм – філософський принцип, згідно з яким існує множинність засад чи видів буття; визнання співіснування та рівноцінності ідейно-світоглядних позицій

Погранична ситуація – поняття філософії екзистенціалізму, яке позначає звичайний стан людини, що вимагає від неї концентрування і напруження всіх сил і дозволяє досягти неможливого у звичайних обставинах

Позитивізм – напрям у філософії і науці, який визнає справжніми знаннями ті, що базуються на досягненнях позитивних наук, а тому не потребують філософії

Полігамія – форма шлюбу, за якої кожен може перебувати в шлюбі одночасно з кількома партнерами

Політеїзм – одна із історичних форм релігії, що ґрунтується на поклонінні багатьом богам

Політика – сфера суспільної діяльності, в основі якої лежить проблема завоювання, утримання і використання державної влади

Поняття – думка, що відображає в узагальненій формі предмети і явища через виділення їх спільних і специфічних ознак

Популяція – сукупність особин біологічного виду, що заселяє певну територію і здатна до саморегуляції і самовідтворення

Постулат – твердження, що приймається без доказів як вихідне положення

Потенція – можливість, здатність, сила, що існує у прихованому вигляді й може виявитися за певних умов

Правосвідомість – сукупність поглядів, ідей, що виражають ставлення людей або соціальних груп до права та його здійснення в державі

Православ'я – один з трьох основних напрямів християнства (східно-візантійський), що остаточно оформився після 1054 року

Прагматизм – напрям сучасної філософії, згідно з яким істинним вважається не те, що відповідає об'єктивній дійсності, а те, що дає практично корисні результати

Праксеологія – система знань і практичних рекомендацій з метою раціональної організації різноманітних видів діяльності людини та створення їх оптимальних моделей

Практика – протилежний теорії спосіб освоєння світу з метою його предметного перетворення; переведення суб'єктивного в площину об'єктивного

Праця – специфічно людський спосіб цілеспрямованого, опосередкованого предметними і духовними засобами перетворення зовнішнього світу з метою задоволення потреб

Предикат – у логіці один з двох термінів судження, в якому вказується на властивість чи особливість предмета (суб'єкта судження)

Предмет – категорія, що позначає певну цілісність, виділену з множини об'єктів у процесі діяльності чи пізнання

Преформізм – учення, згідно з яким у зародкових клітинах організму містяться структури, що визначають основні риси розвитку і будови організмів наступних поколінь

Принцип – основне первісне положення якої-небудь теорії, вчення тощо; внутрішнє переконання людини, погляд на стан речей

Принцип верифікації – принцип встановлення істинності наукових тверджень за допомогою даних відчуттів

Принцип фальсифікації – спосіб формування логічного критерію істинності, за яким універсальне твердження є істинним, якщо жодне інше твердження, яке з нього випливає, не є хибним

Проблема – складне теоретичне або практичне питання, що потребує поглибленого дослідження і розв'язання

Провіденціалізм – релігійне розуміння історії як прояв волі Бога, здійснення наперед визначеного божественного плану

Прогрес – напрям розвитку, що характеризується переходом від нижчого до вищого, від менш організованого до більш організованого, досконалого

Пропаганда – діяльність, спрямована на поширення серед людей певних ідей, учень і поглядів і формування в них відповідних світоглядних позицій

Протестантизм – один із напрямів християнства, що виник у надрах католицизму внаслідок Реформації; один з основних догматів – спасіння через особисту віру

Протилежність – категорія, що відображає властивості, процеси, тенденції, які взаємно виключають одне одного

Протяжність – одна з характеристик простору, що притаманні механічним та фізичним тілам і системам та їх взаємозв'язкам

Психоаналіз – загальна теорія і метод лікування нервових і психічних захворювань, що започатковані З. Фрейдом

Психологізм – напрям у філософії та соціології, що визнає психологію основною філософською і соціологічною наукою

Психологія – наука про закономірності, розвиток і форми психічної діяльності тварини і людини

Псюхе – поняття давньогрецької філософії, в якому розвиваються уявлення про ідеально-духовні елементи реальності

Р

Раціоналізм – філософський напрям, що вважає розум єдиним джерелом і критерієм пізнання

Реалізм – у середньовічній філософії напрям, що ґрунтувався на визнанні того, що загальні поняття є реальними духовними сутностями і субстанціями речей

Реальність – те. Що існує насправді, поза свідомістю – об'єктивна реальність, а у свідомості – суб'єктивна реальність

Революція – глибокі якісні зміни в розвитку яких-небудь явищ природи, суспільства чи пізнання

Регрес – перехід від вищих форм поступу до нижчих, рух назад, зміни на гірше

Редукція – процес або дія, змістом яких є зменшення, спрощення чогось

Релігія – специфічний тип світогляду, відповідна поведінка і сукупність дій, що ґрунтуються на вірі в існування надприродних сил (Бога)

Релятивізм – методологічний принцип, який полягає в абсолютизації відносності й умовності змісту пізнання, а також моральних норм і принципів

Ренесанс – епоха Відродження – епоха в культурному та ідейному розвитку низки країн Європи (XIV – XVI ст.), зумовлена зародженням буржуазних відносин; основним ідейним змістом антифеодальної культури Р. був гуманізм (термін Р. – умовний, оскільки зводить увесь смисл цього історичного явища до відродження античної культурної спадщини)

Ретроспекція – спосіб розгляду, осмислення подій сучасності під кутом зору минулого, виявлення в ньому тенденцій, наявних у сучасності

Рефлекс – опосередкована нервовою системою реакція організму на вплив зовнішнього і внутрішнього середовища

Рефлексія – спосіб мислення, що спрямований на осмислення й усвідомлення пізнавального акту й пізнання внутрішнього світу людини

Реформація – соціально-політичний та релігійний рух XVI – XVII ст. в Європі, спрямований проти феодалізму та католицької церкви

Речовина – один із видів матерії, що має просторову обмеженість, масу спокою і є предметом дослідження фізики, хімії тощо

Ригоризм – суворе, неухильне, надмірно дріб'язкове дотримання певних принципів, правил, переважно з питань моральності

Риторика – ораторське мистецтво, наука про красномовство, що вивчає способи побудови мовлення з метою переконання слухачів й досягнення естетично-емоційного ефекту

Ритуал – одна з форм символічних дій, що виражає зв'язок суб'єкта з системою соціальних відносин і цінностей

Рід – за первісного ладу – форма спільності людей, пов'язаних кровною спорідненістю; у логіці – характеристика класу предметів

Річ – окремий предмет об'єктивного світу, що має відносну відособленість і сталість

Розвиток – незворотна, спрямована й закономірна зміна матеріальних та ідеальних об'єктів, поступальна зміна явищ матеріального та духовного

Розсудок – спосіб інтелектуальної діяльності відповідно до заданих схем і шаблонів, без проникнення у змістовну сутність поняття

Розум – вища форма творчої інтелектуальної діяльності, що полягає в усвідомленому оперуванні поняттями і опирається на розкриття їхньої природи і змісту

Рух – спосіб існування матерії, невід’ємна властивість будь-яких її утворень, що охоплює собою всі зміни та процеси, які відбуваються у сфері природи і духу

С

Сакралізація – введення у статус священного предметів, явищ, подій, людей тощо

Сакральний – той, що відноситься до сакрального, священного

Самосвідомість – усвідомлення людиною чи соціальною групою самої себе, свого місця й ролі в природі й суспільстві

Свідомість – вищий рівень психічної активності людини як соціальної істоти; цілеспрямоване і творче відображення об’єктивної дійсності у формі образів й понять

Світ – універсальна предметність, що протистоїть людині, стосовно якої людина визначається як суб’єкт, що створює власний духовний світ

Світогляд – форма суспільної самосвідомості людини, через яку вона осмислює й оцінює своє ставлення до світу і визначає своє призначення і місце в ньому

Свобода – сутнісна характеристика людини, що полягає в її здатності діяти відповідно до своїх інтересів і цілей і ґрунтується на виборі можливих способів, форм і напрямів діяльності

Свобода волі – філософське поняття, що позначає філософсько-етичну проблему зумовленості (детермінованості) чи самовизначення людської волі

Свобода совісті – спосіб морального самовизначення людини у ставленні до явищ суспільного життя

Секуляризація – процес звільнення від впливу релігії різноманітних сфер життя суспільства і людини, позбавлення церкви певних майнових прав, впливу на політичне життя тощо

Семантика – розділ мовознавства, а також логіки, що вивчає зміст значення і смисл слів і виразів і співвідношення між ними

Семіотика – загальна теорія систем знаків, кожному з яких надається певне значення

Сенсибельний – філософський термін, яким позначають предмети і явища світу, що досягаються за допомогою відчуттів

Сенсуалізм – напрям у теорії пізнання, що визначає відчуття основною формою і джерелом знань

Символ – форми виразу духовного змісту за допомогою матеріальних предметів та образів, що виступають як знаки цього змісту

Синтез – метод дослідження якого-небудь явища у його єдності та взаємозв'язку частин; узагальнення, зведення до єдиного цілого даних, здобутих аналізом

Синтоїзм – національна релігія японців, що сформувалася в 6 – 7 ст. на базі родоплемінних культів

Системний підхід – напрям у методології соціально-наукового пізнання, що ґрунтується на дослідженні об'єктів як систем

Скептицизм – філософське вчення, що піддає сумніву можливість достовірного пізнання світу

Слово – структурно-семантична одиниця мови, що відображає результати досвіду й пізнання світу; єдність знака і позначуваного

Смерть – природне і закономірне (можливе неприродне і випадкове) завершення життя будь-якого живого організму

Смисл – особливий зміст, яким людина наділяє прояви своєї життєдіяльності, явища та процеси світу й надає їм певного значення в системі культури

Смисл буття – поняття світогляду, в якому відображено фундаментальну проблему існування людини як унікальної, активної і творчої особистості

Совість – категорія етики, що позначає моральне почуття, в якому виявляється самооцінка особою її дій і вчинків у системі ustalених моральних норм

Софістика – спосіб міркувань, що ґрунтується на навмисному порушенні законів логіки й оголошенні хибних умовиводів істинними

Соціалізація – процес становлення особистості на основі засвоєння нею елементів культури й соціальних цінностей

Соціалізм – соціально-утопічне вчення про суспільство соціальної рівності, яке ґрунтується на суспільній власності

Соціальна верства – соціальна група, що має проміжні, недостатньо виражені соціальні характеристики (природні або суспільні відмінності)

Соціальна група – відносно стала сукупність людей, що є складовим елементом соціальної структури певного суспільства

Соціальна екологія – сукупність наук, що досліджують взаємодію між людськими спільностями та навколишнім географічним, соціальним і культурним середовищем, а також вплив результатів цієї взаємодії на фізичне і психічне здоров'я людини

Соціальна психологія – наука, що вивчає закономірності, специфічні риси психічної діяльності та поведінки соціальних спільностей, їх взаємодію та вплив на соціальну поведінку особи

Соціальне середовище – суспільні, матеріальні та духовні умови, що оточують людини, забезпечують її існування, формування та діяльність

Соціальний прогрес – провідна тенденція розвитку суспільства, що відзначається гармонізацією суспільних відносин, удосконаленням технології та духовно-культурним зростанням людини

Соціальний простір – сукупність умов, що визначають можливості для реалізації людиною, соціальною групою чи суспільством потреб, потенцій і здібностей

Соціобіологія – напрям у філософії та соціології, що досліджує еволюційно-біологічні передумови соціальної поведінки людини

Соціологія – наука про суспільство як систему та про окремі соціальні інститути, а також про процеси і групи стосовно суспільства в цілому

Соціометрія – галузь соціальної психології, предметом вивчення якої є міжособистісні взаємини в малих соціальних групах

Спадковість – здатність організмів передавати ознаки від батьків до нащадків

Спекулятивний – тип теоретичного знання, що виводиться без звернення до досвіду, за допомогою рефлексії і спрямований на основні засади буття, культури, науки

Спиритизм – містична течія, послідовники якої вірять в існування потойбічного світу душ і духів і можливість спілкування з ними за допомогою спеціальних ритуалів

Спіритуалізм – філософські погляди, згідно з якими дух є першоосновою дійсності, що як безтілесна субстанція існує поза матерією і незалежно від неї

Споглядання – емпіричний ступінь пізнання, в основі якого лежить безпосереднє чуттєве відображення об'єкта

Спостереження – свідоме й цілеспрямоване сприйняття, зумовлене завданнями пізнання й діяльності

Спростування – обґрунтування хибності або сумнівності якогось судження, твердження

Стереотип – звичний, усталений спосіб духовної діяльності, стійкі форми сприйняття й оцінки соціальних об'єктів та явищ

Стиль – індивідуальна манера, своєрідні, неповторні особливості діяльності, творчості, мислення, висловлювання

Стохастичний – випадковий, імовірний

Структурно-функціональний аналіз – один із принципів системного дослідження соціальних явищ і процесів як структурно розчленованої цілісності, в якій кожний елемент структури має певне функціональне призначення

Суб'єкт – носій предметно-практичної й духовної діяльності, джерело активності й творчості, спрямованих на об'єкт

Суб'єктивізм – світоглядна позиція, що абсолютизує роль суб'єкта й недооцінює об'єктивні закономірності в розвитку світу та його освоєнні

Суб'єктивне – те, що властиве суб'єктові, визначається його діяльністю; духовна діяльність людини як суб'єкта

Суб'єктивний ідеалізм – ідеалістичний філософський напрям, що заперечує існування зовнішнього, матеріального світу; його представники вважають, що основою всіх явищ є людська свідомість, а зовнішній світ існує у свідомості суб'єкта

Сублимація – психічний процес перетворення й переведення енергії інстинктів у сферу соціальної діяльності і культурної творчості

Субстанція – незмінна основа всього існуючого, протилежна всьому мінливому й випадковому; матерія, природа

Субстрат – загальна основа різноманітних явищ, основа спільності або подібності однорідних явищ

Сугестія – вплив, навіювання

Судження – форма думки, в якій стверджується або заперечується щось стосовно предметів чи явищ

Суспільні відносини – взаємини, що складаються між людьми в процесі їхнього економічного, соціального, політичного, духовного життя і діяльності

Суспільство – відносно відособлена від природи частина матеріального світу, система зв'язків і відносин між людьми, що складаються між ними в процесі життєдіяльності

Сутність – філософська категорія, що виражає головне, основне, визначальне в предметі й пізнається на рівні теоретичного мислення

Схоластика – тип середньовічної релігійної філософії, що відзначалася поєднанням догматичних тверджень з раціональною, логічною проблематикою

Сцієнтизм – світоглядна позиція, згідно з якою наукові знання являють собою найвищу культурну вартість і достатню умову орієнтації людини у світі

Сюрреалізм – один із напрямів сучасного мистецтва, представники якого проголосили підсвідомість (сни, галюцинації, нереальні зв'язки предметів і явищ) джерелом мистецтва

Т

Табу – категорична заборона певних дій, що ґрунтуються на глибокій вірі в неминучу кару за порушення цієї заборони

Табула раса – термін сенсуалістичної філософії, що позначає стан свідомості новонародженої людини, в якій відсутні будь-які знання через відсутність досвіду

Тавтологія – повторення одного й того ж визначення, фрази іншими, близькими за змістом словами

Талмуд – збірник догматичних, релігійно-етичних і правових закономірностей іудаїзму

Творчість – продуктивна діяльність, що здатна породжувати щось якісно нове у матеріальній і духовній сферах

Теза – визначальне істотне твердження в певній концепції, теорії; твердження, що потребує доказу, аргументації

Теїзм – релігійно-філософське вчення, що ґрунтується на розумінні бога як нескінченної особи, що створила світ і визначає процеси і події в ньому

Телеологія – вчення, що пояснює закономірний зв'язок явищ природи не об'єктивними причинами, а метою, наперед визначеною волею Бога

Темпераменти – сукупність психічних властивостей людини, що фізіологічно пояснюються основним типом вищої нервової діяльності і виявляються у поведінці людини, напруженості й урівноваженості перебігу її психічної діяльності

Тенденція – напрям, спрямування розвитку якого-небудь явища чи процесу

Теогонія – сукупність міфів про походження богів, що притаманна політеїстичним релігіям

Теократія – форма правління, за якої політична влада належить духівництву

Теологія – богослов'я, система теоретичного викладу, тлумачення й обґрунтування ідеї Бога, релігійних тверджень

Теорія – система вірогідних наукових знань про якусь сукупність об'єктів, яка описує, пояснює й передбачає явища певної предметної галузі

Теорія відносності – фізична теорія, з якої випливає філософський висновок про простір-час як неподільну форму існування матерії

Теорія пізнання (гносеологія, епістемологія) – розділ філософії, що вивчає проблеми природи пізнання, його закономірностей та можливостей, відношення знання до реальності тощо

Теорія факторів – соціологічні концепції, що пояснюють суспільний процес впливом одного або сукупності факторів

Теорія цінностей (аксіологія) – філософське вчення про природу цінностей, їх місце і взаємозв'язки в реальності та структурі ціннісного світу людини

Теософія – релігійно-філософське вчення, що проголошує предметом пізнання божественну мудрість, а його джерелом – містичну інтуїцію та одкровення

Термін – слово або словосполучення, що виражає певне поняття якоїсь галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя

Техніка – сукупність штучних, взаємопов'язаних засобів праці, спрямованих на перетворення природи з метою виробництва матеріальних і духовних благ та користування ними

Технократія – соціальна концепція, що стверджує потребу у встановленні політичної влади технічними працівниками; соціальний прошарок вищих функціонерів виробництва й управління

Толерантність – терпимість до чужих думок, вірувань, переконань

Томізм – напрям схоластичної філософії і теології католицизму, започаткований Томасом Аквінським

Тотальність – повнота, всезагальність, всеохопність, всеосяжність усіх сторін предмета (дійсності)

Тотемізм – одна із форм родоплемінної релігії, що ґрунтується на вірі в кровну спорідненість і надприродний зв'язок певної родової групи і якоїсь тварини, рослини, предмета

Тотожність – рівність предметів або думок, збіг усіх їхніх властивостей, що дає змогу розглядати їх як один і той самий предмет або думку

Традиція – відносно стійкі утворення соціальної та культурної спадщини, що передаються і зберігаються від покоління до покоління

Трактат – наукова праця, в якій докладно розглянуто якесь окреме питання або проблему

Трансцендентальний – поняття, що виражає загальні надчуттєві (трансцендентні) форми буття, які пізнаються до будь-якого досвіду, апріорно (простір, час)

Трансцендентний – той, що лежить поза межами свідомості й пізнання, поза звичайним світом

Тривіальний – звичайний, буденний, заяложений, неоригінальний

Тріада – єдність, утворювана трьома частинами; три стадії (теза, антитеза, синтез), що в ідеалістичній філософії Гегеля характеризують діалектичний розвиток

Труїзм – загальновідома істина, банальність

У

Увага – форма психічної діяльності людини, що виявляється в спрямованості та зосередженості на певних об'єктах

Узагальнення – логічна дія, в процесі якої здійснюється перехід від одиничного до загального, або від менш загального до більш загального

Умовивід – спосіб логічного зв'язку висловлювань, за допомогою якого з наявних тверджень (засновків) можна одержати нове твердження (висновок)

Уніати – прихильники та віруючі греко-католицької церкви, що утворилася в 16 – 17 ст. і поєднує елементи православ'я і католицизму

Універсалії – термін схоластичної філософії для позначення загальних понять

Універсальний – різнобічний, всеохоплюючий; різноманітного призначення, який виконує різноманітні функції

Універсум – Всесвіт, світ як ціле в єдності всіх його об'єктів, проявів і властивостей

Унітарний – об'єднаний, єдиний, який становить єдине ціле; спрямований на об'єднання, єдність

Уніфікація – приведення до єдиної форми чи системи

Упанішади – загальна назва релігійно-філософських творів, що коментують Веди, найдавніші пам'ятки індійської літератури

Утилітаризм – принцип оцінки всіх явищ із погляду їхньої користі, можливості бути засобом для досягнення якоїсь мети

Утопія – фантазія, мрія, що не ґрунтується на науковому вивченні закономірностей розвитку суспільства, немає реальних підстав для здійснення

Уявлення – здатність пам'яті до створення образу раніше сприйнятого предмета; форма чуттєвого відображення у вигляді наочно-образного знання

Ф

Фабула – послідовне, стисле викладення події, фактів, вчинків героїв, зображених у художньому творі

Факт – справжня подія, явище; дійсність, реальність

Фактор – рушійна сила, причина, умова будь-якого процесу, явища

Фантасмагорія – фантастичні картини й фігури, одержані за допомогою різних оптичних пристроїв; фантастичне уявлення про щось; маячні видіння, щось нереальне; химерне, дивне перетворення, зміна

Фаталізм – форма світогляду, згідно з яким будь-яка подія чи людський вчинок визначені наперед і виключають випадковість і вільний вибір

Феномен – явище, що досягається в чуттєвому досвіді, об'єкт чуттєвого споглядання

Феноменалізм – філософське вчення, згідно з яким основними об'єктами пізнання є феномени, а не сутності речей

Феноменологія – напрям сучасної філософії, предметом пізнання якого є рефлексія свідомості про свої акти і зміст, пізнання людського існування і культури

Феодалізм – суспільний устрій, для якого властива перевага натурального господарства, особисте економічне підпорядкування, ієрархізація соціальної структури

Фетишизм – одна з форм родоплемінної релігії, що ґрунтується на вірі в надприродні властивості предмета

Фідеїзм – в релігійному світогляді утвердження пріоритету віри, одкровення перед розумом і науковим знанням

Філогенез – процес історичного формування і становлення певного виду організмів

Філософія – один із типів світогляду, теоретичне осмислення людиною свого ставлення до світу, виражене у формі ідей, принципів, категорій

Філософія життя – один із напрямів філософії XIX – XX ст., основним поняттям якого є “життя”, як цілісна реальність, що досягається за допомогою інтуїції

Філософія історії – розділ філософії, предметом якого є пізнання й інтерпретація історії як цілісного процесу

Філософія культури – розділ філософії, що досліджує сутність і значення культури в житті людини і суспільства

Філософія науки – напрям сучасної філософії, що досліджує структуру наукового знання, засоби й методи наукового пізнання, способи розвитку й обґрунтування знання

Філософія природи – уможливлене тлумачення природи, що розглядається в її цілісності

Філософська антропологія – філософське вчення про людину та її сутність; течія в сучасній філософії, що теоретично узагальнює природничі й гуманітарні науки про людину

Флюїд – особлива невагома рідина, за допомогою якої пояснювали явища тепла, магнетизму, електрики; за містичними уявленнями спіритів, -- особливий психічний струм, що виходить з людини

Флуктуючий – швидкоплинний, мінливий

Форма – будь-який зовнішній вигляд, обрис предмета, якому відповідає внутрішній зміст

Формалізація – метод, що полягає в заміні всіх змістовних термінів символами

Формальна логіка – наука, що вивчає форми мислення та структуру наукового знання

Фрейдизм – психологічне і філософське вчення, розроблене австрійським лікарем-психіатром З. Фрейдом

Фундаменталізм – крайня форма консерватизму в релігійних течіях (протестантизм, іслам)

Фундаментальний – міцний, вагомий, надійний, ґрунтовний, глибокий

Функціональна психологія – напрям у психології XIX – XX ст., який обстоював ідею цілісності психіки, що реалізує свої відправлення як доцільний зв'язок організму й середовища

Функціональна школа – течія в соціології, згідно з якою суспільство є єдиною соціальною системою, де кожний елемент виконує певну соціальну функцію

Функція – спосіб реалізації можливостей речі або елемента системи, спрямований на досягнення певного ефекту

Футурологія – наука про майбутнє, наукове передбачення й проектування майбутнього

Характер – цілісний і стійкий індивідуальний склад душевного життя людини, що проявляється в окремих актах і станах її психічного життя

Харизма – виняткова здібність, божий дар

Холізм – напрям у сучасній філософії, який розглядає цілісність світу як наслідок творчої еволюції і спрямовується нематеріальним і непізнаваним “фактором цілісності”

Християнство – одна з трьох найбільших релігій світу, що виникла в I ст. до н.е. і засновником якої вважається Ісус Христос

Ц

Цивілізація – ступінь розвитку матеріальної та духовної культури, суспільного розвитку в цілому

Цинізм – нахабне, зневажливе, презирливе ставлення до норм моралі, загальноприйнятих норм поведінки

Ціле – поняття, що виражає завершену, стійку внутрішньо зумовлену органічну єдність об’єкта, його відносну відокремленість від навколишнього середовища

Ціле покладання – один із визначальних компонентів діяльності людини, що відзначається свідомим формуванням цілей, яким підпорядковані програма і вибір дій та створення засобів їх досягнення

Ціль – ідеальний, наперед визначений результат людської діяльності, спрямований на перетворення дійсності відповідно до усвідомлених потреб людини

Цінність – категорія, що позначає позитивне значення явищ природи або соціокультурної сфери

Ч

Час – категорія, що позначає притаманну матерії, окремим її речам і проявам, а також духовним явищам і внутрішнім станам людини, зміну, що характеризується послідовністю, тривалістю, інтенсивністю

Частина – вираження органічного складника цілого, що містить у собі індивідуальні властивості, а також цілого, до якого він належить

Чисте мистецтво – естетична концепція, що утверджує самоцінність мистецтва та незалежність його від суспільного життя

Ш

Шаріат – сукупність юридичних і релігійних норм, заснованих на Корані; мусульманське право

Шіїзм – напрям в ісламі, прибічники якого алегорично тлумачать Коран і мають своє священне писання – абгар

Шовінізм – проповідування національної винятковості, протиставлення інтересів однієї нації інтересам інших націй, розпалювання національної ворожнечі та ненависті до інших рас і націй

Шлюб – історично зумовлена, санкціонована і регульована суспільством форма взаємин між чоловіком і жінкою, що визначає їхні права та обов'язки одного щодо іншого та щодо дітей

Я

Я – духовний центр людської особистості, індивідуальності, що свідомо й діяльно ставиться до самої себе і через себе – до зовнішнього світу

Явище – категорія, що позначає зовнішні властивості, процеси і зв'язки предмета, що пізнаються шляхом безпосереднього живого споглядання

Якість – категорія, що позначає притаманну речам специфічну визначеність, яка тотожна з їхнім буттям і відрізняє їх від інших речей

ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Тема заняття 1. Предмет філософії та коло її основних проблем

Обсяг навчального часу: 2 год.

Мета вивчення: ознайомити здобувачів з особливостями, та характерними рисами філософського мислення, пояснити умови виникнення, структуру та основні функції філософії. Сформувати вміння здобувачів розрізняти елементи філософського мислення у певних умовах, розуміння внутрішнього зв'язку основних функцій філософії між собою. Розвивати аналітичне мислення здобувачів, вміння проводити порівняння, робити узагальнення, формулювати власну позицію, власне бачення проблеми

Зміст заняття:

1. Зародження філософської думки
2. Основне коло філософських проблем: світ і людина, буття і свідомість
3. Філософія в системі духовної культури. Співвідношення філософії, науки, релігії та мистецтва

Література:

1. Данильян О.Г. Філософія: підручник / О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань. Харків: Право, 2018. 432 с.
2. Петрушенко В.Л. Основи філософських знань: Курс лекцій. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти, 3-тє видання, виправлене та доповнене. Львів: «НовийСвіт-2000», 2020. 296 с.
3. Петрушенко В.Л. Філософія (вступ до курсу, історія світової та української філософії, фундаментальні проблеми сучасної філософії) Навч. посіб. Друге видання, виправлене. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. 596 с.
4. Філософія [Електронний ресурс] : навч. посібник . Ю. М. Вільчинський, Л. В. Северин Мрачковська, О. Б. Гаєвська та ін. Київ : КНЕУ, 2019. 368 с.
5. Філософія науки: підручник. І. С. Добронравова та ін. Київ: ВПЦ «Київський університет». 2018. 255 с.

Питання та завдання для самоконтролю та самостійної роботи:

1. Що можна віднести до філософських цінностей?
2. Розкрийте значення поняття «світогляд».
3. Дайте характеристику термінів «світ і людина», «буття і свідомість».
4. Яке значення має філософія в процесі освіти та виховання людей?

Теми доповідей-презентацій:

1. Соціальна спрямованість філософського знання.
2. Міфологія і філософія як форми знання: єдність і відмінність.
3. Загальнолюдські цінності у філософії.
4. Духовно-творча природа філософії.

Тема заняття 2. Парадигми східної та західної стародавньої філософії**Обсяг навчального часу: 2 год.**

Метою вивчення є ознайомити здобувачів з особливостями філософських парадигм, сформувати вміння порівнювати між собою провідні ідеї філософських шкіл, сприяти розумінню евристичного значення. Розвивати аналітичне мислення здобувачів, вміння проводити порівняння, робити узагальнення, формулювати власну позицію, власне бачення проблеми

План заняття:

1. Філософія Стародавнього Китаю: конфуціанство та даосизм
2. Антропологічний переворот у античній філософії класичного періоду: Сократ, Платон, Арістотель

Література:

1. Данильян О.Г. Філософія: підручник / О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань. Харків: Право, 2018. 432 с.
2. Петрушенко В.Л. Основи філософських знань: Курс лекцій. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти, 3-тє видання, виправлене та доповнене. Львів: «НовийСвіт-2000», 2020. 296 с.
3. Петрушенко В.Л. Філософія (вступ до курсу, історія світової та української філософії, фундаментальні проблеми сучасної філософії) Навч.

посіб. Друге видання, виправлене. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. 596 с.

4. Філософія [Електронний ресурс] : навч. посібник . Ю. М. Вільчинський, Л. В. Северин, М. Рачковська, О. Б. Гаєвська та ін. Київ : КНЕУ, 2019. 368 с.

5. Філософія науки: підручник. І. С. Добронравова та ін. Київ: ВПЦ «Київський університет». 2018. 255 с.

Питання та завдання для самоконтролю та самостійної роботи:

1. Проблема начала буття в філософії Давньої Греції (Фалес, Анаксимен, Геракліт).
2. Виникнення матеріалізму (Демокріт) і ідеалізму (Платон).
3. Проблема людини і суспільства в античній філософії.
4. Антропологічний переворот у античній філософії класичного періоду.
5. Платон та Аристотель як перші філософи-систематики (онтологія, гносеологія, етика, політика).

Теми доповідей-презентацій:

1. Філософські погляди Сократа, Платона, Аристотеля.
2. Аристотель як видатний представник античної філософії і науки.
3. Філософія елліністичного періоду (скептицизм, епікуреїзм, стоїцизм).
4. Римська філософія.

Тема заняття 3. Теоцентризм філософії Середньовіччя

Обсяг навчального часу: 2 год.

Метою вивчення є ознайомити здобувачів з особливостями епохи середньовіччя, сформувати вміння порівнювати між собою основні напрями середньовіччя. Розвивати аналітичне мислення здобувачів, вміння проводити порівняння, робити узагальнення, формулювати власну позицію, власне бачення проблеми

Зміст заняття:

1. Джерела і основні проблеми середньовічної філософії
2. Патристика: А. Августин про питання співвідношення розуму та віри
3. Схоластика: вчення Т. Аквінського про буття, Бога, віру і розум

4. Пізня схоластика: Р. Бекон, Д. Скотт, В. Оккам

Література:

1. Губерський Л. Філософія. К.: Фоліо, 2018. 621 с.

2. Петінова О. Б. Філософія: навчальний посібник / О. Б. Петінова. Одеса, 2019. 304 с.

3. Постсекулярність: богословські та філософські інтенції сучасної релігійності. Чернівці: Черн. нац. ун-т, 2019. 424 с.

4. Релігійна освіта в сучасній Україні: стан, тенденції та виклики // Аксіосфера освіти: історичні тенденції та пріоритети сьогодення: колективна монографія. за ред. член-кореспондента НАПН України В.О. Балуха. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2018. С. 197-203.

5. Соціальна значущість філософсько-релігієзнавчої та культурологічної освіти в Україні в умовах суспільних та ціннісних змін. Аксіосфера освіти: історичні тенденції та пріоритети сьогодення: колективна монографія. за ред. члена-кореспондента НАПН України В.О. Балуха. Чернівці: Чернівецький національний ун-т імені Юрія Федьковича, 2018. с. 187-196.

Питання та завдання для самоконтролю та самостійної роботи:

1. Чому християнство називають релігією одкровення?

2. Назвіть основні догмати християнства.

3. Яке основне завдання постало перед першими християнськими апологетами? Яким було їх ставлення до античної філософії і чим воно було обумовлено?

4. У чому особливість патристики як особливого типу філософування – „філософування у вірі”?

5. Кого називають „отцями церкви”? За якою основою розрізняють східну і західну патристику? Назвіть представників східної і західної патристики.

Теми доповідей-презентацій:

1. Сучасне значення провідних ідей християнської патристики.

2. Антропологічні мотиви філософії А. Блаженного.

3. Схоластика і містика як провідні напрями середньовічної філософії.

4. Філософія і теологія.

5. Проблема віри і розуму в середньовічній філософії

Тема заняття 4. Основні напрями епохи Ренесансу та Нового часу

Обсяг навчального часу: 4 год.

Мета вивчення: формувати знання здобувачів про загальні етапи становлення філософських знань, акцентувати увагу на особливостях парадигм ренесансної філософії Нового часу. Формувати навички і вміння здобувачів пояснювати зміст принципів, обґрунтованих та запроваджених у філософське мислення мислителями означеної доби.

Зміст заняття:

1. Провідні напрями ренесансної філософії: гуманістичний антропологізм, неоплатонізм, натурфілософія.

2. Проблема методу у філософії Нового часу.

3. Антропологічний матеріалізм Л. Фейербаха.

Література:

1. Данильян О.Г. Філософія: підручник / О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань. Харків: Право, 2018. 432 с.

2. Петрушенко В.Л. Основи філософських знань: Курс лекцій. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти, 3-тє видання, виправлене та доповнене. Львів: «НовийСвіт-2000», 2020. 296 с.

3. Петрушенко В.Л. Філософія (вступ до курсу, історія світової та української філософії, фундаментальні проблеми сучасної філософії) Навч. посіб. Друге видання, виправлене. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. 596 с.

4. Філософія [Електронний ресурс] : навч. посібник . Ю. М. Вільчинський, Л. В. Северин Мрачковська, О. Б. Гаєвська та ін. Київ : КНЕУ, 2019. 368 с.

5. Філософія науки: підручник. І. С. Добронравова та ін. Київ: ВПЦ «Київський університет». 2018. 255 с.

Питання та завдання для самоконтролю та самостійної роботи:

1. Натурфілософія Ренесансу і нове природознавство.

2. Філософія природи (М. Кузанський).
3. Попередники утопічного соціалізму (Т. Мор, Т. Кампанелла).

Теми доповідей-презентацій:

1. Особливості розвитку соціологічної думки в епоху Нового часу.
2. Філософські погляди Н. Макіавеллі.
3. Етична концепція моральності за І. Кантом.
4. Загальні засади філософії Ф. Ніцше.

Тема заняття 5. Німецька класична філософія

Обсяг навчального часу: 4 год.

Мета вивчення: ознайомити здобувачів зі змінами парадигми філософського мислення в ХІХ - початку ХХ ст., показати вихідні ознаки некласичності, як загальнокультурного явища, сформулювати у здобувачів вміння проводити порівняння вихідних ідей класичної та некласичної філософії.

Зміст заняття:

1. Загальні особливості духовних процесів та розвитку філософії у ХІХ-ХХ ст.
2. Ф. Ніцше та ідеї «філософії життя».
3. Проблема людини у філософії психоаналізу.

Література:

1. Данильян О.Г. Філософія: підручник / О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань. Харків: Право, 2018. 432 с.
2. Петрушенко В.Л. Основи філософських знань: Курс лекцій. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти, 3-тє видання, виправлене та доповнене. Львів: «НовийСвіт-2000», 2020. 296 с.
3. Петрушенко В.Л. Філософія (вступ до курсу, історія світової та української філософії, фундаментальні проблеми сучасної філософії) Навч. посіб. Друге видання, виправлене. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. 596 с.

4. Філософія [Електронний ресурс] : навч. посібник . Ю. М. Вільчинський, Л. В. Северин, М. Рачковська, О. Б. Гаєвська та ін. Київ : КНЕУ, 2019. 368 с.

5. Філософія науки: підручник. І. С. Добронравова та ін. Київ: ВПЦ «Київський університет». 2018. 255 с.

Питання та завдання для самоконтролю та самостійної роботи:

1. Філософія життя: волюнтаризм А. Шопенгауера.
2. С. К'єркегора: «Страх і трепотіння».
3. Ніцшеанство та суспільно-політичні реалії ХХ ст.
4. Роль фрейдизма та неофрейдизма у філософії ХІХ-ХХ ст.

Теми доповідей-презентацій:

1. Проблема свободи в екзистенційній філософії.
2. Філософський зміст роботи Ж.-П. Сартра «Екзистенціалізм – це гуманізм»
3. Відображення філософських поглядів А. Камю у його романі «Чума».
4. Філософське бачення поняття несвідомого.

Тема заняття 6. Напрями і проблематика зарубіжної філософії ХІХ-ХХ століть

Обсяг навчального часу: 2 год.

Мета вивчення: розкрити особливості сучасної філософії ХІХ-ХХ ст.; ознайомити здобувачів із процесом формування сучасної філософської думки; розвивати вміння аналізувати факти та робити висновки; виховувати почуття причетності до процесу розвитку світової філософської думки.

Зміст заняття:

1. Неопозитивізм та аналітична філософія.
2. Основні ідеї прагматизму.
3. Феноменологія і герменевтика.
4. Особливості екзистенціальної філософії.

Література:

1. Данильян О.Г. Філософія: підручник / О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань. Харків: Право, 2018. 432 с.

2. Петрушенко В.Л. Основи філософських знань: Курс лекцій. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти, 3-тє видання, виправлене та доповнене. Львів: «НовийСвіт-2000», 2020. 296 с.

3. Петрушенко В.Л. Філософія (вступ до курсу, історія світової та української філософії, фундаментальні проблеми сучасної філософії) Навч. посіб. Друге видання, виправлене. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. 596 с.

4. Філософія [Електронний ресурс] : навч. посібник . Ю. М. Вільчинський, Л. В. Северин Мрачковська, О. Б. Гаєвська та ін. Київ : КНЕУ, 2019. 368 с.

5. Філософія науки: підручник. І. С. Добронравова та ін. Київ: ВПЦ «Київський університет». 2018. 255 с.

Питання та завдання для самоконтролю та самостійної роботи:

1. В чому суть принципу верифікації?
2. Що таке парадигма?
3. Чи є екзистенціальна філософія гуманістичною?
4. В чому суть феноменологічної редукції?
5. Що таке прагматизм?
6. Що означає поняття „сєнс життя”?

Теми доповідей-презентацій:

1. Філософські погляди літописця Нестора в його «Повісті минулих літ».
2. Багатоаспектність людини як соціальної одиниці в «Поучанні» В.Мономаха.
3. Антропологічні погляди Г. Сковороди – класика української філософської думки.

4. Антропологізм та його спрямованість у творчості Т. Шевченка.

5. Спадщина П.Юркевича в контексті української філософської традиції.

Тема заняття 7. Філософська думка в Україні

Обсяг навчального часу: 2 год.

Мета вивчення: сформувати знання здобувачів про історичні та культурні особливості, формування української філософської думки, дати знання про

зміст і проблематику найвизначніших культурно-освітніх та філософських пам'яток України, сприяти формуванню патріотичних почуттів та національної гордості здобувачів вищої освіти.

Зміст заняття:

1. Загальні особливості української філософії, як органічної складової української духовної культури.
2. Провідні філософські джерела та філософські ідеї часів Київської Русі.
3. Основні концепції філософії Г.Сковороди.

Література:

1. Данильян О.Г. Філософія: підручник / О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань. Харків: Право, 2018. 432 с.
2. Петрушенко В.Л. Основи філософських знань: Курс лекцій. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти, 3-тє видання, виправлене та доповнене. Львів: «НовийСвіт-2000», 2020. 296 с.
3. Петрушенко В.Л. Філософія (вступ до курсу, історія світової та української філософії, фундаментальні проблеми сучасної філософії) Навч. посіб. Друге видання, виправлене. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. 596 с.
4. Філософія [Електронний ресурс] : навч. посібник . Ю. М. Вільчинський, Л. В. Северин, М. Рачковська, О. Б. Гаєвська та ін. Київ : КНЕУ, 2019. 368 с.
5. Філософія науки: підручник. І. С. Добронравова та ін. Київ: ВПЦ «Київський університет». 2018. 255 с.

Питання та завдання для самоконтролю та самостійної роботи:

1. Філософська думка в Україні в XVI-XVIII ст.
2. Києво-Могилянська академія – центр філософської думки в Україні у XVII-XVIII ст.
3. В. Вернадський про феномен життя, Всесвіт, людство і ноосферу
4. Філософське відродження в незалежній Україні.

Теми доповідей-презентацій:

1. Філософські погляди літописця Нестора в його «Повісті минулих літ».

2. Багатоаспектність людини як соціальної одиниці в «Поучанні» В.Мономаха.

3. Антропологічні погляди Г. Сковороди – класика української філософської думки.

4. Антропологізм та його спрямованість у творчості Т. Шевченка.

5. Спадщина П.Юркевича в контексті української філософської традиції.

Тема заняття 8. Проблема буття у філософії

Обсяг навчального часу: 2 год.

Мета вивчення: сформувати знання здобувачів про фундаментальність проблеми буття та особливості людських вимірів проблеми буття, ознайомити здобувачів з послідовністю категоріальних визначень буття в історії європейської філософії, проаналізувати переваги та недоліки конкретно-наукового та філософського буття.

Зміст заняття:

1. Фундаментальне значення проблеми буття для філософії.
2. Світоглядне і методологічне значення категорії «матерія».
3. Простір і час, як форми існування світу.

Література:

1. Данильян О.Г. Філософія: підручник / О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань. Харків: Право, 2018. 432 с.

2. Петрушенко В.Л. Основи філософських знань: Курс лекцій. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти, 3-тє видання, виправлене та доповнене. Львів: «НовийСвіт-2000», 2020. 296 с.

3. Петрушенко В.Л. Філософія (вступ до курсу, історія світової та української філософії, фундаментальні проблеми сучасної філософії) Навч. посіб. Друге видання, виправлене. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. 596 с.

4. Філософія [Електронний ресурс] : навч. посібник . Ю. М. Вільчинський, Л. В. СеверинМрачковська, О. Б. Гаєвська та ін. Київ : КНЕУ, 2019. 368 с.

5. Філософія науки: підручник. І. С. Добронравова та ін. Київ: ВПЦ «Київський університет». 2018. 255 с.

Питання та завдання для самоконтролю та самостійної роботи:

1. Чи можна ототожнити слова «бути» й «існувати»? Поясніть свою точку зору.
2. З'ясувати відмінності між філософським та науковим розумінням буття.
3. Порівняти класичне та некласичне розуміння буття.
4. Покажіть взаємозв'язок, матерії, руху, простору та часу.
5. Чому соціальний простір і соціальний час є формами буття людей у культурі?

Теми доповідей-презентацій:

1. Проблеми буття: Парменід та його основні опоненти в античності.
2. Категорія буття у класичній західно-європейській філософії.
3. Особливості розуміння буття у некласичній філософії.
4. Проблема буття та небуття.

Тема заняття 9. Пізнання та його види

Обсяг навчального часу: 2 год.

Мета вивчення: сформувані знання здобувачів про процес пізнання і його види та рівні, ознайомити з існуючими у філософії тлумаченнями істини, пояснити процесуальний характер пізнання.

Зміст заняття:

1. Філософське вчення про пізнання.
2. Рівні, форми та методи наукового пізнання.
3. Проблема істини у пізнанні.

Література:

1. Губерський Л. Філософія. К.: Фоліо, 2018. 621 с.
2. Петінова О. Б. Філософія: навчальний посібник / О. Б. Петінова. Одеса, 2019. 304 с.
3. Постсекулярність: богословські та філософські інтенції сучасної релігійності. Чернівці: Черн. нац. ун-т, 2019. 424 с.

4. Феноменологічна філософія. Частина перша: Навчальний посібник. І.Починок. Чернівці: Чернівецький національний ун-т, 2018. 376 с.

5. Філософія освіти і науки : навч. посібн. / І.С. Алексейчук та ін. 2-ге вид. переробл. та доповн. Слов'янськ: Вид-во Б. Маторіна, 2019. 365 с.

Питання та завдання для самоконтролю та самостійної роботи:

1. Яким чином відбувається процес взаємодії суб'єкта і об'єкта в процесі пізнання?

2. Що таке агностицизм і яким чином він пов'язаний із скептицизмом?

3. Що таке інформація? В чому полягає її зв'язок із знанням? В чому різниця між ними?

4. В чому саме полягає двоєдність пізнання людиною світу?

5. Чи існує абсолютна істина?

Теми доповідей-презентацій:

1. Істина і буття.

2. Основні ідеї та обґрунтування філософського агностицизму.

3. Проблема критеріїв істини в сучасній філософії.

4. Теорія пізнання як філософська наука.

Тема заняття 10. Людина та її буття як філософська проблема

Обсяг навчального часу: 4 год.

Мета заняття: ознайомити здобувачів зі змістом основних концепцій походження людини та їхніми сучасними оцінками, розкрити сутнісні сили людини та основні складові людського способу буття.

Зміст заняття:

1. Проблема походження людини.

2. Антропоцентризм в системі конкуруючих світоглядних настанов.

3. Діяльність та екзистенціалізм людського буття.

4. Сутнісні сили людини та багатство їх проявів.

Література:

1. Данильян О.Г. Філософія: підручник / О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань. Харків: Право, 2018. 432 с.

2. Петрушенко В.Л. Основи філософських знань: Курс лекцій. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти, 3-тє видання, виправлене та доповнене. Львів: «НовийСвіт-2000», 2020. 296 с.

3. Петрушенко В.Л. Філософія (вступ до курсу, історія світової та української філософії, фундаментальні проблеми сучасної філософії) Навч. посіб. Друге видання, виправлене. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. 596 с.

4. Філософія [Електронний ресурс] : навч. посібник . Ю. М. Вільчинський, Л. В. Северин, М. Рачковська, О. Б. Гаєвська та ін. Київ : КНЕУ, 2019. 368 с.

5. Філософія науки: підручник. І. С. Добронравова та ін. Київ: ВПЦ «Київський університет». 2018. 255 с.

Питання та завдання для самоконтролю та самостійної роботи:

1. Визначіть місце філософської антропології серед інших наук про людину.

2. Визначіть завдання філософської антропології.

3. Назвіть основні проблеми філософської антропології.

4. Зв'язок між концепціями походження людини та їх сучасними оцінками.

Теми доповідей-презентацій:

1. Філософська антропологія, її генезис, проблемне поле і дисциплінарний статус.

2. Проблема людини в сучасній філософії.

3. Тіло, тілесність в контексті філософської рефлексії.

4. Екзистенціальні виміри людського буття.

5. Людина в системі соціальних відносин.

Тема заняття 11. Релігія в системі духовної культури

Обсяг навчального часу: 4 год.

Мета вивчення: сформувані у здобувачів вищої школи чітке наукове уявлення про феномен релігії, закономірності її виникнення, еволюції; з'ясувати зміст релігії як соціального явища, основних функцій її у суспільстві,

усвідомити сутність релігійної картини світу, визначити її адекватність сучасним науковим уявленням про навколишній світ, показати внутрішню суперечливість релігійних соціальних доктрин.

Зміст заняття:

1. Сутність, структура і функції релігії.
2. Світові релігії: буддизм, християнство, іслам.

Література:

1. Губерський Л. Філософія. К.: Фоліо, 2018. 621 с.
2. Петінова О. Б. Філософія: навчальний посібник / О. Б. Петінова. Одеса, 2019. 304 с.
3. Постсекулярність: богословські та філософські інтенції сучасної релігійності. Чернівці: Черн. нац. ун-т, 2019. 424 с.
4. Релігійна освіта в сучасній Україні: стан, тенденції та виклики // Аксіосфера освіти: історичні тенденції та пріоритети сьогодення: колективна монографія. за ред. член-кореспондента НАПН України В.О. Балуха. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2018. С. 197-203.
5. Соціальна значущість філософсько-релігієзнавчої та культурологічної освіти в Україні в умовах суспільних та ціннісних змін. Аксіосфера освіти: історичні тенденції та пріоритети сьогодення: колективна монографія. за ред. члена-кореспондента НАПН України В.О. Балуха. Чернівці: Чернівецький національний ун-т імені Юрія Федьковича, 2018. с. 187-196.

Питання та завдання для самоконтролю та самостійної роботи:

1. В чому відмінність об'єкту і предмету релігієзнавства?
2. Чим відрізняються етнічні релігії від родо-плем'яних? Охарактеризуйте різновиди етнічних релігій Індії, Китаю, інших країн.
3. Назвіть характерні риси світових релігій.
4. В чому виявляється своєрідність буддизму як світової релігії?
5. Охарактеризуйте історичну основу і теоретичні джерела появи християнства.

6. Розкрийте особливості історії, віровчення і культу православія, католицизму та протестантизму.

Теми доповідей-презентацій:

1. Змістовне наповнення релігієзнавчих дисциплін.
2. Співвідношення релігієзнавства і теології.
3. Своєрідність буддизму як світової релігії.
4. Виникнення і поширення ісламу як виклик часу.
5. Історичні передумови появи течій християнства.
6. Стадії розвитку раннього християнства.

Тема заняття 12. Суспільство у вимірах філософського аналізу

Обсяг навчального часу: 2 год.

Мета вивчення: розкрити сутність співвідношення людини і суспільства, що складає зміст предмету соціальної філософії, та сформувані у здобувачів інтерес до соціально-філософського осмислення процесів виникнення, функціонування і розвитку суспільства та здатність поглиблювати набуті знання про людину і суспільство у їх співвідношенні.

Зміст заняття:

1. Філософський аналіз суспільства.
2. Суспільство як система; основні сфери суспільного життя та їх взаємозв'язок.
3. Людина і суспільство: проблеми соціалізації та соціальної адаптації в сучасному суспільстві.

Література:

1. Губерський Л. Філософія. К.: Фоліо, 2018. 621 с.
2. Петінова О. Б. Філософія: навчальний посібник / О. Б. Петінова. Одеса, 2019. 304 с.
3. Постсекулярність: богословські та філософські інтенції сучасної релігійності. Чернівці: Черн. нац. ун-т, 2019. 424 с.
4. Релігійна освіта в сучасній Україні: стан, тенденції та виклики // Аксіосфера освіти: історичні тенденції та пріоритети сьогодення: колективна

монографія. за ред. член-кореспондента НАПН України В.О. Балуха. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2018. С. 197-203.

5. Соціальна значущість філософсько-релігієзнавчої та культурологічної освіти в Україні в умовах суспільних та ціннісних змін. Аксіосфера освіти: історичні тенденції та пріоритети сьогодення: колективна монографія. за ред. члена-кореспондента НАПН України В.О. Балуха. Чернівці: Чернівецький національний ун-т імені Юрія Федьковича, 2018. с. 187-196.

Питання та завдання для самоконтролю та самостійної роботи:

1. У чому специфіка предмету дослідження соціальної філософії? Чим відрізняється філософське знання про суспільство від власно наукового?
2. Назвіть коло проблем, що вирішуються соціальною філософією.
3. Дайте визначення суспільства.
4. Які причини виникнення суспільства?
5. Розкрийте зміст поняття „соціальна структура суспільства”.
6. Яку роль відіграють в суспільстві соціальні конфлікти, і які форми вони можуть набувати?

Теми доповідей-презентацій:

1. Сім'я як соціальний феномен, історичні типи сім'ї.
2. Функції сім'ї в суспільстві.
3. Концепція одномірної людини Г. Маркузе.
4. Елітарна та егалітарна концепції відкритого суспільства в сучасній соціальній філософії.
5. Свобода як політичний феномен в філософії Х. Аренд.

Тема заняття 13. Моделі історичного процесу

Обсяг навчального часу: 2 год.

Мета вивчення: систематизація здобувачами знань з історії та теорії філософії історії, її основних понять і методологічних принципів, класичними і сучасними теоріями, методами; критичне розуміння класичних, некласичних та посткласичних філософсько-історичних теорій XIX-XX століть, та оцінка можливостей використання цих теорій для аналізу соціальних явищ сучасного

українського суспільства; розвиток філософського типу мислення здобувачів, яке має бути застосоване при роботі над індивідуальними філософсько-історичними дослідженнями: проєктами, есе та інше.

Зміст заняття:

1. Філософія історії як напрям філософського знання: історичне формування проблематики.

2. Філософія історії про суб'єкт, рушійні сили, умови та чинники історичного процесу. Людина та історія.

3. Суспільство як система: основні елементи суспільного життя та їх взаємозв'язок. Духовне життя суспільства.

Література:

1. Губерський Л. Філософія. К.: Фоліо, 2018. 621 с.

2. Петінова О. Б. Філософія: навчальний посібник / О. Б. Петінова. Одеса, 2019. 304 с.

3. Постсекулярність: богословські та філософські інтенції сучасної релігійності. Чернівці: Черн. нац. ун-т, 2019. 424 с.

4. Релігійна освіта в сучасній Україні: стан, тенденції та виклики // Аксіосфера освіти: історичні тенденції та пріоритети сьогодення: колективна монографія. за ред. член-кореспондента НАПН України В.О. Балуха. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2018. С. 197-203.

5. Соціальна значущість філософсько-релігієзнавчої та культурологічної освіти в Україні в умовах суспільних та ціннісних змін. Аксіосфера освіти: історичні тенденції та пріоритети сьогодення: колективна монографія. за ред. члена-кореспондента НАПН України В.О. Балуха. Чернівці: Чернівецький національний ун-т імені Юрія Федьковича, 2018. с. 187-196.

Питання та завдання для самоконтролю та самостійної роботи:

1. Яке співвідношення соціально-історичного і природного в розвитку людства?

2. Які функції виконує філософія історії?

3. Які основні критерії розвитку людства ?

4. У чому полягає сенс історії?
5. Розкрийте суперечливий характер історичного прогресу.
6. Які основні критерії класифікації цивілізації?

Теми доповідей-презентацій:

1. Культура та цивілізація, шлях подолання антикультури та бездуховності.
2. Проблема цілісності історичного процесу у філософії життя.
3. Філософська концепція історії М. Бердяєва.
4. Проблема сенсу історії в філософії екзистенціалізму (К. Ясперс).
5. Концепція історії М. Вебера в сучасній західній філософії історії.

ДИДАКТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ**ТЕМИ ЕСЕ**

1. Проблема людської долі у філософській антропології.
2. Основні засади розуміння людини та культури у філософії Постмодерну.
3. Комунікація та проблема інтерсуб'єктивності.
4. Антропологічні мотиви в сучасній герменевтиці.
5. Комунікативність як фактор людського світовідношення.
6. Час і простір у філософії доби Відродження.
7. Проблема розуміння у сучасній філософії.
8. Вчення про субстанцію Б. Спінози.
9. Філософське розуміння символу та символізму.
10. Філософські аспекти розуміння влади.
11. Філософія культури у фрейдизмі.
12. «Філософія серця» Г. Сковороди та П. Юркевича.
13. Філософія свободи М. Бердяєва.
14. Українська екзистенціальна філософія початку ХХ ст.
15. Екзистенціали людського існування в філософії С. К'єркегора.
16. Концепції любові в західній філософії.
17. Вчення про безсмертя у філософії ХХ ст.
18. Феномен чоловічого та жіночого у філософії ХХ ст.
19. Ноосфера і проблема людини у О. Вернадського.
20. Філософія безґрунтовності Л. Шестова.
21. Філософія людини в романтизмі.
22. Філософія людини у Ф. Ніцше.
23. Різновиди бунту у А. Камю.
24. Розвиток герменевтики у ХХ ст.
25. Розуміння історії у К. Ясперса.
26. Філософія людини у Е. Фромма.
27. Антропологічні мотиви філософії А. Блаженного.
28. Поняття простору і часу в філософії Г. Гегеля.

29. Поняття простору і часу у філософії І. Канта.
30. Неофрейдизм як напрям філософської думки.
31. Воля до влади в людському світовідношенні.
32. Проблема «вільного вибору» у філософії ХХ ст.
33. Вчинок: між добром і злом.
34. Духовно-практичне освоєння світу та духовність.
35. Етика у філософії І. Канта.
36. Роль інтуїції у пізнанні.
37. Проблема людини у філософії Давнього Сходу.
38. Розвиток суспільства в розумінні сучасної соціальної філософії.
39. Постмодернізм як культурне явище філософії кінця ХХ ст.
40. Проблема вибору у філософії Ж.-П. Сартра.
41. Антропосоціогенез: етапи та фактори.
42. Людина у пошуках смислу життя у працях В. Франкла.
43. Ознаки релігійної віри та їх розрізнення.
44. Особливості релігійного відображення дійсності: монотеїзм, пантеїзм, політеїзм.
45. Специфіка та структура релігійної свідомості. Відмінність язичництва та неоязичництва.
46. Причини, які породжують релігійність. Основні віровчення їх тлумачення.
47. Сутність і види культів. Обрядовий та догматичний бік культів.
48. Види та специфіка первісних вірувань. Основні поняття віровчень.
49. Типологія релігій. Відрізнити світові релігії від національно-державних.
50. Зміст релігійних вчень конфуціанства, синтоїзму, іудаїзму, буддизму, християнства, ісламу. Віровчення світових релігій.
51. Основні напрямки протестантизму. Основні релігійні символи.
52. Основні етапи розвитку вільнодумства.
53. Релігія як феномен духовної культури.
54. Походження та форми релігії.
55. Буддизм: історія і сучасність.

56. Християнство: витоки, еволюція і сучасний стан.
57. Іслам: витоки, еволюція і сучасність.
58. Християнство в контексті культури українського народу.
59. Основні релігієзнавчі концепції.
60. Українська сучасна Греко-Католицька церква.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ІСПИТУ

1. Специфіка філософського освоєння дійсності.
2. Філософія як теоретична основа світогляду. Світ філософських роздумів.
3. Основні функції філософії.
4. Основні парадигми стародавньої філософії.
5. Давньоіндійська філософія.
6. Давньокитайська філософія.
7. Людина у філософії стародавнього сходу.
8. Філософія докласичного періоду античності.
9. Проблема буття в античній філософії класичного періоду.
10. Людина і суспільство в античній філософії (Сократ, Платон, Аристотель).
11. Середньовічна парадигма мислення.
12. Онтологія та гносеологія Середньовіччя.
13. Антропоцентричний характер філософії Відродження. Гуманізм і проблема індивідуальності.
14. Проблема методу у філософії Нового часу (Ф. Бекон, Р. Декарт).
15. І. Кант – дуалізм світу людського буття: природного і морального.
16. Філософія Г. Гегеля.
17. Філософські погляди Л. Фейербаха.
18. Перегляд класичної моделі світорозуміння. Основні риси некласичної філософії.
19. Категоричний імператив І. Канта.
20. Концепція «волі » в некласичній філософії (А. Шопенгауер, Ф. Ніцше).
21. Ідея несвідомого та психоаналіз у філософії З. Фрейда.
22. Історична доля фрейдизму у ХХ ст. (К. Юнг, Е. Фромм).

23. Проблема існування людини в екзистенціальній філософії.
24. Особливості української філософської парадигми.
25. Філософські ідеї Г. Сковороди.
26. Філософія П. Юркевича.
27. Загальна характеристика матеріалізму та основні його форми.
28. Загальна характеристика ідеалізму та основні його форми.
29. Філософський смисл проблеми буття.
30. Зміст і пізнавальне значення субстанції у філософії.
31. Філософська характеристика часу.
32. Філософська характеристика простору.
33. Гносеологічна проблематика в історії філософської думки.
34. Емпіричний та теоретичний рівні пізнання.
35. Наука як соціокультурний феномен. Етика науки.
36. Проблема істини у пізнанні.
37. Діалектика і метафізика. Історичні форми діалектики.
38. Філософський підхід до дослідження мислення.
39. Поняття про дух і душу у філософії.
40. Проблема визначення свідомості в історії філософії.
41. Основні підходи до дослідження свідомості.
42. Філософська антропологія. Проблема людського начала.
43. Філософська концепція людини. Подолання бінарної опозиції духу і тіла.
44. Філософія особистості.
45. Основні виміри сутності людини.
46. Рівні психічного життя людини: несвідоме, підсвідоме, надсвідоме.
47. Заборона на особистість. Індивід як ре презент маси.
48. Відчуження людини у сучасному світі.
49. Буттєвість, свобода і творчість як сутнісні характеристики людини.
50. Сутність та структура релігії.
51. Основні релігієзнавчі концепції.
52. Функції релігії та її роль у житті суспільства.

53. Світові релігії.
54. Світоглядні основи буддизму. Віровчення і культ.
55. Витоки християнства. Умови формування християнства.
56. Виникнення, поширення та еволюція християнства.
57. Священі книги світових релігій.
58. Православ'я. Загальна характеристика, організаційна структура.
59. Віросповідні і культові особливості в православ'ї.
60. Католицизм: догматика та культ.
61. Протестантизм: догматика та культ.
62. Особливості та класифікація нових релігійних течій та організацій
63. Іслам: догматика, культова практика.
64. Основні напрямки в ісламі.
65. Догмати та моральна доктрина християнського віровчення.

КОНТРОЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Варіант - 1

I РІВЕНЬ.

1. Видатним енциклопедистом античності був:

- а) Протагор;
- б) Анаксимен;
- в) Аристотель;

2. Теорія пізнання - це:

- а) аксіологія;
- б) онтологія;
- в) гносеологія;

3. Філософський метод інтерпретації - це:

- а) діалектика;
- б) герменевтика;
- в) феноменологія;

4. Патристика – це:

- а) напрямок у давній філософії;

- б) філософська діяльність батьків церкви;
- в) заперечення філософії;

5. Центральним елементом в системі середньовічної філософії був:

- а) космос;
- б) Бог;
- в) гуманізм;

6. Філософський напрямок, що висуває сумнів у якості принципу мислення.

- а) скептицизм;
- б) релятивізм;
- в) гносеологізм;

7. Вчення, предметом пізнання якого є Богі все, що з ним пов'язано.

- а) міфологія
- б) філософія;
- в) теологія;

8. «Філософія є мистецтво, а не наука», - підкреслював:

- а) А. Шопенгауер;
- б) І. Кант;
- в) П. Тілліх;

9. Функція філософії, яка полягає в її здатності давати картину світу в цілому, об'єднувати дані наук, мистецтв, практик:

- а) методологічна;
- б) світоглядна;
- в) парктична;

10. Хто з філософів стверджував: «Філософія починається з подиву»:

- а) Аристотель;
- б) І. Кант;
- в) С. К'єркегор;

II РІВЕНЬ:

1. Проблема універсалій в середньовічній філософії

2. Назвіть основні риси вітчизняної філософії.

III РІВЕНЬ:

1. Проаналізуйте філософське вчення Сократа та його роль у європейській культурі. Чи поділяєте Ви думку Гегеля про те, що «іронія згубила Сократа»? Аргументуйте відповідь.

2. Чи можна довести існування Бога? Дайте відповідь на це питання використовуючи історико-філософський матеріал.

Варіант - 2

I РІВЕНЬ

1. Теза «Мислю, отже існую» є основою теорії пізнання :

- а) Ф.Бекона;
- б) Р.Декарта;
- в) Б.Спінози.

2. Принцип, згідно з яким Бог визначає весь хід історії і долю кожної людини:

- а) фідейзм;
- б) провіденціалізм;
- в) креаціонізм.

3. Який напрямок був розвинений у філософії Р. Декарта:

- а) скептицизм;
- б) раціоналізм;
- в) позитивізм.

4. Засновник античної діалектики:

- а) Фалес;
- б) Геракліт;
- в) Протагор;

5. Богословське вчення Ф. Аквінського:

- а) матеріалізм;
- б) томізм;
- в) соліпсизм.

6. Середньовічна філософія висунула плеяду видатних філософів:

- а) Августин, Ансельм, П. Абеляр, Ф. Аквінський;
- б) І. Кант, А. Шопенгауер, Г. Гегель, Ф. Шеллінг;
- в) Сократ, Платон, Аристотель, Парменід;

7. Погляд, що ґрунтується на самоцінності людини як особистості, її право на свободу, щастя, благополуччя:

- а) монізм;
- б) гуманізм;
- в) раціоналізм;

8. Філософія ХХ століття – це:

- а) некласична філософія;
- б) класична філософія;
- в) теоцентрична філософія;

9. Вчення про свідомість, феномени та їх сенс.

- а) екзистенціалізм;
- б) герменевтика;
- в) феноменологія;

10. Представники німецької класичної філософії:

- а) Г. Фреге, Б. Рассел, Дж. Мур;
- б) Августин, Ансельм, П. Абеляр, Ф. Аквінський;
- в) І. Кант, Й.Фіхте, Г. Гегель, Ф. Шеллінг;

II РІВЕНЬ

1. Назвіть догмати патристики.
2. Розкрийте сутність дедуктивного методу Р.Декарта.

III РІВЕНЬ

1. Охарактеризувати відмінність між західною і східною парадигмами філософії.
2. Як співвідносяться між собою філософія і світогляд? У чому полягає світоглядна функція філософії? Прокоментуйте відповідь.

I РІВЕНЬ**1. Субстанція – це:**

- а) першооснова всього суцього;
- б) напрям давньогрецької філософії;
- в) богословське вчення.

2. Діалектика – це філософське вчення про:

- а) вічність буття;
- б) походження світу;
- в) загальну зміну;

3. Ідею про те, що душа людини є «tabula rasa», відстоював:

- а) Г. Гоббс;
- б) Дж. Локк;
- в) Дж. Берклі.

4. Епоха відновлення ідеалів античності в Європі:

- а) Відродження;
- б) Новий час;
- в) Середньовіччя.

5. Який напрямок був розвинений у філософії А. Шопенгауера:

- а) історичний матеріалізм;
- б) волюнтаризм;
- в) неопозитивізм.

6. Функція філософії полягає у визначенні способів досягнення будь-якої мети, наприклад ефективного конструювання наукового пізнання, естетичної творчості, соціальної практики:

- а) методологічна;
- б) практична;
- в) світоглядна;

7. Філософ, який виступав проти примноження сутностей:

- а) В. Оккам;

- б) Аристотель;
- в) М. Гайдеггер;

8. Автор твору «По той бік добра і зла»:

- а) Т. Кун;
- б) Ф. Ніцше;
- в) Л. Вітгенштейн;

9. Сукупність переконань, цінностей, способів постановки і вирішення завдань, прийнятих науковим співтовариством й забезпечують наукову традицію:

- а) теорія;
- б) парадигма;
- в) факт;

10. Відомими постмодерністами є філософи:

- а) Ж. Дерріда, Ж. Ліотар;
- б) Б. Паскаль, А. Камю;
- в) О. Конт, Вольтер;

II РІВЕНЬ

1. Назвіть основні характеристики античної натурфілософії.

2. Розкрийте зміст категоричного імперативу І. Канта.

III РІВЕНЬ

1. Що таке мудрість? Яка різниця між мудрою і розумною людиною? Філософія навчає знанням чи є шляхом до мудрості? Дайте відповідь, використовуючи ідеї античних мислителів.

2. Проаналізуйте трансформацію ідеї Бога у філософії від доби Середньовіччя до епохи Відродження і Нового часу.

Варіант - 4

I РІВЕНЬ.

1. Теза «знання – сила» належить:

- а) Ф.Бекону;
- б) Р.Декарту;

в) Ім. Канту.

2. Натурфілософія – це:

а) філософія природи;

б) філософія, в центрі якої є людина;

в) філософія буття.

3. Що є більш характерним для раціоналізму:

а) передбачуваність;

б) розумність;

в) чуттєвість.

4. Який метод був розвинений у філософії Г. Гегеля:

а) індуктивний;

б) дедуктивний;

в) діалектичний

5). «Пізнай себе» сказав:

а) М. Гайдеггер;

б) Ф. Бекон;

в) Сократ.

6. Платон співвідносив душу з:

а) ідеєю;

б) формою;

в) матерією;

7. Філософський стиль католицизму сходить до філософів:

а) Аристотеля, Августина, Ф. Аквінського;

б) Сократа, Парменіда, І. Канта;

в) Платона, Зенона, Ж.-П. Сартра;

8. «У що віриш, те й маєш», - говорив засновник протестантизму:

а) Ж. Кальвін;

б) М. Лютер;

в) Ф. Меланхтон;

9. У китайській філософії закономірний шлях виникнення, розвитку і зникнення всіх речей і одночасно матеріальна праоснова їх існування:

- а) Мао;
- б) Дао;
- в) Жень;

10. Філософсько-етичне вчення, згідно з яким найвищим благом і метою життя людини є насолода :

- а) гедонізм;
- б) альтруїзм;
- в) евідемонізм;

II РІВЕНЬ.

1. Кордоцентризм української філософії.
2. Гуманістична спрямованість вчення Конфуція та природний закон Дао у Лао – цзи.

III РІВЕНЬ

1. Проаналізуйте основні переваги і недоліки індуктивного методу, розробленого Ф.Беконом, та дедуктивного методу, якого дотримувався Р. Декарт.
2. Поясніть зміст ідеї «спорідненої праці» у філософії Г. Сковороди як передумови на шляху людини до щастя. Він втратив чи зберіг свою актуальність зараз?

Варіант - 5

I РІВЕНЬ

1. У філософії Нового часу на першому плані була проблема:

- а) бога;
- б) природи;
- в) методу;

2. Який історичний тип світогляду намагається пояснити світ на основі розуму і знання:

- а) теологія;

б) філософія;

в) релігія;

3. Що означає принцип «Дао»?:

а) еквівалент Бога;

б) зібрання законів та норм поведінки;

в) закон природи, суспільства та людей, який керує світом.

4. Якого твердження дотримується раціоналізм?

а) «Світ є комплекс моїх відчуттів»;

б) «Я мислю, отже існую»;

в) «Немає нічого у розумі, чого б не було у почуттях»;

5. Який напрямок був розвинений у філософії Ф. Бекона:

а) емпіризм;

б) екзистенціалізм;

в) позитивізм.

6. Аристотель співвідносив душу з:

а) ідеєю;

б) матерією;

в) формою;

7. Філософський метод, який полягає у визнанні загального зв'язку і розвитку явищ, джерелом яких є суперечності:

а) історичний метод;

б) діалектичний метод;

в) соціологічний метод;

8. Релігійно-філософське вчення, в основі якого лежить уявлення про безособового бога, котрий створив світ, але не втручається в життя природи і людей:

а) атеїзм;

б) деїзм;

в) провіденціалізм;

9. Перші платні вчителі мудрості:

- а)моісти;
- б)софісти;
- в)легісти;

10. Філософ, той, що не писав:

- а) Сократ;
- б) Платон;
- в) Аристотель;

II РІВЕНЬ

1. Назвіть представників та основні характеристики німецької класичної філософії.
2. Прокоментуйте тезу Ф.Ніцше «Бог помер».

III РІВЕНЬ

1. Ідеї якого філософа видаються Вам найбільш цікавими. Втратили вони свою значимість у сьогоднішній чи ні? Аргументуйте відповідь.
2. Прокоментуйте фрази Р. Декарта «мислю отже існую» і Ф. Бекона: «знання – це сила». Чи є актуальними вони у сучасному світі?

Варіант- 6

I РІВЕНЬ

1. Теоцентризм – це принцип згідно з яким абсолютним началом і центром Всесвіту проголошується:

- а) людина;
- б) Бог;
- в) матерія.

2. Г. Гегель вищою сходиною у розвитку абсолютної ідеї:

- а) абсолютний дух;
- б) абсолютну істину;
- в) відносну істину;

3. Що є більш характерним для емпіризму:

- а) інтуїція;
- б) мудрість;

в) досвід;

4. Ідея надлюдини належить:

а) Ф. Ніцше;

б) І. Канту;

в) Р. Декарту.

5. «Коперниканський переворот» у філософії здійснив:

а) Р. Декарт;

б) Г. Гегель;

в) І. Кант.

6. Філософське вчення, згідно з яким розумові як основному видіві пізнання протиставляються інстинкт, віра, інтуїція:

а) скептицизм;

б) агностицизм;

в) ірраціоналізм;

7. Теза: «Людина – міра всіх речей» характерна для:

а) соціоцентризму;

б) натуралізму;

в) антропоцентризму;

8. Хто заснував у Афінах філософську школу, що отримала назву Академії?

а) Сократ;

б) Платон;

в) Аристотель;

9. Закони логіки сформулював:

а) Сократ;

б) Платон;

в) Аристотель;

10. Вивчення граматики, риторики, діалектики передбачала програма:

а) тривіуму;

б) квад्री уму;

II РІВЕНЬ

1. Охарактеризуйте основні ідеї конфуціанства.
2. Критика християнства у філософії Л. Фейєрбаха.

III РІВЕНЬ

1. Поміркуйте, чи можливо й яким чином у процесі пізнання позбавитися від основних ідолів, які, згідно Ф. Бекона, заважають людині адекватно пізнавати.
2. Чи є актуальним твердження: «безліч людей стурбовані долею і природою людини, вони міркують, розмірковують, створюють програми, але часто навіть не підозрюють, що проходять повз накопиченого у філософії багатства. Без філософії погляди про людину виявляються досить бідними, малодійовими. Така реальність». Ваше бачення ролі і значення філософії.

Варіант - 7**I РІВЕНЬ:****1. В якому судженні міститься майже повне визначення буття:**

- а) буття – це весь матеріальний світ;
- б) буття – це всі форми психічної діяльності;
- в) буття – це те що існує.

2. В якому місті була в XV-м столітті відроджена Платонівська академія?

- а) Римі;
- б) Флоренції;
- в) Парижі.

3. Німецьку класичну філософію сформували:

- а) Н. Макіавеллі, О. Конт, Дж. Мілль, Г. Спенсер;
- б) А. Шопенгауер, Ф. Ніцше, Ф. Аквінський, П. Тілліх;
- в) І. Кант, І. Фіхте, Ф. Шеллінг, Г. Гегель;

4. Що вивчає гносеологія?

- а) питання буття;
- б) питання сенсу життя;
- в) питання пізнання.

5. Основними формами чуттєвого пізнання є

- а) відчуття, сприйняття й судження.
- б) відчуття, сприйняття й уявлення.
- в) уявлення, судження й умовивід.

6. Суспільство у епоху Середньовіччя:

- а) сукупність людей, які живуть за законами справедливості;
- б) град земний, який прагне до граду небесного;
- в) система соціальних дій людей, сенс яких визначається виробленням цінностей;

7. Головна цінність наукової діяльності людини:

- а) істина;
- б) багатство;
- в) віра;

8. Основний зміст концепції чуттєвого пізнання Дж. Локка:

- а) раціоналізм;
- б) інтуїтивізм;
- в) сенсуалізм;

9. Природа раціонального пізнання Нового часу:

- а) раціональне пізнання оперує універсаліями, які висловлюють загальне; загальне існує у Бога, в думках людини, в самих речах;
- б) людині вроджені ясні ідеї, якими можна оперувати за правилами дедукції;
- в) ідеї - це загальне, яке існує само по собі і втілюється у річ;

10. Термін давньогрецької філософії, що вживався у значеннях «слово», «смысл», «порядок», «закон», «розум» і розумівся як об'єктивна закономірність :

- а) архе;
- б) логос;
- в) апейрон;

II РІВЕНЬ:

1. Що саме, на ваш погляд обумовлено в людині природними факторами?
2. Філософський зміст проблеми буття.

III РІВЕНЬ

1. Охарактеризуйте співвідношення і взаємозв'язок філософії, релігії і логіки.
2. Охарактеризуйте співвідношення в людині природного і соціального.

Варіант - 8**I РІВЕНЬ:**

1. Основний об'єкт дослідження, міра речей і відносин в епоху

Відродження:

а) людина;

б) Бог;

в) природа.

2. «Світ у своїй сутності не можна пізнати» вважали :

а) скептики;

б) стоїки;

в) агностики.

3. Вчення про найбільш загальні закони розвитку природи, суспільства та пізнання є:

а) софістика;

б) метафізика;

в) діалектика.

4. Особливості раціоналізму XVII ст. зумовила:

а) математика;

б) естетика;

в) політика.

5. Спосіб мислення, що спрямований на осмислення й усвідомлення пізнавального акту й пізнання внутрішнього світу людини:

а) медитація;

б) рефлексія;

в) релаксація

6. Процес звільнення від впливу релігії різноманітних сфер життя суспільства і людини, позбавлення церкви певних майнових прав, впливу на політичне життя тощо:

- а) секуляризація;
- б) соціалізація;
- в) суб'єктивізація;

7. Категорична заборона певних дій, що ґрунтуються на глибокій вірі в неминучу кару за порушення цієї заборони:

- а) сумнів;
- б) імператив;
- в) табу;

8. Один із напрямів християнства, що виник у надрах католицизму внаслідок Реформації:

- а) православ'я;
- б) протестантизм;
- в) суфізм;

9. Схоластичний тип філософії був характерним для:

- а) античності;
- б) середньовіччя;
- в) Нового часу;

10. Категоричний імператив як основний закон етики сформулював:

- а) Ім. Кант;
- б) О. Конт;
- в) Т. Кун;

II РІВЕНЬ.

1. Яка відмінність між поняттями „душевне життя” і „духовне життя” людини?
2. Концепції істини у філософії.

III РІВЕНЬ

1. Охарактеризуйте соціально-економічні та ідейні умови виникнення християнства.

2. Проаналізуйте основний зміст видів, рівнів та форм пізнання.

Варіант - 9

I РІВЕНЬ:

1. Один з трьох основних напрямів християнства (східно-візантійський), що остаточно сформувався в XI ст.:

- а) православ'я;
- б) протестантизм;
- в) адвентизм.

2. Метод пізнання, в основі якого рух думки від загального до одиничного:

- а) дедукція;
- б) індукція;
- в) інтенція;

3. Проблеми буття в контексті вчення про ноосферу аналізував:

- а) Конфуцій;
- б) В.І. Вернадський;
- в) І.Г. Фіхте;

4. Істина – це

- а) адекватне відображення в свідомості людини об'єктивної реальності;
- б) зміст людських знань, який не залежить від суб'єкта;
- в) основна характеристика відношення пізнавального образу до об'єкту пізнання.

5. Яка категорія співвідноситься з категорією «необхідність»:

- а) можливість;
- б) випадковість;
- в) явище.

6. Філософське вчення, що ототожнює Бога і світ, розчиняє Бога у світі (природі):

- а) деїзм;
- б) пантеїзм;
- в) атеїзм;

7. Основний філософський інтерес епохи Античності:

- а) Бог;
- б) космос;
- в) природа;

8. Вчителі філософії, які навчали мистецтву сперечатися і перемогти за будь-яку ціну:

- а) пацифісти;
- б) софісти;
- в) структуралісти;

9. Засновник перипатетичної школи:

- а) Зенон;
- б) Аристотель;
- в) Епікур;

10. Філософське вчення, що за першооснову буття бере один першопочаток – або матерію, або дух:

- а) монізм;
- б) дуалізм;
- в) плюралізм;

II РІВЕНЬ

1. Якою мірою людина є вільною? Які види необхідності панують над нею, і чи може людина їх подолати?
2. Функції релігії.

III РІВЕНЬ

1. Охарактеризуйте основні філософські проблеми антропосоціогенезу.
2. Визначити проблему індивідуальності та свободи у філософії екзистенціалізму.

Варіант - 10**I РІВЕНЬ**

1. Розкладання фактів на їх елементарні складники є:
  - а) абстрагуванням;

- б) аналізом;
- в) синтезом.

2. Філософська теза, згідно якій, довести можна все, що бажано, у залежності від підстав, притаманна:

- а) софістиці;
- б) метафізиці;
- в) діалектиці.

3. Світоглядна функція філософії полягає в тому, що:

- а) філософія здійснює рефлексію сучасної їй культури;
- б) філософія сприяє поліпшенню характерів людей;
- в) філософія допомагає людині зрозуміти саму себе та своє місце в світі.

4. Філософський напрям, який основою пізнання вважає чуттєвий досвід – це:

- а) емпіризм;
- б) соліпсизм;
- в) раціоналізм.

5. Пояснення явищ на основі причинної зумовленості – це:

- а) монізм;
- б) детермінізм;
- в) етатизм.

6. Релігія, заснована, за арабськими переказами, пророком Мухаммедом у 7 ст.;;

- а) католицизм;
- б) протестантизм;
- в) іслам;

7. Загальнообов'язковим моральним принципом, яким мають керуватися всі люди незалежно від походження, за І. Кантом є:

- а) категоричний імператив;
- б) серединний шлях;
- в) національно-патріотичне виховання;

8. Закон відплати, за яким характер наступного існування людини (перевтілення після смерті) визначається її моральною поведінкою:

- а) мокша;
- б) карма;
- в) сансара;

9. Наука про закони, форми, прийоми та засоби мислення, спрямовані на пізнання та досягнення істини; розумність, внутрішня закономірність, правильність, послідовність :

- а) математика;
- б) логіка;
- в) феноменологія;

10. Теза про те, що людина від народження є «чистою дошкою» належить:

- а) Р. Декарту; б) Г. Лейбніцу; в) Дж. Локку;

II РІВЕНЬ

1. Якою мірою людина є вільною істотою? Для чого особистості свобода?
2. Таїнства християнства.

III РІВЕНЬ

1. Згідно А. Шопенгауера і Ф. Ніцше, воля займає серед усіх цінностей перше місце. Яке ваше ставлення щодо цих ідей.
2. Охарактеризуйте основні концепції виникнення і сутності релігії.

Варіант - 11

I РІВЕНЬ

1. Світогляд - це:

- а) сукупність знань, якими володіє людина;
- б) сукупність поглядів, оцінок, емоцій, які характеризують ставлення людини до світу і до самої себе;
- в) система адекватних переваг зрілої особистості.

2. Напрямок, що заперечує існування Бога, називається:

- а) атеїзм;

- б) скептицизм;
- в) агностицизм.

3. Закон відплати в індійській релігії та релігійної філософії, що визначає характер нового народження перевтілення:

- а) карма;
- б) сансара;
- в) мокша.

4. Основне твердження емпіризму:

- а) вищий вид пізнання – інтуїція;
- б) все знання людини ґрунтується на досвіді;
- в) усе ставити під сумнів.

5. Проста неподільна субстанція згідно Г.В. Лейбніца:

- а) монада;
- б) ідея;
- в) апейрон.

6. Автор книги «Новий Органон»:

- а) Ф. Беккон;
- б) Аристотель;
- в) М. Гайдеггер;

7. Здатність людини зберігати і відтворювати освоєнні чуттєві і раціональні форми:

- а) уява;
- б) інтуїція;
- в) пам'ять;

8. Релігійно-філософський світогляд, в основі якого лежить віра в можливість надчуттєвого спілкування з надприродними, тасмними сутностями:

- а) функціоналізм;
- б) раціоналізм;
- в) містицизм;

9. Одна з первісних форм релігії, яка ґрунтується на вірі у можливість спілкування людини з духами:

а) шаманізм; б) тотемізм; в) фетишизм;

10. Зміствчення Будди, викладений у священній книзі буддизму:

а) Трипітака; б) Коран; в) Біблія;

II РІВЕНЬ

1. Що таке смерть і як людина повинна ставитися до неї?

2. Предмет і значення логіки

III РІВЕНЬ.

1. Прокоментуйте сенс людського життя у філософії екзистенціалістів. Чи є показовою позиція французького філософа Ж.-П. Сартра: «Ми засуджені до свободи»?

2. Як би ви могли пояснити думку Ортега-і-Гассета: „Ми вільні за примусом”? Чому свобода людини нерозривно пов'язана з примусом, з необхідністю і у чому може полягати необхідність (зовнішня і внутрішня)?

Варіант - 12

I РІВЕНЬ

1. Основним принципом античної філософії був:

- а) космоцентризм;
- б) геоцентризм;
- в) антропоцентризм;

2. Вперше поняття буття в філософії вжив:

- а) С.Боецій;
- б) Парменід;
- в) Г. В. Ф. Гегель.

3. Хто з античних філософів вчив, що все розвивається, що першопричина світу і його першооснова - це вогонь, що в одну і ту ж річку не можна увійти двічі:

- а) Фалес;
- б) Геракліт;

в) Демокріт.

4. В античності заслуга відкриття надчуттєвого світу ідей належить:

а) Піфагору;

б) Сократу;

в) Платону.

5. Характерною рисою середньовічної філософії є:

а) космоцентризм;

б) антропоцентризм;

в) теоцентризм.

6. Здатність психіки людини викликати до життя почуття і думки, які або були їй відомі раніше, або є новими:

а) уява;

б) інтуїція;

в) пам'ять;

7. В теорії пізнання такий зміст людських знань, який не залежить від волі та бажань суб'єкта:

а) суб'єктивна істина;

б) об'єктивна істина;

в) відносна істина;

8. Філософський принцип, згідно з яким існує множинність засад чи видів буття:

а) монізм;

б) дуалізм;

в) плюралізм;

9. Одна з трьох світових релігій, виникла у середині першого тисячоліття до н. е. в Індії:

а) буддизм;

б) індуїзм;

в) синтоїзм;

10. Знакова система, яка використовується для цілей комунікації і пізнання:

а) мова; б) влада; в) розум;

II РІВЕНЬ

1. У чому сенс життя? Чи є в кожного з нас конкретне покликання і призначення, і як можна „стати собою”?
2. Проаналізуйте зміст категорій «субстанція», «рух», «час» і «простір».

III РІВЕНЬ

1. «Якими були б наші почуття, якби ми нічого не чули про Христа?» - запитував Л.Вітгенштейн. Ваше ставлення до цих слів.
2. Дайте відповідь на наступне питання: яка роль протестантської етики у формуванні сучасної Європи?

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ І ВМІНЬ ЗДОБУВАЧІВ

Оцінювання знань здобувачів з навчальної дисципліни «Філософія» здійснюється за національною шкалою (відмінно, добре, задовільно, незадовільно) та за накопичувальною бально-рейтинговою системою (100-бальною), що передбачає оцінювання здобувачів за усі види аудиторної та позааудиторної навчальної діяльності.

Шкала оцінювання: національна та накопичувальна 100-бальна

За 100-бальною шкалою	За національною шкалою
90 – 100 балів	відмінно
89 – 75 балів	добре
60 – 74 балів	задовільно
26 – 59 балів	незадовільно
0 – 25 балів	неприйнято

Поточний контроль знань здобувачів проводиться за такими формами:

а) під час лекційних занять;

б) під час самостійних занять:

- опитування або тестування знань здобувачів з теоретичного матеріалу;

– оцінка виконання завдань під час заняття;

в) за результатами виконання завдань самостійного опрацювання (індивідуальних завдань):

- оцінка виконання домашніх завдань під час заняття;

- оцінка підготовки глосарію, презентацій;

- обговорення проблемних матеріалів під час практичних занять;

- обговорення матеріалів доповідей із поставленого проблемного питання, проведення дискусій, підведення резюме з цього питання під час практичного заняття.

Підсумковий контроль знань здійснюється під час екзамену.

Результати навчання із вивчення навчальної дисципліни визначаються у балах, які виставляються згідно з критеріями оцінювання.

Допуск до підсумкового контролю становить 60 балів та визначається як сумарна мінімальна кількість балів, яку необхідно набрати здобувачеві для отримання позитивної оцінки «задовільно». При цьому межа незадовільного навчання становить 59 балів.

Фактична кількість балів, отримана здобувачем за результатами поточного контролю та підсумками контрольного заходу, переводиться в оцінку за такими критеріями:

- **оцінка «відмінно» (90-100 балів)** виставляється за глибокі знання навчального матеріалу, наявного в основних і додаткових рекомендованих літературних джерелах, уміння аналізувати явища, що вивчаються, у їх взаємозв'язку й розвитку, чітко, лаконічно, логічно послідовно відповідати на поставлені питання, уміння застосовувати теоретичні положення під час виконання практичних завдань;
- **оцінка «добре» (89-75 балів)** виставляється за міцні знання навчального матеріалу, аргументовані відповіді на поставлені питання, вміння застосовувати теоретичні положення під час виконання практичних завдань, які, однак, містять певні (несуттєві) неточності;

- **оцінка «задовільно» (60-74 балів)** виставляється за посередні знання навчального матеріалу, недостатньо аргументовані відповіді, слабке застосування теоретичних положень під час виконання практичних завдань;
- **оцінка «незадовільно» з можливістю повторного складання екзамену (26-59 балів)** виставляється за незнання значної частини навчального матеріалу, суттєві помилки у відповідях на питання, невміння застосувати теоретичні положення під час виконання практичних завдань;
- **оцінка «не прийнято» з обов'язковим повторним вивченням модуля (навчальної дисципліни) (0-25 балів)** виставляється за незнання значної частини навчального матеріалу, суттєві помилки у відповідях на питання, невміння орієнтуватися під час виконання практичних завдань, незнання основних фундаментальних положень.

ЄМЕЛЬЯНЕНКО ГАННА ДМИТРІВНА

*доктор філософських наук,
професор кафедри філософії,
історії та соціально-гуманітарних
дисциплін ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет»*

АБИЗОВА ЛАРИСА ВІТАЛІЇВНА

*кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії, історії та
соціально-гуманітарних дисциплін
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»*

Навчально-методичний посібник з навчальної дисципліни «Філософія» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти містить програму навчальної дисципліни, теми практичних занять,

завдання для самостійної роботи, тестові завдання, корисні питання для міркувань, критерії оцінювань знань, теми доповідей та повідомлень, етикет он-лайн комунікації при дистанційній роботі, тренінгові вправи, докладний опис вимог до написання есе, контрольні завдання та запитання для самоперевірки отриманих знань, список рекомендованої літератури, тощо. Значну увагу приділено актуальним питанням та проблемам філософії.